

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Збірник наукових праць

Збірник засновано у 2015 році

Випуск 2, 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Збірник наукових праць
Випуск 2, 2023
Виходить 6 разів на рік

Збірник заснований у вересні 2015 року.
Засновник: Науково-дослідний інститут публічного права.
Свідectво про державну реєстрацію – серія KB № 21525-11425 P від 08.09.2015.
Ухвалено до друку та поширення через мережу Internet
вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права
(протокол № 4 від 05.04.2023 р.).

Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права» включено до переліку наукових фахових видань (Категорія «Б»), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук із юридичних дисциплін на підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Галуцько В.В. – доктор юридичних наук, професор (головний редактор); **Дрозд О.Ю.** – доктор юридичних наук, професор (науковий редактор); **Боровик А.В.** – кандидат юридичних наук, доцент; **Журавльов Д.В.** – доктор юридичних наук, професор; **Козін С.М.** – кандидат юридичних наук; **Короєд С.О.** – доктор юридичних наук, доцент; **Курило В.І.** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії аграрних наук, заслужений юрист України; **Мануїлова К.В.** – кандидат юридичних наук, доцент; **Севрук В.Г.** – кандидат юридичних наук; **Влад Вернигора** – LL.M., BA (Hons), MA, DSocSc (Таллін, Естонія).

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію автора.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів.
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Н 34 Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць.
Випуск 2. – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. – 148 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії публічного адміністрування, адміністративного, конституційного, цивільного, трудового, екологічного, кримінального і кримінально-процесуального права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів і студентів, усіх, хто цікавиться проблемами публічного та приватного права.

Адреса редакції:
Науково-дослідний інститут публічного права
03118, м. Київ, вул. Козацька, 116, к. 206, тел. (044) 228-10-31
www.nvppp.in.ua

ISSN 2618-1258 (Print)
ISSN 2618-1266 (Online)

© Науково-дослідний інститут публічного права, 2023

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 342.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.1>

АНОХІН А.М., ПУСТОВИЙ О. О.

**ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ДТП ЯК ОБ'ЄКТУ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

**HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE PROBLEMS OF ROAD TRAFFIC
ACCIDENTS AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION**

Наукова публікація присвячена історіографічному аналізу проблематики профілактики, запобігання та адміністративного розслідування дорожньо-транспортних пригод як об'єкту адміністративно-правового регулювання, а також проблем провадження у справах про відповідні адміністративні правопорушення.

Зазначається, що історіографія є фундаментом будь-якого дослідження, адже аналіз праць науковців, які присвятили свої дослідження певній тематиці, дозволяє встановити ступінь її наукової розробки, виявити прогалини та спірні моменти у систематизованому науковому матеріалі, визначити тенденції розвитку певного явища чи процесу, їх проблематику, а також правильно обрати напрями подальшої наукової роботи.

В історії наукових досліджень проблематики ДТП як об'єкту адміністративно-правового регулювання пропонується умовно виділити три основні етапи: перший (1991-2000 роки) – дослідження вчених-адміністративістів перших років існування незалежної України, які почали створювати національну адміністративно-правову доктрину у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, відходячи від стандартів та догм радянського законодавства; другий (2000-2010 роки) – дослідження науковців початку 2000 років, коли в Україні відбувається стрімкий розвиток науки адміністративного права, включаючи дослідження у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, що пов'язано із реформою адміністративного законодавства в цілому, прийняттям нових Правил дорожнього руху зокрема; третій (з 2010 року до сьогодення) – період сталого розвитку доктрини адміністративного права з акцентом на євроінтеграцію, який характеризується публікацією фундаментальних досліджень актуальних питань забезпечення безпеки дорожнього руху, включаючи проблематику ДТП.

Формулюється висновок про те, що в національній доктрині адміністративного права сформувалась чітка тенденція щодо активізації досліджень актуальних проблем у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, що пояснюється вкрай негативною статистикою ДТП в Україні та необхідністю внесення змін до чинного адміністративно-деліктного законодавства.

Ключові слова: історіографія, проблематика, дорожньо-транспортна пригода, адміністративне регулювання, безпека дорожнього руху, правопорушення, профілактика, запобігання, провадження, відповідальність.

© АНОХІН А.М. – здобувач кафедри адміністративного та конституційного права (Запорізький національний університет)

© Пустовий О.О. – кандидат юридичних наук, капітан поліції, старший викладач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права (Національної академії внутрішніх справ)

The scientific publication is devoted to the historiographical analysis of the problems of prevention and administrative investigation of road traffic accidents as an object of administrative and legal regulation, as well as the problems of proceedings in cases of relevant administrative offenses.

It is noted that historiography is the foundation of any research, because the analysis of the works of scientists who have devoted their research to a certain topic allows to establish the degree of its scientific development, to identify gaps and disputed points in the systematized scientific material, to determine the trends in the development of a certain phenomenon or process, their problems, as well as correctly choose directions for further scientific work.

In the history of scientific research into the problems of road traffic accidents as an object of administrative and legal regulation, it is proposed to tentatively distinguish three main stages: the first (1991-2000) – the study of administrative scientists in the first years of the existence of independent Ukraine, who began to create a national administrative and legal doctrine in the field of ensuring road traffic safety, departing from the standards and dogmas of Soviet legislation; the second (2000-2010 years) – research by scientists of the early 2000s, when the science of administrative law is rapidly developing in Ukraine, including research in the field of ensuring road traffic safety, which is connected with the reform of administrative legislation in general, the adoption of new Traffic Rules in particular; the third (from 2010 to the present) is a period of sustainable development of the doctrine of administrative law with an emphasis on European integration, which is characterized by the publication of fundamental research on topical issues of road safety, including the issue of traffic accidents.

The conclusion is drawn that in the national doctrine of administrative law, a clear trend has been formed to intensify the research of current problems in the field of road safety, which is explained by the extremely negative statistics of traffic accidents in Ukraine and the need to make changes to the current administrative and tort legislation.

Key words: *historiography, issues, traffic accident, administrative regulation, traffic safety, offense, prevention, proceedings, responsibility.*

Вступ. В сучасній доктрині адміністративного права чимала увага приділяється проблематиці ДТП, адже офіційна статистика демонструє вкрай негативні тенденції щодо зростання кількості ДТП, смертності на дорогах України у порівнянні із аналогічними показниками в США та країнах ЄС. Науковці досліджують різні аспекти системи забезпечення безпеки дорожнього руху, особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення вказаної категорії, а також питання профілактики, запобігання та адміністративного розслідування ДТП.

Слід зазначити, що історіографія є фундаментом будь-якого дослідження, адже аналіз праць науковців, які присвятили свої дослідження певній тематиці, дозволяє встановити ступінь її наукової розробки, виявити прогалини та спірні моменти у систематизованому науковому матеріалі, визначити тенденції розвитку певного явища чи процесу, їх проблематику, а також правильно обрати напрями подальшої наукової роботи.

Різні аспекти профілактики та розслідування дорожньо-транспортних пригод, а також проблемні питання забезпечення безпеки дорожнього руху досліджували у своїх працях такі відомі науковці як С. Бутник, В. Введенська, С. Гусаров, М. Долгополова, М. Лазаренко, А. Філіпов та інші відомі фахівці.

Загальній характеристиці адміністративно-правових та інших засобів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні присвятили свою роботу В. Сокуренько та А. Стрижак. Окремі адміністративно-правові засоби забезпечення безпеки дорожнього руху дослідила О. Салманова.

Зарубіжний досвід забезпечення безпеки дорожнього руху досліджували І. Горбачева, Д. Козар, О. Шумейко та інші відомі науковці.

Порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення був предметом дослідження таких відомих вчених-адміністративістів як В. Бевзенко, М. Віхляєв, П. Діхтієвський, В. Доненко, Т. Коломосьць, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Кузьменко, Ю. Легеза, П. Лютиков, Р. Мельник, Д. Приймаченко, С. Стеценко, А. Школик та інших науковців.

Проте, враховуючи накопичений науковий досвід у сфері дослідження адміністративно-правових засад, форм та способів забезпечення безпеки дорожнього руху, включаючи проблематику ДТП, виникає необхідність систематизувати та узагальнити відповідні наукові розробки

з метою формування теоретико-методологічної основи дослідження ДТП як об'єкту адміністративно-правового регулювання.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є історіографічний аналіз проблематики ДТП як об'єкту адміністративно-правового регулювання.

Методологія даної публікації ґрунтується на поєднанні філософських (законів, прийомів та принципів діалектики), загальнонаукових (приймів логічного методу, методу порівняння, прийомів соціологічного методу, системного та структурно-функціонального методів) та спеціально-юридичних методів дослідження (методів юридичної логіки та юридичної статистики, формально-юридичного методу та методу юридичного моделювання).

Результати дослідження. Дослідження актуальних проблем ДТП як об'єкту адміністративно-правового регулювання нерозривно пов'язано із науковими роботами, присвяченими питанням забезпечення безпеки дорожнього руху, адміністративній відповідальності за правопорушення у даній сфері суспільних відносин, адміністративно-правовим та іншим засобам регулювання дорожнього руху.

В даній публікації зосереджено увагу на наукових дослідженнях, які побачили світ після проголошення незалежності України. Такий підхід зумовлений бажанням відійти від стандартного опису історіографії дорадянського та радянського періодів, адже на українських землях в ті часи панувала імперська та радянська ідеології відповідно, що мали вплив і на систему забезпечення безпеки дорожнього руху, підстави та порядок притягнення винуватих осіб до адміністративної відповідальності.

Україна пройшла важкий та складний шлях становлення власної державності, тому в процесі побудови соціальної правової держави, включаючи систему забезпечення безпеки дорожнього руху, доцільніше орієнтуватися на наукові розробки українських вчених та європейські стандарти профілактики, запобігання та адміністративного розслідування ДТП.

На початку 90-их вітчизняні науковці в основному оперували уривками із праць радянських та російських дослідників, що було цілком природно, адже вітчизняна наука адміністративного права тільки починала своє становлення. Проте, у галузі технічних наук з'являються перші праці українських науковців, присвячені питанням забезпечення безпеки дорожнього руху. Як приклад – докторська дисертація Е. Гаврилова «Теоретичні основи проектування й організації дорожнього руху з урахуванням закономірностей поведінки водіїв», захищена у Харкові у 1990 році [1].

Також слід виділити колективну працю П. Галаси, В. Кисельова та А. Куйбіди «Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод» [2], присвячену криміналістичним питанням розслідування ДТП.

На окрему увагу заслуговують дослідження у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху фахівців зі спеціальності «кримінальне право та кримінологія» кінця 90их років. Це, зокрема дисертаційні дослідження С. Гізімчука «Кримінальна відповідальність за порушення правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху» [3] та О. Мойсюка «Віктимологічна профілактика порушень правил безпеки дорожнього руху (ст. 215 КК України)» [4].

На початку 2000их з'являються фундаментальні праці фахівців з технічних наук, присвячені питанням забезпечення безпеки дорожнього руху та методичним основам аналізу дорожньо-транспортних подій. Як приклад – праця Л. Сопільника «Розвиток теорії та засад формування нормативної бази безпеки дорожнього руху» [5]. В його дисертації розроблено методологію покращання безпеки дорожнього руху на основі створення системи стандартів та інших нормативних документів; сформульовано та обґрунтовано алгоритм оптимізації процесу зменшення аварійності дорожнього руху; встановлено кореляційні зв'язки між факторами ДТП; розроблено алгоритм проведення діагностичних досліджень параметрів транспортних засобів для оцінки їх технічного стану, встановлення причин виникнення аварійних ситуацій; створено алгоритм та сформульовано принципи опису характеристик дорожньо-транспортної ситуації, за допомогою яких розв'язуються задачі прогнозування ДТП; запропоновано метод дослідження виникнення ДТП з використанням імовірісно-статистичного підходу та регресійного аналізу; запропоновано нові та розвинуто відомі інженерно-технічні, інформаційні засади контролю ДТП та їх комп'ютерного прогнозування.

Не менш прогресивним є дисертаційне дослідження одного з авторів ілюстрованих Правил дорожнього руху України З. Дереха на тему «Розробка методичних основ геоінформаційного картографування та аналізу дорожньо-транспортних подій», захищене у 2001 році [6]. Так, в його роботі проаналізовано процеси реєстрації та аналізу ДТП, обґрунтовано вибір масштабу

картографічних матеріалів, вдосконалено систему умовних позначень ДТП на картографічних матеріалах; наведено методику застосування мобільних картографічних систем на основі фотogramметричних методів та GPS – вимірювань для геоінформаційного картографування ДТП та інвентаризації вулично-дорожньої мережі; розроблено структуру геоінформаційної системи (ГІС) картографування та аналізу ДТП і визначено її функціональний зміст; запропоновано модель процесів реєстрації ДТП та просторово-часового моделювання для визначення ділянок і місць концентрації ДТП в ГІС [6].

На початку 2000их також з'являються дослідження вчених-адміністративістів, присвячені актуальним питанням забезпечення безпеки дорожнього руху. Так, О. Салманова дослідила адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху [7], М. Долгополова присвятила своє дослідження управлінню загальнодержавною системою забезпечення безпеки дорожнього руху [8], а С. Гусаров всебічно дослідив адміністративно-правові засади державного управління безпекою дорожнього руху в Україні [9].

На увагу заслуговує також праця Л. Гузь «Дорожньо-транспортні пригоди», яка вийшла у 2010 році та присвячена аналізу різних аспектів такого негативного соціально-правового явища як ДТП [10].

Починаючи з 2011 року спостерігається стрімке зростання кількості фундаментальних досліджень різних аспектів системи забезпечення безпеки дорожнього руху та проблематики ДТП.

Так, А. Граділь присвятив свою публікацію дослідженню поняття дорожньо-транспортної пригоди в адміністративно-правовому аспекті. В своїй роботі науковець формулює наступні висновки щодо визначення поняття змісту ДТП: ДТП – це обставина, яка може бути здійснена у виді дії чи події; невід'ємним елементом дорожньо-транспортної пригоди є те, що в ній приймав участь хоча один транспортний засіб, який перебував у стані руху; треба мати на увазі, що обставина ДТП настає незалежно від місця (на магістралі, шосе, вулиці, залізничному переїзді, полі, території підприємства, у дворі тощо), це стосується й випадків скоєння ДТП за допомогою транспортних засобів під час виконання різних робіт (дорожніх, сільськогосподарських, будівельних тощо); у більшості випадків ДТП стаються внаслідок порушення хоча би однією особою ПДР – іншими словами, скоєння особою правопорушення, яке з об'єктивної сторони характеризується протиправним діянням; особи, які вчиняють ДТП, як правило, діють з необережності у формі протиправності самовпевненості або недбалості; обов'язковою ознакою ДТП є шкода – нанесений матеріальний збиток фізичним чи юридичним особам, або загибель чи поранення людей [11, с. 198].

Також у 2011му році захищає докторську дисертацію Т. Гуржій на тему «Державна політика безпеки дорожнього руху: теоретико-правові та організаційні засади» [12]. У цьому ж році публікує результати свого дослідження В. Муцко, який присвятив свою кандидатську дисертацію адміністративно-правовому регулюванню безпеки дорожнього руху в Україні [13].

У 2012 році виходять публікації В. Доненка «Щодо системи публічного адміністрування безпеки дорожнього руху» [14] та Т. Гуржія «Адміністративно-правове забезпечення профілактики дорожньо-транспортних пригод: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення» [15].

Так, в своєму дослідженні Т. Гуржій справедливо зазначає, що стрімкий прогрес у справі профілактики аварійності немислимий без реформування галузевого законодавства, побудови стрункої адміністративної вертикалі, впровадження жорстких «безпечових» нормативів, модернізації дорожньо-вуличної інфраструктури, підвищення вимог до технічного стану КТЗ (колісних транспортних засобів), посилення контролю за дотриманням законності, прикладного спрямування підготовки водіїв, розвитку медичного забезпечення БДР (безпеки дорожнього руху), перегляду національних стандартів освіти, масштабної інформаційно-пропагандистської роботи з населенням. Але передусім, на думку Т. Гуржія, має бути розроблена довгострокова (розрахована принаймні на 10-15 років) стратегія підвищення безпеки дорожнього руху, котра визначить довгострокові цільові орієнтири, окреслить пріоритетні напрями їх реалізації, «ув'яже» величезне розмаїття нормотворчих, організаційних, ідеологічних, освітніх, наукових, технічних та інших заходів забезпечення БДР у цілісний інтегральний комплекс, об'єднаний спільною метою: забезпечити зниження показників дорожньо-транспортної аварійності до рівня провідних країн ЄС [15, с. 163].

На увагу заслуговують також публікації В. Гаркави «Адміністративна відповідальність у сфері дорожнього руху: теоретико-правові аспекти» 2017го року [16] та Т. Дженчако «Поняття та принцип адміністративно-правової профілактики дорожньо-транспортного травматизму», опублікована у 2020му [17].

Так, Т. Дженчако зазначає, що адміністративно-правова профілактика дорожньо-транспортного травматизму є методологічно складним суспільним явищем, яке охоплює багаторівневу систему адміністративно-правових заходів, що здійснюються органами державної влади, місцевого самоврядування та окремими інституціями громадянського суспільства шляхом використання делегованих повноважень з метою виявлення причин та умов вчинення адміністративних деліктів на автомобільному транспорті, які призводять до дорожньо-транспортного травматизму, для мінімізації або нейтралізації впливу діянь, що породжують такого роду правопорушення, пошуку шляхів, засобів ефективного впливу на потенційні чинники, які детермінують дорожньо-транспортну аварійність [17, с. 80].

На окрему увагу заслуговує колективне дослідження Т. Коломосць, В. Доненка та Ш. Гаджієвої на тему «Суб'єкт забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні: пошук оптимальної нормативної моделі його визначення» [18]. В публікації результатів своєї роботи науковці слушно зазначають, що задля забезпечення максимальної концентрації діяльності на забезпеченні безпеки дорожнього руху в Україні, істотного зменшення загроз останній вважається доцільним створення спеціального суб'єкта публічного адміністрування, безпосередньо зорієнтованого на вирішення відповідного завдання. Таким суб'єктом цілком може бути Національна комісія з безпеки дорожнього руху як орган зі спеціальним статусом, правовий статус якого визначається окремим нормативно-правовим актом, із його безпосередньою підпорядкованістю Кабінету Міністрів України та підвітністю Верховній Раді України, що істотно знизить «вертикальний» вплив з боку органів виконавчої влади та розширить автономні можливості для безпосередньої реалізації свого функціонального призначення з концентрацією всього наявного інструментарію та моделюванням відносин з усіма елементами системи суб'єктів публічного адміністрування в Україні [18, с. 167-168].

Не менш важливою для історіографії проблематики ДТП є колективна публікація В. Тімашова та Я. Грицаєнка на тему «Адміністративно-правова відповідальність за порушення правил дорожнього руху» [19].

На їх думку розв'язання певних колізій в національному законодавстві (у сфері адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху) можливе за допомогою внесення таких змін: застосування адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, можливе за умови дотримання принципів законності, доцільності, справедливості, обґрунтованості; штрафні бали мають працювати не за «списувальною» системою, а за «накопичувальною», тобто за правопорушення особі буде нараховуватися певна кількість штрафних балів на віртуальний кабінет (наприклад, накопичувальна система застосовується у Великій Британії, де згідно зі статистикою довідкового сайту World Life Expectancy кількість смертей у ДТП – 2,58% на 100 тисяч осіб); необхідно редагувати матеріально-правові й процесуально-правові норми стосовно адміністративних стягнень за порушення правил дорожнього руху відповідно до вимог сучасного суспільства, оскільки більшість норм є застарілими, через що вони є малоефективними, а в деяких випадках – абсолютно недовірними [19, с. 190].

Окремо також слід виділити фундаментальну працю Є. Скрипи «Адміністративно-правові засади забезпечення безпеки на автомобільному транспорті» [20]. В дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Є. Скрипа наголошує на необхідності кодифікації нормативно-правових актів, які визначають правові засади забезпечення безпеки на автомобільному транспорті, та прийнятті єдиного універсального акту законодавства – Транспортного кодексу України, в якому будуть закріплені, у тому числі, і засади адміністративної відповідальності у сфері забезпечення безпеки на автомобільному транспорті [20, с. 325].

В свою чергу В. Сокурєнко та А. Стрижак надали загальну характеристику адміністративно-правовим засобам забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні [21]. Такий підхід характерний для інструментальної теорії права, яка розглядає правовий механізм держави як систему правових засобів досягнення публічної чи приватної мети. Таким чином, особа бачить у праві не систему нав'язаних державою заборон та зобов'язань, а сукупність реальних та дієвих інструментів задоволення своїх інтересів.

Превентивну діяльність Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху дослідив І. Іщенко [22]. В своїй публікації вчений зазначає, що одним із напрямів превентивної діяльності Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху є впровадження та удосконалення системи і методики збору (збільшення кількості критеріїв дослідження причинно-наслідкових зв'язків) та обробки даних щодо дорожньо-транспортних пригод (база

даних дорожньо-транспортних пригод розроблена на основі європейської бази CADAS) для проведення системного наукового аналізу ризиків, причин і тенденцій аварійності з метою підготовки рекомендацій та подальшого моніторингу ефективності їх впровадження [22, с. 176].

Важливим в контексті цифровізації системи забезпечення безпеки дорожнього руху є дослідження О. Шумейко на тему «Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем» [23]. За її визначенням механізм адміністративно-правового регулювання забезпечення безпеки дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем – це система заходів щодо забезпечення правових, організаційних, економічних, технологічних та інших чинників, пов'язаних із забезпеченням безпеки дорожнього руху, а також організаційно-правова діяльність публічної адміністрації стосовно забезпечення роботи автоматизованих систем, фіксації порушень ПДР і притягнення винних до адміністративної відповідальності [23, с. 176].

Крім того О. Шумейко дослідила зарубіжний досвід забезпечення безпеки дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем (на прикладі деяких країн Європи та США) [24].

Зарубіжний досвід боротьби з порушеннями правил безпеки руху та експлуатації транспорту також дослідила І. Горбачова [25], а Д. Козар присвятив свою публікацію дослідженню зарубіжного досвіду забезпечення патрульною поліцією безпеки дорожнього руху [26].

Із останніх досліджень проблематики ДТП слід виділити роботу В. Приходька та М. Александрова «Особливості адміністративно-правової профілактики дорожньо-транспортних пригод в умовах воєнного стану» [27], а також публікацію І. Христич на тему «Латентність правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» [28].

В. Приходько та М. Александров зокрема зазначають, що адміністративно-правова профілактика дорожньо-транспортних пригод в умовах воєнного стану має враховувати ситуацію та бути адаптованою до поточних умов в залежності від рівня безпеки кожного регіону. Різні території зазнали різного впливу війни. Адміністративно-правові заходи у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, що були актуальні в мирний час, можуть бути складними для виконання на відносно мирних територіях, а в умовах бойових дій взагалі неможливими. Однак, не дивлячись на період дії воєнного стану, варто констатувати, що стан адміністративно-правової профілактики транспортних пригод в Україні не можна назвати задовільним у зв'язку з високим рівнем аварійності, тому запроваджувати дієві заходи та вдосконалювати існуючі напрями у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху необхідно якнайшвидше, особливо в умовах воєнного стану [27, с. 111].

В окрему групу слід виділити дослідження, присвячені актуальним питанням провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Це, зокрема, дослідження М. Плугатиря на тему «Дотримання конституційних гарантій в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, зафіксовані в автоматичному режимі» [29], В. Бабича, Ю. Песоцької та О. Мухіної «Адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього руху» [30], О. Битяка «Проведення у справах про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі: окремі питання» [31], М. Стоцької «Проведення в справах про адміністративні проступки у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» [32] та інших вчених-адміністративістів.

Підсумовуючи проведений історіографічний аналіз слід зазначити, що в межах наукової публікації неможливо надати характеристику всім публікаціям з питань забезпечення безпеки дорожнього руху та проблематики ДТП, враховуючи популярність зазначених тем серед дослідників та велику кількість наукових праць з даної тематики.

Висновки. Проведений історіографічний аналіз проблематики ДТП як об'єкту адміністративно-правового регулювання дає підстави стверджувати, що в національній доктрині адміністративного права сформувалась чітка тенденція щодо активізації досліджень актуальних проблем у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, що пояснюється вкрай негативною статистикою ДТП в Україні та необхідністю внесення змін до чинного адміністративно-деліктного законодавства (зокрема, щодо посилення адміністративної відповідальності за вчинення деяких правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху).

В історії наукових досліджень проблематики ДТП як об'єкту адміністративно-правового регулювання пропонується умовно виділити три основні етапи: перший (1991–2000 роки) – дослідження вчених-адміністративістів перших років існування незалежної України, які почали створювати національну адміністративно-правову доктрину у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, відходячи від стандартів та догм радянського законодавства;

другий (2000–2010 роки) – дослідження науковців початку 2000 років, коли в Україні відбувається стрімкий розвиток науки адміністративного права, включаючи дослідження у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, що пов'язано із реформою адміністративного законодавства в цілому, прийняттям нових Правил дорожнього руху зокрема; третій (з 2010 року до сьогодні) – період сталого розвитку доктрини адміністративного права з акцентом на євроінтеграцію, який характеризується публікацією фундаментальних досліджень актуальних питань забезпечення безпеки дорожнього руху, включаючи проблематику ДТП.

Перспектива подальшого дослідження проблематики ДТП як об'єкту адміністративно-правового регулювання обумовлена необхідністю наукового обґрунтування способів та напрямів удосконалення чинного національного законодавства та юридичної практики у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Список використаних джерел:

1. Гаврилов Э. В. Теоретические основы проектирования и организации дорожного движения с учетом закономерностей поведения водителей: дис. докт. техн. наук: 05.22.10 «Эксплуатация автомобильного транспорта». Х., 1990. 450 с.
2. Галаса П.В., Кисельов В.Б., Куйбіда А.С. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод. Київ: Експерт-сервіс, 1995. 192 с.
3. Гізімчук С.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 1999. 17 с.
4. Мойсюк О.М. Віктимологічна профілактика порушень правил безпеки дорожнього руху (ст. 215 КК України): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 1999. 19 с.
5. Сопільник Л.І. Розвиток теорії та засад формування нормативної бази безпеки дорожнього руху: автореф. дис... д-ра техн. наук: 05.01.02 «Стандартизація, сертифікація та метрологічне забезпечення». Нац. ун-т «Львів. політехн.» Л., 2002. 32 с.
6. Дерех З.Д. Розробка методичних основ геоінформаційного картографування та аналізу дорожньо-транспортних подій: автореф. дис... канд. техн. наук: 05.24.01 «Геодезія, фотограмметрія та картографія». Київ: Нац. ун-т буд-ва і архіт. К., 2001. 19 с.
7. Салманова О.Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2002. 20 с.
8. Долгополова М.М. Управління загальнодержавною системою забезпечення безпеки дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2003. 210 с.
9. Гусаров С.М. Адміністративно-правові засади державного управління безпекою дорожнього руху в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2001. 228 с.
10. Гузь Л.Е. Дорожно-транспортные происшествия. Х.: Фактор, 2010. 688 с.
11. Граділь А.О. Поняття дорожньо-транспортної пригоди: адміністративно-правовий аспект. *Форум права*. 2011. № 2. С. 194-200.
12. Гуржій Т.О. Державна політика безпеки дорожнього руху: теоретико-правові та організаційні засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Д., 2011. 40 с.
13. Муцко В.Ф. Адміністративно-правове регулювання безпеки дорожнього руху в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К., 2011. 18 с.
14. Доненко В.В. Щодо системи публічного адміністрування безпеки дорожнього руху. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 86-92.
15. Гуржій Т.О. Адміністративно-правове забезпечення профілактики дорожньо-транспортних пригод: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 159-163.
16. Горкава В. Адміністративна відповідальність у сфері дорожнього руху: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки: збірник наукових праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 865. С. 190-197.

17. Дженчако Т.М. Поняття та принцип адміністративно-правової профілактики дорожньо-транспортного травматизму. *Юридична наука*. 2020. № 4 (106). Том 2. С. 74-81.
18. Коломоєць Т., Доненко В., Гаджисєва Ш. Суб'єкт забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні: пошук оптимальної нормативної моделі його визначення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 163-168.
19. Тімашов В., Грицаєнко Я. Адміністративно-правова відповідальність за порушення правил дорожнього руху. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 186-191.
20. Скрипа Є.В. Адміністративно-правові засади забезпечення безпеки на автомобільному транспорті: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Національна академія внутрішніх справ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Київ. 2020. 426 с.
21. Сокурєнко В.В., Стрижак А.О. Загальна характеристика адміністративно-правових засобів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 194-202. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.2.16>. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10974>
22. Іщенко І.В. Превентивна діяльність Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 171-177.
23. Шумейко О. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 172-177.
24. Шумейко О.А. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем (на прикладі деяких країн Європи та США). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 6. Том. 2. С. 77-82.
25. Горбачева І.М. Зарубіжний досвід боротьби з порушеннями правил безпеки руху та експлуатації транспорту. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1(8). С. 203-212.
26. Козар Д.К. Зарубіжний досвід забезпечення патрульною поліцією безпеки дорожнього руху. *Честь і закон*. 2020. № 1 (72). С. 52-58.
27. Приходько В., Александров М. Особливості адміністративно-правової профілактики дорожньо-транспортних пригод в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 106-113. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2022/14.pdf (дата звернення: 10.05.2023).
28. Христич І. Латентність правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 181-189.
29. Плугатир М.В. Дотримання конституційних гарантій в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, зафіксовані в автоматичному режимі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 91. С. 57-163. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15631>
30. Бабич В.А., Песоцька Ю.В., Мухіна О.Г. Адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього руху. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 3-4. С. 88-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2018_3-4_14
31. Битяк О.В. Проведення у справах про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі: окремі питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 226-230. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/55>
32. Стоцька М.М. Проведення в справах про адміністративні проступки у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х., 2007. 23 с.

МЕТОДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ: ДО ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ

METHODS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF CIVIL FIREARMS CIRCULATION: TO THE ISSUE OF CONTROL

Метою статті є теоретико-правова характеристика контролю, як методу адміністративно-правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї. У статті досліджено методи адміністративно-правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї. Визначено роль і місце контролю, як одного з методів реалізації адміністративно-правового механізму регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні. Зазначається, що адміністративно-правове регулювання, як форма побудови правовідносин базується на вибудовуванні архітектури взаємин між суспільством і державою, а в окремих випадках, окремими соціальними індивідами. Тому, питання методів адміністративно-правового регулювання, зокрема в контексті забезпечення регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї є не досить варіативним. Доведено, що контроль є найбільш ефективним методом адміністративно-правового регулювання цивільного обігу вогнепальної зброї, окреслено, що контроль виражається в декількох формах (видах), що в свою чергу дозволяє здійснювати подальші дослідження та формує нові горизонти в цьому аспекті. Так, контроль може полягати в здійсненні заходів суб'єктом контролю за процесом виготовлення вогнепальної зброї, контролю за процесом його продажу, контролю за видачою дозволів на купівлю цієї зброї, а також контролю за правилами безпеки під час зберігання вже купленої зброї чи тої, що знаходиться в продажі. Обґрунтовано позицію про те, що контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї, що реалізується Національною поліцією України, як органом державної влади, на який покладено відповідні обов'язки відповідно до законодавства України є специфічним і вузько направленим, оскільки контроль за законністю обігу зброї, також може відноситись до компетенції Державної прикордонної служби України (в разі спроб незаконного переміщення зброї через державний кордон), а також Служби безпеки України, в окремих випадках. Перспектива подальшого дослідження адміністративно-правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї полягає в потребі додаткового аналізу міжнародних аналогів здійснення та забезпечення реалізації такого процесу з метою розроблення алгоритмів упровадження відповідних практик в Україні.

Ключові слова: зброя, обіг, контроль, адміністративний механізм, регулювання, правоохорона.

The purpose of the article is the theoretical and legal characteristics of control as a method of administrative and legal regulation of the circulation of civilian firearms. The article examines methods of administrative and legal regulation of circulation of civil firearms. The role and place of control as one of the methods of implementation of the administrative and legal mechanism for regulating the circulation of civil firearms in Ukraine are determined. It is noted that administrative and legal regulation, as a form of building legal relations, is based on building an architecture of relations between society and the state, and in some cases, individual social individuals. Therefore, the

issue of methods of administrative and legal regulation, in particular in the context of ensuring the regulation of the circulation of civil firearms, is not sufficiently variable. It is proved that control is the most effective method of administrative and legal regulation of civil circulation of firearms, it is outlined that control is expressed in several forms (types), which in turn allows for further research and forms new horizons in this aspect. Thus, control may consist in the implementation of measures by the subject of control over the process of manufacturing firearms, control over the process of their sale, control over the issuance of permits for the purchase of these weapons, as well as control over safety rules during storage of already purchased weapons or those that are on sale. The position is substantiated that control over the circulation of civilian firearms implemented by the National Police of Ukraine as a public authority entrusted with the relevant duties in accordance with the legislation of Ukraine is specific and narrowly focused, since control over the legality of arms trafficking may also fall within the competence of the State Border Guard Service of Ukraine (in case of attempts to illegally move weapons across the state border), as well as the Security Service of Ukraine, in some cases. The prospect of further study of the administrative and legal regulation of the circulation of civil firearms is the need for additional analysis of international analogues of the implementation and implementation of such a process in order to develop algorithms for the implementation of relevant practices in Ukraine.

Key words: *weapons, circulation, control, administrative mechanism, regulation, law enforcement.*

Актуальність тематики. Права і свободи людини і громадянина в Україні потребують захисту, навіть попри колосальні намагання сектору безпеки і оборони України забезпечити населення від проявів нелюдської та протиправної агресії росії. Одним із фундаментальних прав і свобод людини і громадянина є право на самозахист, на забезпечення своєї життєдіяльності доступними законними засобами й способами.

В умовах активних бойових дій, спостерігається насиченість суспільства різними видами вогнепальної зброї та боеприпасами, що в свою чергу потребує еквівалентних дій і відповідного реагування на ці виклики. Зокрема, питання цивільного обігу вогнепальної зброї в Україні давно назріло, а окремі процедури й механізми його обігу вже закладені в законодавстві, проте низка проблемних питань, у тому числі ідеолого-політичного характеру, заважають довершити цю процедуру та законодавчо врегулювати відповідне питання. Проте, станом на сьогодні це питання є неабияк актуальним.

Стан дослідження. Водночас, належить зауважити, що питанню контрольної діяльності Національної поліції України в питанні забезпечення обігу цивільної вогнепальної зброї присвячували праці багато вчених. Наприклад, неодноразово торкалися відповідних проблемних питань за вказаною тематикою такі дослідники: О. Бокій, А. Благів, В. Гуменюк, А. Долгополов, Д. Корецький, А. Корнієць, А. Кофанов, І. Кузнецова, О. Піджаренко, Б. Ринажевський, М. Федоров, О. Фролов, Е. Шелковникова. Крім цього, неодноразово питання обігу цивільної вогнепальної зброї розглядалися в працях: В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, А. Гетьмана, О. Джафарової, В. Заросила, С. Ківалова, В. Колпакова, А. Комзюка, А. Корнійця, С. Кузніченка, Р. Миронюка, В. Петкова, О. Фролова, С. Шатрави, О. Ярмиша тощо.

Проте, з урахуванням низки проблемних питань, пов'язаних із вторгненням російської федерації на територію України, суттєвою насиченістю суспільства вогнепальною зброєю та глобальною потребою організації ефективної реалізації права на самозахист, окреслене питання потребує додаткового дослідження, зокрема крізь призму сьогодення.

Метою статті є теоретико-правова характеристика контролю, як методу адміністративно-правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї. Це в свою чергу зумовлює необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань, як: 1. Окреслення загальної структури адміністративно-правового механізму в праві та встановлення ролі та місця в ньому інституції контролю; 2. Визначення спрямованості та змісту функції контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї; 3. Формування низки пропозицій щодо удосконалення процесу контролю як однієї з форм дії адміністративно-правового механізму.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері забезпечення безпеки суспільства та правопорядку.

Предметом дослідження є контроль, як метод адміністративно-правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї.

Виклад основного матеріалу статті. Слід зауважити, що об'єкт і предмет контрольної діяльності, як у дослідженнях учених так і в нормативно-правових актах вирізняється як суспільні відносини, що підлягають державному регулюванню та конкретна система, що власне й формує механізм такого контролю за обігом відповідних предметів.

Адміністративно-правове регулювання в цьому сегменті є надзвичайно важливим аспектом і допомагає в забезпеченні суспільства від негативних і незаконних проявів, у тому числі використання цивільної вогнепальної зброї в злочинних цілях. Саме тому, ефективна робота механізму контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї є важливим у контексті забезпечення та дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також можливості виконання уповноваженими суб'єктами покладених повноважень.

У результаті реалізації норм права виникають адміністративно-правові відносини, що урегульовані нормами адміністративного права, в яких сторони беруть участь як носії прав та обов'язків, установлених і забезпечених адміністративно-правовими приписами. Власне адміністративно-правові відносини у досліджуваній сфері, передбачають виділення їх певних видів. Ними є: регулятивні та правоохоронні; двосторонні або багатосторонні; за сферою виникнення; за станом взаємної підпорядкованості суб'єктів; вертикальні та горизонтальні правовідносини [1, с. 176-179]. Слід зауважити, що дослідники та вчені не мають щодо зазначеного однозначної позиції та з цього приводу триває дискусія. Водночас, важливість визначення сторін взаємодії в питанні обігу цивільної вогнепальної зброї, меж компетенцій, прав, обов'язків й інших елементів відповідної правової конструкції є надзвичайною.

Адміністративно-правове регулювання – це цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави погоджується й П.В. Литовченко [2, с. 130]. Відповідно, адміністративно-правовим регулюванням сфери обігу цивільної вогнепальної зброї є таке конструювання засобів, прав, свобод, обов'язків у поєднанні з публічними та законними інтересами фізичних і юридичних осіб, за якого зброя, як об'єкт потенційної небезпеки не може нашкодити суспільним відносинам, а слугує лише для їх забезпечення від протиправних посягань.

В цьому контексті заслуговує на увагу підхід О.М. Бандурки, який, характеризуючи форми діяльності органів системи внутрішньої безпеки, пов'язує їх суть із зовнішніми виявами державної влади, за сприяння яких організовується і практично здійснюється виконання завдань цих правоохоронних інституцій [3, с. 78]. Слід зауважити, що окрім значного кола професійних завдань і напрямів роботи, розмаїття форм поліцейської діяльності детермінує існування різноманітних її видів, а також наявність різних органів і структур, які за суттю свого адміністративно-правового призначення та особливостей організації не можуть працювати однаково. Так, організаційну структуру Національної поліції складає центральний орган управління поліцією, до складу якого входять організаційно поєднані структурні підрозділи, які забезпечують діяльність керівника поліції та виконання покладених на поліцію завдань [4], а також територіальні органи поліції, структуру яких затверджує керівник поліції за погодженням із МВС України, виходячи з наявності відповідних державних чи регіональних ресурсів і різноманітних потреб населення [5].

Як слушно зазначає Д. Припутень, в структурі Національної поліції України має бути спеціально уповноважений орган (посадова особа), який здійснює такий вид контролю. На його погляд, цілком очевидним є те, що такими посадовцями мають бути поліцейські дозвільної системи, оскільки цивільна вогнепальна зброя цілком логічно має стати об'єктом дозвільної системи. Саме тому відповідний обсяг додаткових повноважень слід покласти на таких осіб, закріпивши їх зміст на загальнодержавному та відомчому рівнях [6]. Відповідно, об'єктом адміністративно-правового регулювання є ті суспільні відносини, що підлягають впорядкуванню та унормуванню, а сам механізм обігу, процедурний його аспект та відповідний порядок, що включає в себе також і саму вогнепальну зброю, як предмет матеріального світу – є предметом контрольної діяльності Національної поліції України.

Визначення місця контролю в системі державного управління неможливе без визначення безпосередньо функцій державного управління. Поняття функції державного управління, на наш погляд, найбільш конкретно сформульовано Н. Нижник: функція державного управління – це специфічний за предметом, змістом і засобами забезпечення цілісний управляючий вплив

держави, у якому можна не лише виділяти й описувати функції державного управління, а й аналізувати розподіл кожної функції державного управління «по вертикалі» й «по горизонталі» державних органів, тобто функціональну структуру державного управління [7, с. 83].

Контроль визначається як самостійна функція державного управління, тож певні контрольні функції та повноваження мають органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Контроль є окремою стадією під час виконання органами державної влади своїх функцій і повноважень. Однак поряд із широким поняттям контролю як діяльності, що має місце в роботі всіх державних органів, контроль розглядають і звужено – як діяльність органів контролю, які в межах своїх повноважень наділяються функцією контролю, що є основним видом їхньої роботи [8; 9, с. 27]. Належить зауважити, що в контексті забезпечення належного дотримання законодавства України в частині обігу цивільної вогнепальної зброї, контроль виступає як комплекс повноважень й обов'язків якими наділена Національна поліція України та конкретні посадові особи. Ці повноваження та обов'язки реалізуються, зокрема й із метою забезпечення правопорядку в суспільстві, недопущення порушення прав і свобод людини і громадянина.

З огляду на аналіз повноважень поліції в сфері контролю за обігом вогнепальної зброї, нормативне законодавство щодо вільного цивільного обігу окремих видів вогнепальної зброї ставить перед поліцією такі виклики, які необхідно подолати та урегулювати відносин в цій сфері: здійснити інформаційну роботу пов'язану з обізнаністю громадян щодо правил, умов та порядку застосування та використання такої зброї; забезпечити навчання майбутніх власників цієї зброї правил її зберігання, перевезення, застосування та використання з відповідною видачою дозвільних документів та підвищення їх майстерності; забезпечення моніторингу за дотриманням правил обігу даної зброї; урегулювати порядок відкликання дозволу на володіння даною зброєю та інше [10]. Таким чином, контрольна діяльність Національної поліції України за предметами, що є вогнепальною зброєю у контексті адміністративно-правового регулювання її обігу загалом є надзвичайно важливим аспектом дії правового механізму суспільства, що потребуватиме додаткового вивчення та унормування.

Висновки. У статті досліджено методи адміністративно-правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї. Визначено роль і місце контролю, як одного з методів реалізації адміністративно-правового механізму регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні.

Зазначається, що адміністративно-правове регулювання, як форма побудови правовідносин базується на вибудовуванні архітектури взаємин між суспільством і державою, а в окремих випадках, окремими соціальними індивідами. Тому, питання методів адміністративно-правового регулювання, зокрема в контексті забезпечення регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї є не досить варіативним.

Доведено, що контроль є найбільш ефективним методом адміністративно-правового регулювання цивільного обігу вогнепальної зброї, окреслено, що контроль виражається в декількох формах (видах), що в свою чергу дозволяє здійснювати подальші дослідження та формує нові горизонти в цьому аспекті. Так, контроль може полагати в здійсненні заходів суб'єктом контролю за процесом виготовлення вогнепальної зброї, контролю за процесом його продажу, контролю за видачою дозволів на купівлю цієї зброї, а також контролю за правилами безпеки під час зберігання вже купленої зброї чи тої, що знаходиться в продажі.

Обґрунтовано позицію про те, що контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї, що реалізується Національною поліцією України, як органом державної влади, на який покладено відповідні обов'язки відповідно до законодавства України є специфічним і вузько направленим, оскільки контроль за законністю обігу зброї, також може відноситись до компетенції Державної прикордонної служби України (в разі спроб незаконного переміщення зброї через державний кордон), а також Служби безпеки України, в окремих випадках.

Перспектива подальшого дослідження адміністративно-правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї полягає в потребі додаткового аналізу міжнародних аналогів здійснення та забезпечення реалізації такого процесу з метою розроблення алгоритмів упровадження відповідних практик в Україні.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України: Академічний курс : підручник. у 2-х т. Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична література», 2007. 592 с.
2. Литовченко П.В. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері комунального господарства. Митна справа. 2012. № 2 (80). Ч. 2, кн. 2. 130 с.

3. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків : Основа, 1996. 398 с
4. Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII «Про Національну поліцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
5. Танько А. Стратегічні завдання та форми діяльності органів Національної поліції України як суб'єкта реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/7/35.pdf>
6. Припутень Д.С. Державний контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї в Україні. Право.ua № 3, 2020. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/48-_Pryputen.pdf
7. Нижник Н.Р. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи. Київ : Оріяни, 1998. 192 с.
8. Холоденко Д.В. Поняття контрольної функції органів публічної адміністрації. Правовий часопис Донбасу № 4 (69) 2019. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-69-4-70-74>.
9. Geertz C. The Interpretation of Cultures. N. Y. : Basic hook, 1973. 480 p.
10. Миронюк С.А., Кобрусєва Є.А. Перспективи запровадження обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні та нові виклики для поліції у цій сфері. Юридичний науковий електронний журнал, № 2/2023. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/80.pdf

УДК 342.9: 336.761

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.3>

ВИХРИСТЮК А.М.

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВИХ БІРЖ В УКРАЇНІ

FEATURES OF REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF FUNCTIONING OF STOCK EXCHANGES IN UKRAINE

Актуальність статті полягає в тому, що з метою забезпечення подальшого реформування та розвитку фінансового сектору України відповідно до кращих міжнародних практик та забезпечення імплементації заходів, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також зважаючи на завершення в 2019 році строків впровадження заходів Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року, регуляторами фінансового сектору було розроблено та затверджено Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року. З'ясовано, що основним стратегічним документом функціонування біржового ринку в Україні є Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року, що передбачає конкретні цілі та заходи державної політики сталого фондового ринку з формуванням подальших напрямків розвитку законодавства. Наголошено, що регулювання діяльності фондових бірж відбувається переважно за рахунок рішень спеціально уповноваженого органу – Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішення якої мають регуляторний, контрольно-наглядовий, координаційно-інформаційний або юрисдикційний характер. Відповідно, рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку є основними нормативно-правовими приписами, у яких деталізується біржова діяльність, а саме порядок отримання ліцензії (фактично, надання правосуб'єктності фондовій біржі), правила та вимоги до біржових торгів та порядок здійснення державного регулювання біржової діяльності. Зроблено висновок, що нормативно-правові засади функціонування фондових бірж в Україні – це нормативно-правові та внутрішньо організаційні вимоги та правила регулювання фондового ринку, що визначаються спеціалізованими законами України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» та «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», рішеннями Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, внутрішньо статусними правилами фондової біржі.

Ключові слова: громадяни, посадові особи, юридичні особи, фінансові послуги, ринок капіталу.

The relevance of the article is that in order to ensure the further reform and development of the financial sector of Ukraine in accordance with the best international practices and to ensure the implementation of the measures provided for by the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their states -members, on the other hand, as well as taking into account the completion in 2019 of the implementation of the Comprehensive Program for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2020, the financial sector regulators developed and approved the Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025. It was found that the main strategic document of the

functioning of the stock market in Ukraine is the Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025, which provides for specific goals and measures of the state policy of a sustainable stock market with the formation of further directions for the development of legislation. It was emphasized that the regulation of the activity of stock exchanges takes place mainly due to the decisions of a specially authorized body – the National Commission for Securities and the Stock Market, whose decisions have a regulatory, control-supervisory, coordination-informational or jurisdictional nature. Accordingly, the decisions of the National Commission for Securities and the Stock Market are the main normative and legal prescriptions detailing stock exchange activity, namely the procedure for obtaining a license (actually, granting legal personality to a stock exchange), rules and requirements for stock exchange trading, and the procedure for carrying out state regulation of exchange activity. It was concluded that the regulatory and legal foundations of the functioning of stock exchanges in Ukraine are regulatory and internal organizational requirements and rules for the regulation of the stock market, which are determined by the specialized laws of Ukraine "On State Regulation of Capital Markets and Organized Commodity Markets" and "On Capital Markets and organized commodity markets", decisions of the National Securities and Stock Market Commission, internal status rules of the stock exchange.

Key words: *citizens, officials, legal entities, financial services, capital market.*

Актуальність теми. Основним елементом фондового ринку є фондова біржа як організаційно оформлений заклад, який постійно функціонує, здійснюючи угоди купівлі-продажу цінних паперів. Вирішальна роль цієї структури полягає у формуванні основних ринкових цін та курсів. Як основна організаційна форма спеціалізованого ринку саме фондова біржа забезпечує здійснення торгівлі цінними паперами (акціями, облігаціями, зобов'язаннями державної скарбниці, сертифікатами, документами, які опосередковують обіг кредитних ресурсів) і валютних цінностей та формування їх біржового курсу. Важливо розуміти, що фондова біржа опосередковує обіг капіталу на відміну від товарних бірж, які здійснюють регулюючий вплив на рух товарів. У ринковій економіці фондовий ринок – це професійне утворення, тобто фінансовий механізм, основною функцією якого є мобілізація коштів для забезпечення грошовим капіталом потреб виробництва. Для досягнення цієї мети в країні має діяти розвинена інфраструктура фондового ринку, використовуватися весь спектр інструментів та ефективні методи взаємодії учасників ринку, які базуються на сучасній правовій основі [1].

Виклад основного матеріалу. З метою забезпечення подальшого реформування та розвитку фінансового сектору України відповідно до кращих міжнародних практик та забезпечення імплементації заходів, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також зважаючи на завершення в 2019 році строків впровадження заходів Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року, регуляторами фінансового сектору було розроблено та затверджено Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року містить п'ять стратегічних напрямів: фінансова стабільність, макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків та інноваційний розвиток. Кожен напрям містить стратегічні цілі та індикатори їх виконання [2].

Фондова біржа є організованим ринком цінних паперів [3, с. 55]. Окрім них на фондових біржах можуть торгувати і похідними фінансовими інструментами. Це трактування поняття фондової біржі співпадає з визначенням наведеним у Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок», хоча в даному законі воно набагато ширше, в частині, що фондова біржа, яка організаційно оформлена крім того, що має функціонувати постійно, відповідно до пункту 17 статті 1 повинна ще обов'язково мати ліцензію видану Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, забезпечувати регулярне проведення торгів фінансовими інструментами, відповідно до правилами, організовувати укладання і виконання договорів за ними [4].

Для українського законодавства характерною є альтернативна або змішана форма організації фондової біржі. Так, відповідно до статті 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю та провадить свою діяльність відповідно до Цивільного кодексу України, законів, що регулюють питання утворення, діяльності та

припинення юридичних осіб, з особливостями, визначеними Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» [4].

Досліджуючи питання організаційно-правової форми фондової біржі в Україні, можна побачити, що обидві організаційно-правові форми, в яких законодавець дозволяє створювати фондову біржу, належать до видів господарських товариств. Поряд з цим, відповідно до Закону «Про господарські товариства» такими товариствами визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їхнього майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку [5]. Проте, в Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок» зазначається, що прибуток фондової біржі спрямовується на її розвиток та не підлягає розподілу між її засновниками (учасниками) [4].

Варто відзначити, що 19.06.2020 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» № 738-IX, відповідно до якого внесено зміни до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 31, ст. 268 із наступними змінами), виклавши його в такій редакції: Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», а також Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», виклавши його в такій редакції: Закон України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» [6].

Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», регулює відносини, що виникають під час емісії, обігу, викупу цінних паперів та виконання зобов'язань за ними, укладання і виконання деривативних контрактів, заміни сторони деривативних контрактів та вчинення правочинів щодо фінансових інструментів на ринках капіталу, а також відносини, що виникають під час провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках [4].

Поряд із Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», варто вказати про Закон України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» норми якого визначають правові засади здійснення державного регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків та державного контролю за емісією (видачею) і обігом, укладенням та виконанням фінансових інструментів в Україні [7].

Отже, закони України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» та «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» є основними спеціалізованими нормативно-правовими актами, що визначають особливості функціонування фондових бірж в Україні. Закон України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» спеціалізується на формування основ державного регулювання та системи суб'єктів регулювання діяльності фондових бірж. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» визначає теоретичні конструкції фондового ринку (в першу чергу, цінні папери), правовий статус учасників фондового ринку, правила та вимоги до біржових торгів.

Указом Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 року №1063/2011 було утворено Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, а також затверджено Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, в якому зазначається, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України. НКЦПФР здійснює державне регулювання ринку цінних паперів [8].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.11.2012 року №1688 було затверджене Положення про функціонування фондових бірж, яке визначає основні засади та вимоги до функціонування фондових бірж в Україні [9]. Положення про функціонування фондових бірж складається з 11 Розділів, а саме: 1) Загальні положення (включає перелік термінів, які вживаються в даному Положенні); 2) Електронна торгівельна система фондової біржі; 3) Правила фондової біржі; 4) Організація та проведення біржових торгів; 5) Порядок здійснення допуску цінних паперів до торгів на фондовій біржі в частині включення до біржового реєстру; 6) Допуск членів фондової біржі та інших осіб до біржових торгів; 7) Котирування цінних паперів та оприлюднення їх біржового курсу; 8) Порядок здійснення на фондових біржах операцій РЕПО; 9) Розкриття інформації про діяльність фондової біржі та її оприлюднення; 10) Розв'язання спорів між членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством; 11) Накладення санкцій за порушення правил фондової біржі та контроль за функціонуванням фондових бірж [9].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14.05.2013 року №817 був затверджений Порядок та Умови видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів), які встановлюють процедуру та умови видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку (крім діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами)), перелік документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії, підстави для відмови у її видачі, порядок реєстрації внутрішніх документів (змін до них) та визначають вимоги, необхідні для отримання ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку. Порядок закріплює визначення поняття «професійна діяльність на фондовому ринку» та трактує його, як діяльність акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим до такої діяльності законодавством [10].

Пропонуємо більше детально розглянути умови видачі ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку – діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку.

Так, відповідно до Порядку та Умови видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів), ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку – діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку може отримати тільки фондова біржа за умови, що статут (зміни до нього) погоджені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – Комісія) в установленому порядку (крім випадку, якщо фондова біржа створена та діє на підставі модельного статуту), правила фондової біржі (зміни до них) зареєстровані Комісією в установленому порядку та відповідають вимогам законодавства, яке регулює питання провадження діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку. До моменту подачі фондовою біржою до Комісії документів на отримання ліцензії фондова біржа повинна погодити у Комісії статут та правила фондової біржі. Ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку – діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку може отримати фондова біржа, яка утворена в організаційно-правовій формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю. Якщо фондова біржа створена і діє на підставі модельного статуту, рішення про її створення, яке підписується усіма засновниками, повинно містити відомості про вид товариства, його найменування, місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, склад засновників та учасників, розмір статутного капіталу, розмір часток кожного з учасників, порядок внесення ними вкладів, а також інформацію про провадження діяльності на основі модельного статуту. При цьому фондова біржа утворюється не менше ніж двадцятьма засновниками – торговцями цінними паперами, які мають ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку [10].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.01.2013 року №64 був затверджений Порядок погодження кандидатур керівників фондових бірж і вимоги до таких керівників під час їх перебування на посаді, який встановлює процедуру та умови отримання погодження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку кандидатур на посади керівників фондової біржі, вимоги до керівників фондових бірж під час їх перебування на посаді та дії фондових бірж у разі прийняття рішення Комісією щодо невідповідності керівника вимогам законодавства, в тому числі цього Порядку. Відповідно до приписів вищевказаного Порядку, керівник фондової біржі – фізична особа (у тому числі фізична особа – іноземець), яка відповідно до установчих документів фондової біржі здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу або голови колегіального виконавчого органу, яка обрана відповідним органом управління фондової біржі та отримала погодження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Порядок містить приписи щодо: порядку подання та переліку документів, які подаються заявником для отримання погодження його кандидатури; умов, яким повинен відповідати кандидат на посаду керівника фондової біржі; порядку розгляду документів та прийняття відповідного рішення щодо погодження кандидатури керівників фондових бірж; відомості про державний контроль щодо керівників фондових бірж [11].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03.11.2020 року №641 було затверджено Вимоги до договорів, які укладаються під час провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами, якими встановлюються основні вимоги до правочинів щодо фінансових інструментів, передбачених законодавством, що вчиняються під час провадження професійної діяльності на фондовому

ринку (ринку фінансових інструментів) – діяльності з торгівлі цінними паперами, яких повинні дотримуватися професійні учасники фондового ринку, які провадять діяльність з торгівлі цінними паперами, включаючи їх філії та інші відокремлені підрозділи, зобов'язані дотримуватись цих Вимог та інших нормативно-правових актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, що встановлюють особливості провадження торговцями окремих операцій щодо фінансових інструментів, під час вчинення правочинів, пов'язаних з переходом прав на фінансові інструменти і прав за фінансовими інструментами [12].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 13.11.2012 року №1617 було затверджено Порядок ведення обліку програмних продуктів на фондовому ринку, який визначає процедуру подання до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації про програмні продукти, які створено для використання на фондовому ринку, та/або які використовуються учасниками фондового ринку при здійсненні професійної діяльності, порядок внесення змін до інформації про такі програмні продукти та порядок ведення Комісією обліку програмних продуктів на фондовому ринку [13].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.12.2012 року №1853 був затверджений Порядок реалізації на фондовій біржі цінних паперів, на які звернено стягнення, який регулює процедуру реалізації на фондовій біржі цінних паперів, на які звернено стягнення, які можуть бути допущені до торгівлі на фондовій біржі відповідно до законодавства. Дія Порядку поширюється на органи державної виконавчої служби, приватних виконавців, фондові біржі та інших професійних учасників фондового ринку. У вищевказаному порядку зазначається, що фондова біржа – організатор аукціону, на якому здійснюється реалізація цінних паперів, на які звернено стягнення. В свою чергу «аукціон на фондовій біржі» – це режим проведення біржових торгів, за яким орган державної виконавчої служби або приватний виконавець в особі продавця (торговця цінними паперами) здійснює продаж цінних паперів, на які звернено стягнення, учаснику біржових торгів, який запропонував за ці цінні папери найвищу ціну, зафіксовану під час проведення торгів, на умовах конкурентних позицій інших покупців [14].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 01.10.2015 року №1597 було затверджено Положення щодо пруденційних нормативів професійної діяльності на фондовому ринку та вимог до системи управління ризиками, яке визначає основні ризики професійної діяльності на фондовому ринку, встановлює перелік, порядок розрахунку та нормативні значення пруденційних показників, що застосовуються для їх вимірювання та оцінки, визначає вимоги до професійних учасників фондового ринку щодо запобігання та мінімізації впливу ризиків на їх діяльність, а також встановлює періодичність здійснення розрахунків пруденційних показників та подання результатів таких розрахунків, а також даних, на основі яких здійснюються розрахунки, до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. До ризиків, які можуть виникати при провадженні професійної діяльності на фондовому ринку, законодавець виділяє такі їх види: 1) загальний фінансовий ризик (ризик банкрутства) – ризик неможливості продовження діяльності підприємства, який може виникнути при погіршенні фінансового стану підприємства, якості його активів, структури капіталу, при виникненні збитків від його діяльності внаслідок перевищення витрат над доходами; 2) операційний ризик – ризик виникнення збитків, які є наслідком недосконалої роботи внутрішніх процесів та систем установи, її персоналу або результатом зовнішнього впливу; 3) ризик втрати ділової репутації (репутаційний ризик) – ризик виникнення збитків, пов'язаних зі зменшенням кількості клієнтів або контрагентів установи через виникнення у суспільстві несприятливого сприйняття установи, зокрема її фінансової стійкості, якості послуг, що надаються установою, або її діяльності в цілому, який може бути наслідком реалізації інших ризиків; 4) стратегічний ризик – ризик виникнення збитків, які пов'язані з прийняттям неефективних управлінських рішень, помилками, які були допущені під час їх прийняття, а також з неналежною реалізацією рішень, що визначають стратегію діяльності та розвитку установи; 5) кредитний ризик – ризик виникнення в установі фінансових втрат (збитків) внаслідок невиконання в повному обсязі або неповного виконання контрагентом своїх фінансових зобов'язань перед установою відповідно до умов договору. Розмір збитків у цьому випадку пов'язаний із сумою невиконаного зобов'язання; 6) ринковий ризик – ризик виникнення фінансових втрат (збитків), які пов'язані з несприятливою зміною ринкової вартості фінансових інструментів у зв'язку з коливаннями цін на чотирьох сегментах фінансового ринку, чутливих до зміни відсоткових ставок: ринку боргових цінних паперів, ринку пайових цінних паперів, валютному ринку і товарному ринку; 7) ризик ліквідності – ризик виникнення збитків в установі у зв'язку з неможливістю своєчасного виконання нею в повному обсязі своїх фінансових

зобов'язань, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат, внаслідок відсутності достатнього обсягу високоліквідних активів [15].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 01.12.2015 року №2021 було затверджено Положення про нагляд за дотриманням пруденційних нормативів професійними учасниками фондового ринку, яке визначає порядок здійснення Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку нагляду за дотриманням професійними учасниками фондового ринку (далі – професійний учасник) у своїй діяльності вимог щодо пруденційних нормативів, установлених нормативно-правовим актом Комісії, який встановлює перелік, порядок розрахунку та нормативні значення пруденційних показників, що застосовуються для вимірювання та оцінки ризиків професійної діяльності на фондовому ринку. Для цього Положення поширюється на професійних учасників, щодо яких нормативно-правовим актом Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку встановлені обов'язкові для дотримання пруденційні нормативи [16].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.09.2012 року №1284 було затверджено Положення про порядок складання адміністративних даних щодо здійснення діяльності організаторами торгівлі, оприлюднення інформації та подання відповідних документів до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, який визначає порядок складання адміністративних даних, оприлюднення інформації на фондовому ринку, строки оприлюднення інформації та подання Даних до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Дане Положення поширюється на юридичних осіб, яким Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку видано ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку – діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку, у тому числі які мали право на провадження професійної діяльності протягом періоду, за який подаються адміністративні дані. Відповідно до цього Положення адміністративні дані, які складаються та подаються до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку бувають щоденні, щомісячні та нерегулярні [17].

Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 28.07.2020 року №405 були затверджені Правила розгляду справ про порушення вимог законодавства про ринки капіталу та організовані товарні ринки, застосування санкцій або інших заходів впливу, які визначають порядок та строки розгляду Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку справ про порушення громадянами, посадовими особами та юридичними особами вимог законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг, про ринки капіталу та організовані товарні ринки, у тому числі про систему накопичувального пенсійного забезпечення та порядку оприлюднення фінансової звітності разом з аудиторським звітом (далі – законодавства про ринки капіталу та організовані товарні ринки). Метою Правил є забезпечення дотримання учасниками ринків капіталу та організованих товарних ринків, суб'єктами системи накопичувального пенсійного забезпечення вимог законодавства про ринки капіталу та організовані товарні ринки, захисту прав інвесторів у фінансові інструменти (у тому числі споживачів фінансових послуг), учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків [18].

Досліджуючи питання нормативно-правового забезпечення діяльності фондових бірж в Україні, то варто вказати, що всі діючі фондові біржі здійснюють свою діяльність відповідно до чинних законів, нормативно-правових актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Статуту фондової біржі, а також Правил фондової біржі.

Варто підкреслити, що відповідно до приписів Положення про функціонування фондових бірж (затвердженого Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.11.2012 № 1688) (далі – Положення) встановлено, що електронна торговельна система – сукупність організаційних, технологічних та технічних засобів, що використовуються фондовою біржою для забезпечення укладання біржових контрактів (договорів) за цінними паперами та іншими фінансовими інструментами [9].

Проаналізувавши вищезазначене, можна зробити такі висновки стосовно нормативно-правових засад функціонування фондових бірж в Україні:

- основним стратегічним документом функціонування біржового ринку в Україні є Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року, що передбачає конкретні цілі та заходи державної політики сталого фондового ринку з формуванням подальших напрямків розвитку законодавства.

- регулювання діяльності фондових бірж відбувається переважно за рахунок рішень спеціально уповноваженого органу – Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку,

рішення якої мають регуляторний, контрольно-наглядовий, координаційно-інформаційний або юрисдикційний характер. Відповідно, рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку є основними нормативно-правовими приписами, у яких деталізується біржова діяльність, а саме порядок отримання ліцензії (фактично, надання правосуб'єктності фондовій біржі), правила та вимоги до біржових торгів та порядок здійснення державного регулювання біржової діяльності.

Отже, нормативно-правові засади функціонування фондових бірж в Україні – це нормативно-правові та внутрішньо організаційні вимоги та правила регулювання фондового ринку, що визначаються спеціалізованими законами України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» та «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», рішеннями Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, внутрішньо статусними правилами фондової біржі.

Список використаних джерел:

1. Бурмака М. О., Бутенко Д. С., Долінський Л. Б. Біржовий фондовий ринок України : навчальний посібник. Київ: АДС УМК Центр, 2013. 264 с.

2. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/about-us/strategy/>

3. Енциклопедія фондового ринка : в 6 кн. / Ю.М. Лысенков, А.И. Рымарчук. Учасники фондового ринка: функции, организация деятельности. Киев : Весник фондового рынка, 1998. 288 с.

4. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 31. Ст. 268.

5. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 №1576-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 49. Ст. 682.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів. Закон України від 19.06.2020 № 738-IX. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/738-20>

7. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків: Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 51. Ст. 292.

8. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23.11.2011 №1063/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 94. Ст. 3415

9. Положення про функціонування фондових бірж: затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 листопада 2012 року № 1688. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2082-12#n19>

10. Порядок та умови видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів): затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14.05.2013 року №817. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0854-13>

11. Порядок погодження кандидатур керівників фондових бірж і вимоги до таких керівників під час їх перебування на посаді: затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.01.2013 року №64. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-13>

12. Вимоги до договорів, які укладаються під час провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами: затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03.11.2020 року №641. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0060-21>

13. Порядок ведення обліку програмних продуктів на фондовому ринку: затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 13.11.2012 року №1617. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-13#Text>

14. Порядок реалізації на фондовій біржі цінних паперів, на які звернено стягнення: затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.12.2012 року

№1853. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-13>

15. Положення щодо пруденційних нормативів професійної діяльності на фондовому ринку та вимог до системи управління ризиками: затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 01.10.2015 №1597. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1311-15#Text>

16. Положення про нагляд за дотриманням пруденційних нормативів професійними учасниками фондового ринку: затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 01.12.2015 року №2021. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1599-15#Text>

17. Положення про порядок складання адміністративних даних щодо здійснення діяльності організаторами торгівлі, оприлюднення інформації та подання відповідних документів до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку: затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.09.2012 року №1284. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1738-12>

18. Правила розгляду справ про порушення вимог законодавства про ринки капіталу та організовані товарні ринки, застосування санкцій або інших заходів впливу: затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 28.07.2020 року №405. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0966-20>

УДК 342.722

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.4>

ГОРБАЛІНСЬКИЙ В.В.

ПРЕВЕНТИВНІ СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**PREVENTIVE METHODS OF LEGAL PROTECTION IN ADMINISTRATIVE JURISDICTION: ISSUES OF THEORY AND LAW APPLICATION**

Стаття присвячена розкриттю змісту та особливостей превентивних способів судового захисту в адміністративному судочинстві України. У статті звернута увага на те, що потреби удосконалення судочинства з розгляду публічно-правових спорів обумовлюють наукові дослідження, які стосуються способів захисту, зокрема обрання тих, які розраховані на «майбутнє» порушення суб'єктивного права особи в публічно-правових відносинах. Також зазначається, що питання превентивних способів захисту у науковій літературі висвітлюється недостатньо і наукові праці у цій сфері майже відсутні. У статті зазначається, що право на захист у особи виникає у разі його порушення. В публічно-правових відносинах право на захист виникає у особи внаслідок здійснення суб'єктом владних повноважень владно-управлінської функції шляхом прийняття рішення, вчинення дій чи бездіяльності. У статті з'ясовується, що в судовій практиці останнім часом з'являються превентивні позови у яких позивач обирає способи захисту, що «на майбутнє» забезпечують не порушення суб'єктивних прав. Здійснюється аналіз відповідної судової практики. Звертається увага на те, що превентивний судовий захист пов'язаний можливим виникненням у майбутньому порушень суб'єктивного права, і щоб уникнути або зменшити наслідки таких порушень, ведуться дискусії стосовно можливості особою запобігти таким порушенням. Звертається увага на правову позицію Верховного Суду за наслідками розгляду справ, що містять вимоги «на майбутнє», і яка полягає у тому, що захисту підлягає лише порушене суб'єктивне право особи, а отже вимоги про зобов'язання вчинити дії чи прийняти рішення, у майбутньому, не підлягають задоволенню. Обґрунтовується висновок, що розширювати розуміння категорії «судовий захист суб'єктивного права в адміністративному судочинстві» за рахунок надання особі права на захист не тільки тоді, коли її суб'єктивне право порушено, але і у разі загрози його порушення у майбутньому, не є доцільним.

Ключові слова: суд, адміністративне судочинство, адміністративні суди, судовий захист, способи захисту, позов.

The article is devoted to the disclosure of the content and features of preventive methods of judicial protection in the administrative proceedings of Ukraine. In the article, attention is drawn to the fact that the need to improve the judiciary in the consideration of public-law disputes is determined by scientific research related to methods of protection, in particular, the selection of those designed for the "future" violation of the subjective right of a person in public-law relations. It is also noted that the issue of preventive methods of protection is insufficiently covered in the scientific literature and there are almost no scientific works in this field. The article states that a person's right to protection arises in the event of its violation. In public-legal relations, the right to protection arises in a person as a result of the subject's exercise of power and administrative functions by making a decision, taking actions or inaction. The article reveals that preventive lawsuits have recently appeared in judicial practice in which the plaintiff chooses methods of protection that "for the future" ensure that subjective rights are not violated. An analysis of relevant court practice is carried out. Attention is drawn to the fact that preventive

legal protection is associated with the possible occurrence of violations of subjective law in the future, and in order to avoid or reduce the consequences of such violations, there are discussions about the possibility of a person to prevent such violations. Attention is drawn to the legal position of the Supreme Court as a result of consideration of cases containing requirements "for the future", which consists in the fact that only the violated subjective right of a person, and therefore requirements about the obligation to take actions or make a decision, are subject to protection, in the future, are not subject to satisfaction. The conclusion is substantiated that expanding the understanding of the category "judicial protection of a subjective right in administrative proceedings" by giving a person the right to protection not only when his subjective right is violated, but also in case of a threat of its violation in the future, is not expedient.

Key words: court, administrative proceedings, administrative courts, judicial protection, methods of protection, lawsuit.

Актуальність теми. Кожне суб'єктивне право має бути гарантованим, що передбачає можливість у разі його порушення забезпечити відновлення або захист. І особливо важливо підкреслити те, що саме можливість захисту є гарантією ефективної реалізації суб'єктивних прав.

Важливо розрізняти право на судовий захист як гарантовану особі можливість звернутися до суду та судовий захист як фактичне здійснення цієї можливості. Ці два правових поняття мають особливий специфічний зміст і необхідно розуміти їх відмінності.

Право на судовий захист – це можливість та гарантія, особі отримати захист свого суб'єктивного права, у разі його порушення. Це забезпечується, конституційними положеннями стосовно того, що кожен має право звернутися до суду, і що кожен має право на справедливий та незалежний судовий процес.

Судовий захист – це фактичне здійснення права на судовий захист. Це означає, що особа, коли її суб'єктивне право порушено, звертається до суду, її справа розглядається, приймається судове рішення, яке в подальшому виконується згідно із законом. Це забезпечує ефективне здійснення права на судовий захист. Отже, право на судовий захист – це наявна можливість, яку закон надає особі, тоді як судовий захист – це сам факт використання цієї можливості для захисту суб'єктивного права у судовому порядку.

Суб'єктивне право, якщо відсутній дієвий механізм його захисту залишається декларативним. Гарантований захист суб'єктивних прав осіб у публічно-правових відносинах буде тоді, коли в державі створені всі необхідні умови реалізації такого захисту. Право на захист у особи виникає у разі його порушення. В публічно-правових відносинах право на захист виникає у особи внаслідок здійснення суб'єктом владних повноважень владно-управлінської функції шляхом прийняття рішення, вчинення дій чи бездіяльності.

З іншого боку, підвищення якості адміністративного судочинства обумовлюють потребу дослідження актуальних питань ефективності судового захисту суб'єктивних прав осіб у сфері публічно-правових відносин, одним із яких є превентивні способи судового захисту.

Стан наукових досліджень. Проблема судового захисту в адміністративному судочинстві займалися, та і продовжують займатися ціла плеяда учених, серед яких варто виділити праці В.М. Бевзенка, Я.О. Берназюка, Ю.П. Битяка, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, Ю.О. Легези, Р.С. Лютікова, Р.С. Мельника, Т.П. Мінки, О.І. Харитонові, та інших. Поряд з цим потреби удосконалення судочинства з розгляду публічно-правових спорів обумовлюють наукові дослідження, які стосуються способів захисту, зокрема обрання тих, які розраховані на «майбутнє» порушення суб'єктивного права особи в публічно-правових відносинах. Це питання у науковій літературі висвітлюється недостатньо і наукові праці у цій сфері майже відсутні.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз превентивних способів захисту в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ч. 1 ст. 5 КАС України кожна особа має право звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси. Відповідно до ч. 1 ст. 2 КАС України, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів осіб. Отже, з наведених приписів процесуального закону, ми бачимо, що потреба в захисті суб'єктивних прав у публічно-правових відносинах виникає тільки у разі їх порушення, адже особа має право звернутися, якщо право її порушено. При цьому

процесуальний закон виключає можливість судового захисту в порядку адміністративного судочинства права, у разі існування небезпеки (загрози) його порушення [1].

При цьому слід розрізняти такі поняття, як «публічно-правовий спір» та «правопорушення», які можуть мати місце внаслідок здійснення суб'єктом владних повноважень владної управлінської функції. Отже, гарантоване у ст. 55 Конституції України право на захист може бути реалізоване лише у разі порушення прав особи, які конкретизовані у Конституції України та законодавстві. Таке порушення права має бути реальним, стосуватися особи, її прав свобод чи інтересів.

Також не можна не звернути увагу на те, що захист прав осіб у публічно-правових відносинах торкається не тільки сфери особистих інтересів у публічній сфері, але й може зачіпати сферу і публічних інтересів, наприклад, захист інтересів громади, держави. Тому, захист прав осіб у публічно-правових відносинах, з одного боку, забезпечує захист публічних інтересів, а з іншого, обмежує публічну владу, забезпечуючи приватні інтереси особи у публічних відносинах.

Як підкреслюється у науковій літературі, у правовій державі відповідальність за протиправну поведінку мають нести рівною мірою як фізичні та юридичні особи, так і держава, її органи, органи місцевого самоврядування, їхні службові та посадові особи в порядку, передбаченому законодавством. Що стосується відповідальності, то адміністративному праву належить важлива роль у захисті особи від неправомірних дій суб'єктів влади, адже саме у взаємовідносинах із цими суб'єктами найбільш конкретно виявляється адміністративно-правовий статус громадян. Крім того, посадові особи можуть свідомо порушувати права громадян, зловживаючи довіреною їм владою [2].

Таким чином, за загальним правилом, яке впливає з положень КАС України, захисту підлягає лише те суб'єктивне право, яке порушене. При цьому, суб'єктивне право, яке порушено, може стосуватися не тільки прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а також інтересів держави, у публічно-правових відносинах.

Наприклад, ч. 5 ст. 46 КАС України встановлює правило, згідно до якого відповідачами можуть бути не тільки суб'єкти владних повноважень, але і громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, громадські об'єднання, юридичні особи у справах про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання; про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання; про затримання іноземця або особи без громадянства; про встановлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо); в інших випадках, коли право звернення до суду надано суб'єкту владних повноважень законом [1].

Судовий захист в адміністративному судочинстві має нерозривний зв'язок із суб'єктивним правом, і цей зв'язок проявляється у двох аспектах:

Отже, право на захист в порядку адміністративного судочинства виникає лише тоді, коли суб'єктивне право особи у сфері публічно-правових відносин було порушене. Це означає, по-перше, що виникнення права на судовий захист походить від необхідності відновити порушене право або захистити його від незаконних рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень. По-друге, визначення характеру вимоги обумовлено характером порушеного права, свободи чи інтересу. Ці два аспекти судового захисту підкреслюють, що право на захист впливає з потреби відновлення порушеного суб'єктивного права та є необхідною умовою для забезпечення його ефективного захисту.

В цьому контексті не можна не оминати увагою питання превентивного захисту суб'єктивних прав осіб від незаконних у майбутньому рішень суб'єктів владних повноважень. Ця проблема пов'язана із питаннями з'явлення превентивних позовів і обрання способів захисту, що «на майбутнє» забезпечують не порушення суб'єктивних прав.

Питання превентивного судового захисту є не тільки дискусійним у юридичній науці, але й в судовій практиці, в якій збільшується кількість позовних заяв, які містять вимоги «на майбутнє».

Основною особливістю інституту превентивного судового захисту суб'єктивного права є запобігання можливим порушенням суб'єктивного права або у разі виникнення загрози такого порушення. Поняття «загроза порушення суб'єктивного права» в процесуальних юридичних науках ще недостатньо досліджено, але превентивний судовий захист доцільно розглядати, спираючись саме на це поняття. Превентивний судовий захист пов'язаний можливим виникненням у майбутньому порушень суб'єктивного права, і щоб уникнути або зменшити наслідки таких порушень, ведуться дискусії стосовно можливості особою запобігти таким порушенням. Тому

особа, яка вважає, що існує небезпека порушення її суб'єктивного права може звертатися до адміністративного суду з превентивним захистом.

У вітчизняній судовій практиці іноді зустрічаються ситуації, коли особа звертається до адміністративного суду із превентивним позовом, або у позові містяться вимоги "на майбутнє". У цих позовах заявник просить суд прийняти рішення про встановлення певних обов'язків або заборону вчинення певних дій відповідача у майбутньому. У цих випадках особа обирає способи захисту «на майбутнє».

Для прикладу можна навести справу № 806/2426/18 у якій Особа_1 звернулася до суду з позовом у якому просила визнати дії Держгеокадастру щодо відмови у виправленні кадастрових номерів на земельну ділянку неправомірними та зобов'язання виправити помилку у присвоєнні кадастрового номера земельній ділянці, власником якої відповідно до Державного акту на право власності на земельну ділянку є ОСОБА_1. Друга вимога була зорієнтована «на майбутнє». Так Особа_1 просила зобов'язати відділ державної реєстрації виконавчого комітету Коростенської міської ради провести державну реєстрацію права власності та іншого речового права, права оренди земельної ділянки на земельну ділянку, після виправлення помилки за фізичною особою ОСОБА_1. Частково задовольняючи позов, суд першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що відомості до Державного реєстру прав були внесені разом із помилковими відомостями щодо кадастрового номеру земельної ділянки та вказані дії унеможливають реалізацію позивачем свого права власності на земельну ділянку, а тому, вийшовши за межі позовних вимог, суд зобов'язав Відділ державної реєстрації Виконавчого комітету Коростенської міської ради Житомирської області після виправлення Держгеокадастром провести державну реєстрацію права власності та іншого речового права (права оренди) на земельну ділянку за ОСОБА_1 [3].

Багато справ, де особа обирає способи судового захисту на майбутнє, пов'язані із захистом прав військовослужбовців в порядку адміністративного судочинства. ОСОБА_1 звернулася до суду і обрала такі способи захисту, як: визнати протиправним розпорядження Тернопільського обласного військового комісаріату в листі від 10 липня 2017 року щодо витребування військовими комісарами ОРМВК заяв в учасників бойових дій на отримання ними разової грошової допомоги ветеранам війни; заборонити Тернопільському обласному військовому комісаріату видавати розпорядження щодо витребування військовими комісарами заяв в учасників бойових дій на отримання ними разової грошової допомоги ветеранам війни без законних на те підстав [4].

Цікавою є позиція Верховного Суду щодо вимоги про заборону на майбутнє приймати відповідачу розпорядження стосовно витребування в учасників бойових дій заяв на отримання разової грошової допомоги. Верховний Суд у цій справі зазначив, що відсутність у позивача юридичної можливості вимагати заборони на майбутнє видавати розпорядження щодо витребування в учасників бойових дій заяв на отримання разової грошової допомоги є легітимним обмеженням, покликаним забезпечити юридичну визначеність у застосуванні норм процесуального права. Таке обмеження не шкодить суті права на доступ до суду та є пропорційним означеній меті [4].

Наступна справа, в якій міститься вимога «на майбутнє» стосується пенсійного спору. Так, 2017 року ОСОБА_1 звернувся в суд із позовом визнати дії Бережанського об'єднаного Управління Пенсійного Фонду України в Тернопільській області та зобов'язати Бережанське об'єднане Управління Пенсійного Фонду України в Тернопільській області призначити та виплатити йому пенсію на пільгових умовах відповідно до п. «б» статті 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення» з часу виникнення такого права, а саме з 03.09.2017 року та в подальшому [5].

Вирішуючи спір, суд апеляційної інстанції, змінив рішення суду першої інстанції, зокрема зазначив, що суд першої інстанції правильно по суті вирішив даний публічно-правовий спір, вірно визначив, що пільгову пенсію позивачу відповідач зобов'язаний призначити з часу звернення за призначенням, тобто з 03 вересня 2016 року, проте не врахував, що резолютивна частина рішення не повинна містити приписів, що прогнозують можливі порушення з боку відповідача та зобов'язання його до вчинення чи утримання від вчинення дій на майбутнє, тому помилково зазначив у резолютивній частині про зобов'язання відповідача виплачувати пенсію «в подальшому» [5].

В цілому можна констатувати те, що існуюча сьогодні судова практика свідчить про те, що адміністративні суди і Верховний Суд мають сталу правову позицію, яка полягає у тому, що захисту підлягає лише порушене суб'єктивне право особи, а отже вимоги про зобов'язати вчинити дії чи прийняти рішення, у майбутньому, не підлягають задоволенню. Правова позиція Верховного Суду у цьому однозначна, що захисту підлягає лише порушене суб'єктивне право особи.

На нашу думку, і ми згодні в цьому з правовою позицією Верховного Суду у справах від 16 серпня 2019 р. у справі № 161/17304/15-а [6], від 16 серпня 2019 р. № 161/17304/15-а [7], від 19 червня 2018 р. № 464/2638/17 [8] та інших що резолютивна частина судового рішення не повинна містити приписів, які передбачають можливість зобов'язань для суб'єктів владних повноважень щодо їх майбутньої поведінки. Суди не можуть встановлювати обов'язки на майбутнє без урахування можливих змін фактичних обставин або змін у законодавстві. Судове рішення не може містити приписи стосовно оцінки порушень суб'єктивного права особи у майбутньому з боку суб'єкта владних повноважень. Такий підхід слід вважати правильним, адже він має за мету прийняти законне і об'єктивне судове рішення, у межах певних обставин справи, а не встановити необґрунтованих обов'язків для відповідача.

Верховний Суд сформував у своїх рішеннях чітку правову позицію, згідно з якою адміністративні суди не можуть приймати рішення у яких слід задовольняти правові вимоги «на майбутнє». Ця позиція є правильною і обґрунтована ключовими аргументами. По-перше, судові рішення не можуть передбачати майбутні зміни законодавчого регулювання або фактичних обставин, тому встановлення обов'язків на майбутнє можна розглядати як порушення права на суд, на доступ до суду. По-друге, резолютивна частина судового рішення не повинна містити приписів, які передбачають обов'язок на майбутнє з боку суб'єктів владних повноважень утримуватися від прийняття рішень чи вчинення певних дій, що слід розглядати як втручання суду в діяльність суб'єкта владних повноважень та порушення приписів ст. 6 Конституції України про поділ влади. Суди не наділені повноваженнями формулювати правила поведінки суб'єктів владних повноважень і втручатися в їх діяльність.

Висновки. Враховуючи викладене, можна зробити висновок про те, що розширювати розуміння категорії «судовий захист суб'єктивного права в адміністративному судочинстві» за рахунок надання особі права на захист не тільки тоді, коли її суб'єктивне право порушено, але і у разі загрози його порушення у майбутньому, не є доцільним.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 15.12.2017 № 2747-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
2. Зуй В.В. Співвідношення понять «захист і охорона суб'єктивних публічних прав» та «відповідальність за порушення суб'єктивного публічного права». URL: <http://apdp.onua.edu.ua/index.php/apdp/article/view/3185/3091>
3. Постанова Верховного Суду від 05.05.2020р. Справа №806/2426/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89063763>
4. Постанова Верховного Суду від 14 вересня 2021 р. у справі № 320/5007/20. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=89252075&red=10000375b954c7dae81457a88ce92c9ec0688c&d=5>
5. Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2019 р. у справі № 593/283/17 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81478395>
6. Постанова Верховного Суду від 16 серпня 2019 р. у справі № 161/17304/15-а. URL : <http://reestr.court.gov.ua/Review/83691741>.
7. Постанова Верховного Суду від 12 серпня 2021 р. у справі № 640/20298/19 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/96592053>
8. Постанова Верховного Суду від 19 червня 2018 р. у справі № 464/2638/17. URL : https://zakon.cc/court/document/read/74820715_e98db2d8

ЗМІСТ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ ДЕРЖАВНОЮ ПОДАТКОВОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ

CONTENT OF REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF TAX ADMINISTRATION STATE TAX SERVICE OF UKRAINE

Успішне проведення податкової реформи в Україні пов'язане з необхідністю реформування адміністрування податків як одного з основних елементів ефективного функціонування податкової системи та економіки держави в цілому. Насамперед, мова йде про забезпечення повноти, своєчасності та добровільності сплати податків і зборів, необхідність мінімізації адміністративних витрат на утримання органів Державної податкової служби України, а також створення належних умов для платників податків щодо виконання ними податкових зобов'язань. Існуюча в Україні недосконала система адміністрування податків призводить до непродуктивного навантаження на суб'єктів господарювання та значних витрат часу і ресурсів для складання ними податкової звітності, що зумовлює розширення масштабів ухилення від сплати податків, розбалансованість дій уповноважених державних органів, збільшення податкових правопорушень тощо. Вказане підтверджується Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, за якою сторони зобов'язалися співробітничати заради вдосконалення управління у сфері оподаткування з метою подальшого розвитку фінансово-економічних відносин, торгівлі, інвестицій та добросовісної конкуренції. Визначено, що податкові органи в процесі адміністрування податків мають здійснювати свою діяльність на основі ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. стратегічних напрямів, якими повинні керуватися у роботі співробітники відомства. Тому перетворення податкових органів України на органи державної сервісної служби, центром якої повинен стати платник податків, має бути основним завданням здійснення податкової реформи в Україні. Важливими у процесі організаційно-розпорядчої діяльності територіальних органів Державної податкової служби України є положення ст. 8 Конституції України, відповідно до якої в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії.

Ключові слова: Податковий кодекс України, адміністративно-правовий статус, центральний орган виконавчої влади, державна політика.

The successful implementation of tax reform in Ukraine is connected with the need to reform tax administration as one of the main elements of the effective functioning of the tax system and the economy of the state as a whole. First of all, we are talking about ensuring completeness, timeliness and voluntary payment of taxes and fees, the need to minimize administrative costs for maintaining the State Tax Service of Ukraine, as well as creating proper conditions for taxpayers to fulfill their tax obligations. The existing imperfect system of tax administration in Ukraine leads to an unproductive burden on

business entities and significant expenditure of time and resources for their preparation of tax reports, which leads to the expansion of the scale of tax evasion, unbalanced actions of authorized state bodies, increase in tax offenses, etc. This is confirmed by the Association Agreement between Ukraine and the European Union, under which the parties undertook to cooperate for the purpose of improving management in the field of taxation for the purpose of further development of financial and economic relations, trade, investments and fair competition. It was determined that tax authorities in the process of tax administration should carry out their activities on the basis of Art. 3 of the Constitution of Ukraine, according to which a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value in Ukraine. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of state activity. The state is responsible to the people for its activities. Affirmation and provision of human rights and freedoms is the main duty of the state. strategic directions that should be guided in the work of the department's employees. Therefore, the transformation of the tax authorities of Ukraine into the bodies of the state service service, the center of which should be the taxpayer, should be the main task of tax reform in Ukraine. The provisions of Art. 8 of the Constitution of Ukraine, according to which the principle of the rule of law is recognized and operates in Ukraine. The Constitution of Ukraine has the highest legal force. Laws and other normative legal acts are adopted on the basis of the Constitution of Ukraine and must comply with it. The norms of the Constitution of Ukraine are norms of direct effect.

Key words: *Tax Code of Ukraine, administrative and legal status, central body of executive power, state policy.*

Актуальність теми. Успішне проведення податкової реформи в Україні пов'язане з необхідністю реформування адміністрування податків як одного з основних елементів ефективного функціонування податкової системи та економіки держави в цілому. Насамперед, мова йде про забезпечення повноти, своєчасності та добровільності сплати податків і зборів, необхідність мінімізації адміністративних витрат на утримання органів Державної податкової служби України (далі – ДПС України), а також створення належних умов для платників податків щодо виконання ними податкових зобов'язань.

Існуюча в Україні недосконала система адміністрування податків призводить до непродуктивного навантаження на суб'єктів господарювання та значних витрат часу і ресурсів для складання ними податкової звітності, що зумовлює розширення масштабів ухилення від сплати податків, розбалансованість дій уповноважених державних органів, збільшення податкових правопорушень тощо. Вказане підтверджується Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, за якою сторони зобов'язалися співробітничати заради вдосконалення управління у сфері оподаткування з метою подальшого розвитку фінансово-економічних відносин, торгівлі, інвестицій та добросовісної конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Важливим інструментом підтримки фінансової безпеки держави є адміністрування податків, ефективне здійснення якого покликане забезпечити повноту і своєчасність податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. У значній мірі від ефективності адміністрування податків залежить і фіскальна ефективність податків [1, с. 153].

Результати виконавчо-розпорядчої діяльності у сфері адміністрування податків обумовлені злагодженим функціонуванням податкових органів, передумовою якого є досконале правове регулювання їх діяльності. Аналіз законодавства і практики роботи податкових органів України дає підстави стверджувати, що наявні недоліки в їхній діяльності значною мірою обумовлені частими змінами в законодавстві, які істотно впливають на характер їх функціонування. Тому виникає необхідність у проведенні наукового дослідження діяльності територіальних органів ДПС України, які є провідним елементом механізму реалізації державою фіскальної та економічної політики.

Становлення, адміністрування, реформування системи оподаткування здійснюється в рамках і під постійною дією права. Центральне місце в системі правового впливу посідає правове регулювання, яке здійснюється за допомогою особливих правових засобів, передбачених законом. Правове регулювання реалізовується через формування нормативної основи і визначається через юридичні засоби та способи спрямування суспільно корисної діяльності в потрібному напрямку для досягнення поставлених цілей.

Адміністративно-правове регулювання податкових відносин являє собою сукупність взаємопов'язаних груп нормативних актів різної юридичної сили: конституційного, законодавчого та підзаконного [2, с. 68].

Правовою основою регулювання будь-яких відносин, у тому числі і податкових, є Конституція України [3]. У ній закріплено принципові положення, на яких будується податкове законодавство і загальні засади діяльності всіх органів державної влади. Основний Закон є своєрідною нормативною програмою розвитку держави і суспільства. Положення, закріплені в Конституції України, завжди є первинними й установчими стосовно інших правових норм. Вони містять загальні приписи, які визначають основні засади регулювання найбільш важливих суспільних відносин, зокрема основні засади політики державних органів у сфері економіки (наприклад, п. 3 ст. 116 Конституції зобов'язує Кабінет Міністрів України забезпечувати проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики). Крім того, норми Конституції України, будучи основним джерелом податкового права, безпосередньо регулюють деякі податкові відносини (наприклад, ст. 67 зобов'язує кожного сплачувати податки і збори в порядку та розмірах, установлених законом тощо). Тому податкові відносини за своїм змістом є конституційними, організаційно-владними і майновими відносинами [4].

Податкові органи в процесі адміністрування податків мають здійснювати свою діяльність на основі ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. стратегічних напрямів, якими повинні керуватися у роботі співробітники відомства. Тому перетворення податкових органів України на органи державної сервісної служби, центром якої повинен стати платник податків, має бути основним завданням здійснення податкової реформи в Україні.

Важливими у процесі організаційно-розпорядчої діяльності територіальних органів ДПС України є положення ст. 8 Конституції України, відповідно до якої в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

У ст. 19 Конституції України закріплено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. Зазначене положення є вимогою законності, яка поширюється і на діяльність усіх податкових органів.

Таким чином, Конституція України закріплює низку норм-принципів, які визначають фундамент законодавчого впливу на податкові відносини та містять приписи, на які повинне спиратися все податкове законодавство [5, с. 84]. Однак, важливо зазначити, що в регулюванні податкових відносин, беруть участь лише деякі статті Конституції України.

Адміністративно-правове регулювання здійснюється в різних формах, головною серед яких є закон. У законах визначаються загальні нормативні положення адміністративно-правового регулювання, які поширюються на всіх суб'єктів права, охоплюють різні види та рівні правового регулювання. За своїм змістом і наслідками реалізації закони не завжди досягають бажаного правового впливу, і тоді законодавцю доводиться в такий закон вносити зміни і доповнення. Зміна правової норми як наслідок може викликати виникнення, припинення або зміну правовідносин між суб'єктами права. «Найбільш непопулярними змінами правових норм в нашій державі є безсистемні і безпідставні зміни податкового законодавства, що свідчить про взаємозалежність елементів правового регулювання і водночас демонструє, що правове регулювання – дійсно цілісна, єдина система. Вона має необхідну стійкість, органічність, упорядкованість» [6, с. 233].

Організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби визначаються виключно законами України (п. 12 ч. 1 ст. 92 Конституції України). Вони є основними актами, за допомогою яких здійснюється правове регулювання виконавчо-розпорядчої діяльності у сфері адміністрування податків, адже у підґрунті діяльності податкових органів лежить дія адміністративно-правових норм, серед яких провідна роль належить законам. Податкові закони утворюють складну і багатofункціональну систему забезпечення прибутковості національних бюджетів, де кожна норма розвивається залежно від планованої і поточної податкової політики й практики

виконання бюджету [7, с. 30]. Таким чином, податкові закони є фактичним початком, формою здійснення правового регулювання податкових відносин [7, с. 81].

Підкреслюючи значення закону в системі правового регулювання діяльності територіальних органів ДПС України щодо адміністрування податків, необхідно зауважити, що під терміном «закон» у доцільно розуміти всі нормативні акти, які мають юридичну чинність закону, або, інакше кажучи, законодавчі акти [2, с. 105]. Регламентація діяльності податкових органів щодо адміністрування податків на законодавчому рівні необхідна у зв'язку з публічно-правовим характером податкових правовідносин, що характеризуються нерівністю суб'єктів і наявністю як одного з них органу публічної влади [2, с. 97].

Центральне місце в механізмі адміністративно-правового регулювання податкових відносин посідають закони та інші законодавчі акти України. Насамперед це Податковий кодекс України, завдяки якому у 2011 р. не тільки відбулася кодифікація податкового законодавства, але й певне упорядкування системи адміністрування (розділ II Податкового кодексу). Згідно з ч. 1 ст. 1 сфера дії Податкового кодексу України поширюється на відносини, які виникають при справлянні податків і зборів, зокрема, він визначає вичерпний перелік податків і зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків і зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [8]. У Податковому кодексі України визначаються функції та правові основи діяльності контролюючих органів. В окремих нормах Податкового кодексу України можливо зустріти деталізацію функцій та обов'язків (наприклад, у ст.ст. 63–67 закріплено порядок реалізації обов'язку щодо забезпечення обліку платників податків). Крім того у кодексі чітко визначено засади організації облікової та контрольної роботи фіскальних органів, відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства тощо.

Податковим кодексом України регулюються і деякі специфічні питання, що також впливають на зміст та особливості адміністративно-правового статусу уповноваженого центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику. Як приклад можливо зазначити те, що ним врегульовуються питання проходження служби в контролюючих органах, окремі питання відповідальності посадових осіб контролюючих органів, скасування та оскарження рішень цих органів та ін. [9, с. 217]. У цьому акті поєднуються матеріальні й процесуальні сторони регулювання податкової системи, всі аспекти справляння податків та зборів [10, с. 8]. У Податковому кодексі України були враховані позитивні напрацювання у сфері адміністрування податків за кордоном, однак залишилися проблеми, які все ще потребують вирішення [11, с. 356–357].

У зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України змінилась система оподаткування, кількість податків зменшилась майже у двічі [12, с. 282], певною мірою унеможливилось ухвалення від сплати податків. Також відбулося зменшення податкового навантаження на господарюючих суб'єктів, спрощення окремих адміністративних процедур і вдосконалення деяких процедур адміністрування податків [13, с. 47]. Однак, незважаючи на масштабні позитивні зміни, в Україні невирішеним залишається питання організації податкового консультування, інформаційної підтримки платників податків та спрощення процесу декларування і сплати податків [11, с. 356–357].

Процедури адміністрування податків на рівні законодавства регламентується розділом II «Адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів)» Податкового кодексу України. Аналіз положень цього кодифікованого акту призводить до висновку, що підходи законодавця до його побудови містять значну кількість неузгодженостей та суперечностей. Податковий кодекс України як єдиний кодифікований акт, що регулює таку важливу сферу публічно-правових відносин, як справляння податків та зборів, має детально і чітко визначати порядок адміністрування податків. Однак його положення тривалий час не містило легального визначення поняття «адміністрування податків» та й досі не закріплює принципів, на яких має ґрунтуватися така діяльність, форм і методів її здійснення [2, с. 108].

Така побудова правових норм свідчить про порушення правил законодавчої техніки, зокрема тих, які стосуються формулювання та закріплення поняттєво-категоріального апарату та конструкції правових норм. Поняття і терміни, котрі використовуються в нормативних актах, мають бути чіткими, зрозумілими та стабільними. Структурування закону повинно бути логічним і послідовним, а зміст розділів відображати предмет правового регулювання. Порушення цих основних вимог законодавчої техніки спричиняє складнощі у процесі правозастосування, що негативно впливають на регулювання податкових відносин [2, с. 228].

Нормами розділу II Податкового кодексу України фактично регулюються податкові процедури, які деталізують дії платників та контролюючих органів при справлянні податків і зборів. Йдеться про облік платників податків, організацію стосунків з ними (у тому числі в частині листування), визначення суми податкових чи грошових зобов'язань платника податку, порядок подання-приймання податкової звітності, сплати податків і зборів, погашення податкового боргу платників, податковий контроль, оскарження рішень контролюючих органів та відповідальність за порушення податкового законодавства [14, с. 159].

У ст. 41 Податкового кодексу України законодавець визначає контролюючі органи та органи стягнення. До контролюючих органів належать органи державної податкової служби (щодо податків, які справляються до бюджетів та державних цільових фондів, а також стосовно законодавства, контроль за дотриманням якого покладається на органи державної податкової служби) та митні органи (щодо мита, акцизного податку, податку на додану вартість (далі – ПДВ), інших податків, які відповідно до податкового законодавства справляються у разі ввезення (пересилання) товарів і предметів на митну територію України або територію вільної митної зони або вивезення (пересилання) товарів і предметів з митної території України або території вільної митної зони). Інші державні органи не вправі проводити перевірки достовірності, своєчасності та повноти нарахування і сплати податків, у тому числі на запит правоохоронних органів.

Важливо наголосити, щоб при реалізації повноважень не дублювалися дії різних державних служб щодо платників податків. В іншому випадку виявлятиме себе дестимулюючий вплив адміністрування податків на економічну активність в країні. На це спрямовано чимало передбачених норм, зокрема: заборона (за будь-яких умов) на проведення перевірок своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків іншими органами, крім податкових та митних; розмежування повноважень між контролюючими органами; концентрація компетенції щодо стягнення. Таким чином створюються передумови виключення дублювання функцій різних державних служб та забезпечення взаємодії контролюючих органів [14, с. 164].

Органами стягнення є виключно органи державної податкової служби, які уповноважені здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу в межах їх повноважень, а також державні виконавці в межах своїх повноважень. Стягнення податкового боргу за виконавчими написами нотаріусів не дозволяється (п. 41.2 ст. 41 Кодексу).

Прийняття Податкового кодексу України стало позитивним моментом, оскільки з введенням його в дію як платникам податків, так і посадовим особам фіскальних органів стало легше орієнтуватися у податкових нормах, а система адміністрування податків, безумовно, зазнала значних змін. Цей законодавчий акт проголошує, що головною цінністю вітчизняної системи адміністрування податків тепер виступає людина – платник податків [15, с. 61].

Отже, тільки стабільні податкові закони, а не поправки до них (іноді лобістського характеру) можуть справедливо регулювати податкові правовідносини між державою і платником податків. Просте, прозоре і недвозначне податкове законодавство є гарантом захисту законних інтересів і прав платника податків, передумовою чесного виконання платником податків своїх обов'язків [2, с. 127].

Практика адміністрування податків зарубіжних країн показує, що податкове законодавство має бути стабільним, системним і несуперечливим. У такому разі податкові суперечки справедливо вирішуються на користь платника податків і формуються грошові фонди державних і місцевих бюджетів.

Ефективність функціонування системи адміністрування податків залежить від належного нормативно-правового забезпечення, яке має забезпечити імплементацію принципу стабільності податкового законодавства, визначення правових основ функціонування податкової системи, зокрема права та обов'язки суб'єктів податкових відносин, тощо.

Податкове законодавство сприяє забезпеченню регламентації податкових відносин, тому спрямоване на широке коло суб'єктів господарювання, які безпосередньо чи опосередковано беруть участь у процесі адміністрування податків.

Список використаних джерел:

1. Деменко О. Є., Теремецький В. І. Правове регулювання діяльності податкових органів щодо адміністрування податків. *Європейські перспективи*. 2013. № 7. С. 153–160.
2. Теремецький В. І. Адміністративно-правове регулювання податкових відносин в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07; МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2012. 408 с.

3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР.
4. Теремецький В. І. Роль Конституції України в регулюванні податкових відносин. *Конституція України – основа розбудови правової демократичної соціальної держави та формування правової системи* : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Харків, 23–24 черв. 2011 р.). Х. : Право, 2011. С. 394–397.
5. Кучерявенко М. П. Податкове право України : підручник. Х. : Право, 2012. 528 с.
6. Проценко Т. О. Правове забезпечення адміністрування податків та митних платежів : монографія. Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2006. 586 с.
7. Горош Ю. В. Проблемы правового регулирования налоговых отношений в системе государственного управления : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. М., 1998. 145 с.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Голос України. 2010. № 229–230. 12 квітня.
9. Аксюков С. М. Правове регулювання адміністративно-правового статусу уповноваженого центрального органу виконавчої влади з доходів та зборів у Податковому кодексі України. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 213–217.
10. Основи інформаційної безпеки автоматизованої інформаційної системи державної податкової служби України : навчальний посібник / В. М. Росоловський, Г. Г. Анкудович, К. О. Катарноза, М. Ю. Шевченко ; за заг. ред. М. Я. Азарова. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2003. 466 с.
11. Савчук В. А. Світовий досвід адміністрування податків. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 353–358.
12. Мосьондз С. О. Залежність фінансових основ науки від реформування податкового законодавства України. *Митна справа*. 2011. № 6 (78). Ч. 2 : книга 1. С. 281–285.
13. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. К. : НІСД, 2012. 256 с.
14. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України : в 3 т. : Т. 1 / кол. авт. ; [заг. ред. М. Я. Азарова]. К. : Мін-во фінансів України ; Нац. ун-т ДПС України, 2010. 448 с.
15. Паславська Р. Ю. Система адміністрування податків в Україні : дис. ... канд. екон. наук, спец.: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2014. 20 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ СПЕЦИФІКИ ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ
АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО
ПАРТНЕРСТВА В КОСМІЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

**PECULIARITIES OF CONSIDERATION THE SPECIFIC FEATURES OF THE LEGAL
COMPOSITION OF ADMINISTRATIVE OFFENSES IN THE DOMESTIC SPHERE
OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SPACE INDUSTRY**

У статті розкриті особливості специфіки юридичного складу адміністративних правопорушень у вітчизняній сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі. Наголошено, що всім складам адміністративних правопорушень у сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України, як і всім іншим адміністративним правопорушенням, властиві такі елементи, як об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що в своїй єдності утворюють склад адміністративних правопорушень даної групи. Зазначено, що єдиним родовим об'єктом даних адміністративних правопорушень виступає група тих суспільних відносин у сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України, що перебувають під охороною законодавства про адміністративну відповідальність, а предметом даної групи суспільних відносин є результати космічної діяльності. Встановлено, що вони виступають продовженням регулятивних правовідносин державно-приватного партнерства в космічній галузі України та виникають в результаті адміністративних правопорушень чинних норм Особливої частини КУпАП. Дані відносини спрямовані на притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності за вчинене. Акцентовано увагу на тому, що об'єктивну сторону адміністративних правопорушень у сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України складає сукупність способів порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України. Зазначено, що на практиці порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України на різні об'єкти має різні соціальні, економічні та юридичні наслідки, в зв'язку з чим і ступінь їх суспільної шкідливості є різним. Виходячи з цього, виникає потреба диференціації адміністративної відповідальності залежно від результату (чи групи результатів) космічної діяльності. Установлено, що суб'єктивні ознаки адміністративних правопорушень даної групи репрезентовані їх суб'єктом (юридичною чи фізичною особою), а суб'єктивна сторона відзначається тим, що вони вчинюються тільки умисно. Зроблено висновок, що мета проступку як остаточний наслідок, якого бажає правопорушник, вчиняючи діяння, передбачене відповідними статтями КУпАП – це нажива, суспільне визнання, протиправне збагачення тощо.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, державно-приватне партнерство, космічна галузь, космічна діяльність, об'єкт, об'єктивна сторона, юридичний склад.

The article reveals the specific features of the legal composition of administrative offenses in the domestic sphere of public-private partnership in the space industry. It is emphasized that all administrative offenses in the sphere of public-private partnership in the space industry of Ukraine, as well as all other administrative offenses, are characterized by such elements as objective and subjective signs, which in their unity form the administrative offenses of this group. It is noted that the only generic object of these administrative offenses is a group of public relations in the sphere of public-

private partnership in the space industry of Ukraine, which are under the protection of the legislation on administrative responsibility, and the subject of this group of public relations are the results of space activities. It has been established that they are a continuation of the regulatory legal relations of the public-private partnership in the space industry of Ukraine and arise as a result of administrative offenses of the current norms of the Special Part of the Code of Administrative Offenses. These relations are aimed at bringing the offender to administrative responsibility for the offense committed. Attention is focused on the fact that the objective side of administrative offenses in the sphere of public-private partnership in the space industry of Ukraine consists of a set of ways of violating the rights of participants in the public-private partnership in the space industry of Ukraine. It is noted that in practice, the violation of the rights of the participants of the public-private partnership in the space industry of Ukraine to various objects has different social, economic and legal consequences, in connection with which the degree of their social harmfulness is different. Based on this, there is a need to differentiate administrative responsibility depending on the result (or group of results) of space activity. It was established that the subjective signs of administrative offenses of this group are represented by their subject (a legal entity or an individual), and the subjective side is characterized by the fact that they are committed only intentionally. It was concluded that the purpose of the misdemeanor as the final consequence desired by the offender, committing the act provided for by the relevant articles of the Code of Criminal Procedure, is profit, public recognition, illegal enrichment, etc.

Key words: *administrative responsibility, administrative offense, public-private partnership, space industry, space activity, object, objective party, legal structure.*

Постановка проблеми. Для здійснення правильної кваліфікації адміністративних правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України першочергове значення має аналіз ознак складів цих правопорушень. І хоча сам термін «склад адміністративного правопорушення» є тільки науковою дефініцією та абстракцією, яка позбавлена нормативного характеру, саме він є справжньою серцевиною науки адміністративного права, і, якщо «адміністративне правопорушення» є поняттям явища, яке пояснюється, головним чином, з позицій адміністративно-правових та соціально-політичних, то «склад адміністративного правопорушення» – це вчення про дане явище безпосередньо з адміністративно-правових позицій. Отже, співвідношення категорій «адміністративне правопорушення» та «склад адміністративного правопорушення» виступає співвідношенням явища і вчення про це явище. Суттєве значення складу адміністративного правопорушення полягає в тому, що він створює підстави реалізації як єдиного підходу до тлумачення сутності адміністративного правопорушення і його конструкції, так і єдиного застосування законодавства про адміністративну відповідальність. Усім складам адміністративних правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України, як і іншим адміністративним правопорушенням, властиві такі його елементи, як об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що в своїй єдності утворюють склади адміністративних правопорушень даної групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі проблемні аспекти питання визначення специфіки юридичного складу адміністративних правопорушень у сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі сучасної України розглядалися в працях таких учених, як Ю. С. Алексєєв, О. В. Беглий, В. П. Горбулін, О. В. Дегтярьов, С. М. Конюхов, С. П. Кошова, Н. Р. Малишева, А. А. Манжула, С. І. Москаленко, В. В. Семеняка, Л. В. Сорока, Ю. С. Шемшученко та інших. Але злободенність проблем, пов'язаних з характеристикою специфіки юридичного складу адміністративних правопорушень у сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі сучасної України зовсім не зменшується.

Метою даної статті є розкриття особливостей специфіки юридичного складу адміністративних правопорушень у сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі сучасної України, а також надання відповідних пропозицій стосовно напрямів удосконалення чинних на сьогодні законодавчих актів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз об'єктивних ознак складів адміністративних правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України слід розпочати з дослідження їх родового об'єкту – того, на що посягає правопорушник та чому завдає чи може завдати шкоди. Проблема об'єкту адміністративного правопорушення правильно

вважається однією з найважливіших в адміністративно-правовій науці, оскільки його відсутність виключає правопорушення, а зміст безпосередньо впливає на ступінь суспільної шкідливості діяння. Саме об'єкт дозволяє встановити соціальну сутність адміністративного правопорушення, з'ясувати його суспільно шкідливі наслідки і механізм завдання шкоди, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від інших суміжних суспільно шкідливих діянь. Учення про об'єкт адміністративного правопорушення у вітчизняній юриспруденції є розробленим достатньо глибоко і детально. І, не дивлячись на наявність різних поглядів стосовно розв'язання питань, пов'язаних з визначенням даного поняття [1 та ін.], домінуючою в сучасній адміністративно-правовій доктрині існує точка зору тих з дослідників, які визнають у якості загального об'єкта усіх складів адміністративних правопорушень, які визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), охоронювані ним суспільні відносини, порушенням яких завдається суспільна шкода чи створюється загроза її заподіяння. Саме подібний підхід до формулювання сутності загального об'єкта адміністративних правопорушень є найпоширенішим та загальноновизнаним представниками сучасної наукової та навчальної літератури з адміністративного права [2 та ін.] і сучасних науково-практичних коментарів КУпАП [3, с. 398 та ін.]. У той же час, одними з найбільш проблемних у вітчизняній науці адміністративного права залишаються ті проблеми, що постають перед юридичною практикою в процесі нормотворчої діяльності стосовно удосконалення структури Особливої частини КУпАП з урахуванням своєрідності родового об'єкта певних видів адміністративних правопорушень. Це стосується також родового об'єкту правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України, оскільки правильне його встановлення безумовно сприятиме з'ясуванню характеру та ступеню суспільної шкідливості даної групи адміністративних правопорушень, а в підсумку – їх правильній кваліфікації.

Таким чином, на наше глибоке переконання, є достатні правові підстави для виділення відносин державно-приватного партнерства в космічній галузі України в певну окрему групу суспільних відносин. Проте родовим об'єктом адміністративних правопорушень у сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України є не вся їх сукупність, а тільки та її частина, яка охороняється нормами КУпАП, при цьому набуваючи статус правоохоронних відносин державно-приватного партнерства в космічній галузі України. Термін «правоохоронні відносини» був уведений до наукового обігу ще радянськими дослідниками, продовжує активно використовуватися сучасними науковцями з метою характеристики відносин, які виникають у зв'язку з порушенням заборонних норм права особливих частин КУпАП та Кримінального кодексу України [4, с. 276], та наголошує на можливості застосування заходів державного примусу і реалізації каральної функції держави до правопорушника.

Отже, родовий об'єкт адміністративних правопорушень, які досліджуються, складають правоохоронні відносини державно-приватного партнерства в космічній галузі України, своєрідність яких складає низка притаманних їм рис. Насамперед, предметом таких відносин виступають об'єкти космічної діяльності, а саме результати космічної діяльності людини. По-друге, вони є прямим продовженням регулятивних правовідносин державно-приватного партнерства в космічній галузі України та виникають в результаті адміністративних правопорушень відповідних норм Особливої частини КУпАП, реалізуючи право учасника державно-приватного партнерства в космічній галузі України, потерпілого від адміністративного правопорушення, на захист примусово та опосередковано діями юрисдикційного органу. І, нарешті, всі вони спрямовані на притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності за вже ним скоєне. Таким чином, родовим об'єктом складів адміністративних правопорушень, визначених в зазначених вище складах виступають суспільні відносини державно-приватного партнерства в космічній галузі України, які знаходяться під охороною і захистом законодавства про адміністративну відповідальність.

Об'єктивну сторону дослідники розуміють як сукупність передбачених адміністративно-правовою нормою ознак, які характеризують зовнішню сторону адміністративного проступку. До ознак його об'єктивної сторони належать діяння в формі дії чи бездіяльності, його суспільно шкідливі наслідки і причинний зв'язок між діянням і його наслідками. Проте зміст об'єктивної сторони адміністративного правопорушення зовсім не обмежується тільки діянням та результатом, який настав – він може також відображатися в цілій низці інших ознак, до яких відносять місце, час, характер, спосіб, знаряддя і засоби скоєння адміністративного правопорушення. Вказані ознаки прийнято розділяти на головні і факультативні. Головними при цьому вважаються протизаконні діяння та їх суспільно шкідливі наслідки. Що ж стосується факультативних ознак,

то їх варто виявляти і враховувати під час розгляду певного окремого протиправного діяння, оскільки саме вони впливають на його кваліфікацію.

Згідно з конструкцією об'єктивної сторони правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України адміністративна відповідальність за дані правопорушення також настає в разі будь-яких інших також умисних порушень прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України [5, с. 145].

Усе наведене, як і аналіз відповідних статей спеціальних законів стосовно захисту прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України дозволяє зробити висновок про те, що об'єктивна сторона складів адміністративних правопорушень, не обмежуються вказаними в законодавстві діями, а мають сприйматися в значно більш широкому розумінні, що й зумовлює окремі складнощі в їх застосуванні на практиці. Законодавець також залишив відкритим перелік можливих порушень прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України, що дозволяє застосовувати дані статті за наявності різних фактичних обставин скоєння адміністративних правопорушень. Також очевидним є й те, що на практиці порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України на різні об'єкти має різні економічні, соціальні та правові наслідки, в зв'язку з чим і ступінь їх суспільної шкідливості також є різною [6, с. 71]. Виходячи з цього, виникає потреба в диференціації адміністративної відповідальності в залежності від результату космічної діяльності.

Теоретичний аналіз об'єктивної сторони адміністративних правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України дає підстави стверджувати про важливість встановлення причинного зв'язку між певним протизаконним діянням і тими наслідками, які настали внаслідок його скоєння. Встановити потрібний причинний зв'язок (причинно-наслідкову залежність) між протизаконним діянням та його результатом, який настав, означає проаналізувати фізичні і суспільні властивості результату, розкрити усі обставини даної справи, умови, які призводять до даного результату; оцінити місце кожної із з'ясованих обставин, які призвели в сукупності до того чи іншого результату [7, с. 15]. Адміністративна відповідальність за проступок в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України настає, якщо наслідки у вигляді завдання визначеної в законодавстві матеріальної шкоди знаходяться в причинному зв'язку з порушенням прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України. Особливістю ж причинного зв'язку є те, що початком завжди стає протизаконне діяння, а результатом – заподіяна даним діянням шкода.

Зроблені метикування і аналіз відповідних статей спеціального законодавства про космічну діяльність дозволяють зробити висновок про те, що об'єктивна сторона адміністративного правопорушення в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України не обмежена вказаними в законодавстві діями, а повинна сприйматися в значно більш широкому розумінні, що й обумовлює окремі складнощі в її практичному застосуванні. Подальші ж дослідження стосовно адміністративно-правової охорони учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України варто спрямувати на нормативне фіксування диференціації адміністративної відповідальності за порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України.

Суб'єктивні ознаки складів адміністративних правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України представляють собою єдність суб'єкту та суб'єктивної сторони, а їх специфіка обумовлюється своєрідністю предмету даних правопорушень, необхідними елементами якого стають різноманітні результати космічної діяльності, які досить активно використовуються в процесі господарської діяльності багатьма підприємствами і організаціями.

Чинне адміністративне законодавство не містить узагальненого визначення суб'єкта адміністративного правопорушення та такого терміну взагалі не вживає. Аналіз же відповідних статей КУпАП, в тому числі протиправних діянь в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України, дозволяє зробити висновок, що ним є осудна особа, яка досягла певного віку і виконала описаний в законодавстві склад адміністративного правопорушення. Таким чином, суб'єктом цього правопорушення є безпосередньо та особа, яка скоїла правопорушення. Значимо також, що чинний КУпАП визнає суб'єктом правопорушення виключно фізичну особу. Про це, зокрема, засвідчує нормативно закріплені ознаки. Зокрема, ст. 12 КУпАП встановлює вік, після досягнення якого настає адміністративна відповідальність (16 років); ст. 20 КУпАП передбачає осудність як обов'язкову ознаку суб'єкта; ст. 33 КУпАП потребує при накладенні стягнення враховувати відомості про особу правопорушника; ст. 256 КУпАП вимагає, щоб в протоколі про адміністративне правопорушення в обов'язковому порядку були відомості про особу

правопорушника, а також звертається увага на обов'язок правопорушника підписати протокол; ст. 268 КУпАП закріплює за тим, хто вчинив проступок, право виступати рідною мовою тощо. Дуже важко уявити, що наведені норми розповсюджуються на юридичних осіб. Крім того, ст. 27 КУпАП визначає, що штраф є грошовим стягненням, яке накладається на громадян та посадових осіб за вчинення адміністративних правопорушень. Аналізуючи особливості адміністративної відповідальності фізичних осіб, слід виділити наступні види суб'єктів складу адміністративного правопорушення: загальний, спеціальний і особливий [8, с. 10].

Саме тому поряд із визначеними у КУпАП в якості суб'єктів даних адміністративних правопорушень фізичних осіб є всі підстави для встановлення адміністративної відповідальності за порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України для юридичних осіб. На сьогодні питання визнання юридичної особи суб'єктом адміністративного правопорушення все ще залишається остаточно невирішеною, хоча вона й активно розробляється фахівцями в галузі адміністративного права [9 та ін.].

Питання виглядає дійсно складним, оскільки під час визначення вини юридичної особи суб'єктом адміністративного правопорушення в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України слід враховувати безліч обставин, до яких, наприклад, належать наявність в діях посадових осіб і інших співробітників юридичної особи ознак складу адміністративного правопорушення, спосіб формування «волі» юридичної особи, спрямованої на його скоєння, виявлення безпосереднього носія регулятивного публічно-правового обов'язку, внаслідок невиконання якого було скоєне правопорушення [10, с. 123], дії представника юридичної особи в інтересах юридичної особи чи на шкоду їм тощо. Сформулювати при цьому універсальне визначення вини фізичних та юридичних осіб досить складно, оскільки природа вини даних суб'єктів є різною, що обумовлено абсолютно різними способами формування, виразу та прояву їх інтелектуально-вольових характеристик. Крім того, визначення вини організації залежно від ступеню вини її посадовців чи представників може викликати ускладнення під час доведення на практиці. Для цього слід встановити працівників, діяння яких створюють склад адміністративного правопорушення організації в цілому, а також з'ясувати, чи діяли вони в межах своїх повноважень, довести їх винність. А у разі, якщо представником організації виступає інша юридична особа, процедура доведення ще більше ускладнюється. Юридична особа виступає цілком реальним утворенням, що не обмежується ні власними учасниками, ні, тим більше, тими працівниками, які в цій якості не мають необхідних прав на її майно, і ні за яких обставин не відповідають за її боргами. До того ж, в зв'язку із розподілом праці всередині організації кожного окремого її члена може навіть не виникати усвідомлення неправомірності власних дій, оскільки сама собою вона не утворює конкретного складу проступку. Отже, для притягнення юридичної особи до відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України потрібні визначені законодавством про адміністративну відповідальність умови.

Юридична особа може підлягати відповідальності за порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України, якщо вона винна в невиконанні чи ненадлежаньому виконанні вимог спеціальних законів, які встановлюють обов'язок чи заборону на провадження певної діяльності з результатами космічної діяльності, винна в провадженні діяльності, забороненої вказаними законами, здійсненні незаконних операцій, невиконанні умов договорів про комерційну концесію чи інших зобов'язань тощо, якщо адміністративне правопорушення вчинено умисно та існує причинний зв'язок між діянням та шкідливими наслідками, які настали. Тлумачення поняття юридичної особи в адміністративному праві зі зрозумілих причин ще не вироблено, тому з метою з'ясування даного терміну варто звернутися до цивільного законодавства (ст. 80 Цивільного кодексу України), яким визначено, що юридична особа, в першу чергу, – це організація, створена і зареєстрована в установленому законодавством порядку. Не кожна організація при цьому вважається юридичною особою. Для набуття статусу юридичної особи організації потрібно мати відокремлене майно, нести самостійну відповідальність за власними зобов'язаннями своїм майном, виступати в цивільному обігу і суді від власного імені, а також мати самостійний баланс і кошторис. Відповідно ж до Господарського кодексу України (далі – ГК України), юридична особа визнається створеною (тобто дієздатною) від моменту її державної реєстрації (ст. 58 ГК України) [11]. Остання ознака має особливо важливе значення для визначення юридичної особи як суб'єкта адміністративної відповідальності, оскільки до державної реєстрації організація не є юридичною особою та, зрозуміло, не може сприйматися як суб'єкт юридичної відповідальності.

Отже, адміністративна відповідальність юридичної особи за вчинення адміністративного правопорушення в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України в першу чергу зумовлена об'єктивними умовами: відсутністю можливості обрати інші шляхи (засоби) впливу на фізичних осіб з метою перешкоджання скоєння ними відповідних правопорушень в сфері діяльності юридичної особи. А між іншим, притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності в окремих випадках може негативно впливати на матеріальні інтереси колективу відповідної організації і це виступає одним з негативних наслідків притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб. На сторінках наукової літератури з адміністративного права, а також серед практичних працівників постійно підтримується теза про можливість (припустимість) притягнення юридичної особи до юридичної відповідальності навіть у випадку наявності тільки факту адміністративної протиправності. Вважаємо, що дана теза є помилковою та не відповідає принципам юридичної відповідальності (в тому числі адміністративної) її завданням і цілям. Такий підхід здатен призвести до свавілля в галузі адміністративної відповідальності і грубого порушення прав та законних інтересів юридичних осіб.

Крім того, для притягнення юридичної особи до адміністративної відповідальності за порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України потрібні визначені законодавством умови. Юридична особа може підлягати адміністративній відповідальності за протиправне винне порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України, якщо вона: винна в невиконанні чи неналежному виконанні вимог спеціальних законів, що встановлюють обов'язок чи заборону на провадження певної діяльності з результатами космічної діяльності; винна в провадженні діяльності, забороненої законодавством, здійсненні незаконних операцій, невиконанні умов концесійних договорів чи інших зобов'язань тощо; правопорушення скоєне нею умисно та існує причинний зв'язок між діянням та шкідливими наслідками, які настали.

У зв'язку із зазначеним в окремій статті Загальної частини КУпАП потрібно було би передбачити, що юридичні особи несуть адміністративну відповідальність за правопорушення, скоєні їх працівниками під час трудової (або службової) діяльності. Робітник юридичної особи, що скоїв адміністративне правопорушення, зобов'язаний відшкодувати збитки, які ним було завдано юридичній особі. Хоча у наукових колах пропонується також інший варіант. Фізична особа юридичної особи, яка скоїла правопорушення під час трудової (службової) діяльності, несе адміністративну відповідальність за певною статтею Особливої частини, а юридична особа відшкодовує завдану скоєним правопорушенням матеріальну шкоду [12, с. 110]. Скоріш за все, гранична стриманість при законодавчому регулюванні інституту вини юридичних осіб пояснюється, з одного боку, слабкою його розробленістю в теорії адміністративного права, а з іншого – бажанням не приймати надто поспішних рішень з надзвичайно складного питання.

Ще однією суб'єктивною ознакою складів адміністративних правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України є їх суб'єктивна сторона, яка наукою адміністративного права визначається як внутрішня сторона адміністративних правопорушень, яка охоплює психічне ставлення особи до суспільно шкідливого діяння, котре нею вчиняється, а також до його наслідків [13, с. 60]. Суб'єктивна сторона, в свою чергу, має обов'язкові і факультативні ознаки. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень виступає вина. Практичне значення її з'ясування в адміністративних правопорушеннях в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України полягає в необхідності доказування умисного заподіяння шкоди правам учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України, а аналіз диспозицій вказаних статей дозволяє дійти висновку про наявність безумовного умисного порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України, що завдало матеріальної шкоди у розмірі, визначеному законом. Умисел може бути прямим чи непрямым. Отже, винна особа під час порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України усвідомлювала, що протиправно використовує результати космічної діяльності, привласнює авторство на них чи в інший спосіб порушує права учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України, передбачала можливість нанесення матеріальної шкоди та бажала чи допускала такі наслідки. Передбачення настання суспільно шкідливих наслідків означає уявлення винної особи, хоча б в загальних рисах, про ту шкоду, яка може бути завдана її діяннями. При цьому, існує необхідність умислу тільки щодо діяння, а до наслідків даного правопорушення суб'єкт може ставитися і необережно.

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони складів адміністративних правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України є мотив та мета дій

винної особи. Слід зауважити, що мотив і мету при порушенні прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України у відповідних диспозиціях статей КУпАП законодавцем не передбачено, а отже вони не є обов'язковими ознаками даних адміністративних правопорушень та не впливають на їх кваліфікацію. Ми повністю підтримуємо думку частини авторів про те, що порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України може вчинитися з різних, але обов'язково корисливих мотивів – отримання прибутку, призначення на посаду, заради слави тощо. Про їх корисливість свідчать також матеріали проаналізованих нами справ про адміністративні правопорушення, з яких зовсім не важко переконатися в корисливій спрямованості правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України. Безоплатний обмін неліцензійними комп'ютерними програмами не варто вважати безкорисним, оскільки придбану послугу (використання можливостей комп'ютерної програми), яка при нормальних економічних відносинах є платною, винна особа використовує, не вносячи ніякої плати, частина якої повинна належати правовласникові [14, с. 23]. Саме тому корисливість полягає вже в тому, що особа шляхом використання результату космічної діяльності звільняє себе від будь-яких витрат.

Тобто, винна особа при порушенні прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України усвідомлювала, що неправомірно використовує результати космічної діяльності, привласнює результати космічної діяльності або по-іншому умисно порушує права на результати космічної діяльності, передбачала можливість завдання матеріальної шкоди та бажала чи допускала ці наслідки. Передбачення настання суспільно шкідливих наслідків означає уявлення винної особи, хоча б у загальних рисах, про ту шкоду, якої буде завдано його діями [15, с. 82].

Висновки. Таким чином, на наше переконання, юридичні склади правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України створює єдність їх об'єктивних (об'єкт та об'єктивна сторона) і суб'єктивних (суб'єкт та суб'єктивна сторона) ознак. Єдиним родовим об'єктом цих адміністративних правопорушень є група суспільних відносин учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України, які перебувають під охороною закону про адміністративну відповідальність. Об'єктивну сторону адміністративних правопорушень в сфері державно-приватного партнерства в космічній галузі України складає сукупність способів порушення прав учасників державно-приватного партнерства в космічній галузі України. Суб'єктивні ознаки адміністративних правопорушень цієї групи представлені їх суб'єктом, а суб'єктивна сторона характеризується тим, що вони вчинюються тільки умисно.

Список використаних джерел:

1. Белікова О. В. Юридичний склад адміністративного правопорушення. *Держава та регіони. Сер. : Право.* 2013. № 3. С. 22-28.
2. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 872 с., с. 204.
3. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. Д. В. Журавльова. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 800 с.
4. Кізілова Л. Д. Психологія особистості працівника міжнародних правоохоронних організацій в системі правоохоронних відносин. *Вісник університету внутрішніх справ.* 1999. Вип. 5. С. 275-278.
5. Зубко Г.Ю. Безпека космічної інфраструктури як напрям державної інфраструктурної політики України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2019 № 4. С. 144-148.
6. Горник В.Г., Сімак С.В. Комерціалізація космічних технологій – перспективний напрям підвищення конкурентоспроможності України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : економіка і управління.* Том 31. № 2. 2020. С. 69-75.
7. Хрідочкін А.В. Концептуальні засади адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні. *Адміністративне право і процес.* 2018. № 1. С. 11-19.
8. Добрянська Н. В. Суб'єкти адміністративної відповідальності за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 20 с.
9. Комзюк А. Т., Липій Є. А. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: деякі проблеми правового регулювання. *Право і Безпека.* 2017. № 2. С. 34-38.
10. Яра О. С., Макаренко В. В. Фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності як суб'єкт адміністративної відповідальності у сфері порушення прав інтелектуальної власності.

Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. 2015. Вип. 232. С. 120-127.

11. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/436-15>.

12. Танасевич О. Окремі аспекти співвідношення підстави та умов притягнення роботодавця до матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну працівнику. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 109-113.

13. Мельничук Н. Ю., Сьома М. Еволюція категорій правопорушення та адміністративна відповідальність. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 60-64.

14. Батіг Р. В. Поняття адміністративного провадження щодо відповідальності юридичних осіб. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 2. С. 20-30.

15. Легка О. В. Поняття та зміст адміністративної відповідальності в сучасних умовах розвитку адміністративного законодавства України. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 80-85.

КОНСТАНТИНОВ Д.В.

**КЛАСИФІКАЦІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН
У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ**

**CLASSIFICATION OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES AS SUBJECTS
OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS IN THE FIELD
OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS**

Оскільки у сфері фізичної культури і спорту наукові джерела розкривають різні підходи до класифікації органів публічної адміністрації, здійснено спробу звузити предмет вивчення їх приналежністю до реальної участі в адміністративно-правових відносинах.

Сформовано класифікацію органів публічної адміністрації як суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері фізичної культури і спорту за напрямками здійснюваного ними управлінського впливу (забезпечувальний, регулятивний, контрольно-наглядний, сервісний та допоміжний). Уточнено, що така класифікація не є універсальною чи повною, адже більшість органів публічної адміністрації у сфері фізичної культури і спорту мають у своєму арсеналі найрізноманітніші форми та методи діяльності, що дозволяє їм здійснювати різні види управлінського впливу в залежності від об'єкта адміністративно-правових відносин, учасниками яких вони є. Тому узагальнено що органи публічної адміністрації як суб'єкти адміністративно-правових відносин у сфері фізичної культури і спорту класифікуються на дві основні групи: ті, що взаємодіють між собою та ті, що взаємодіють з представниками громадського сектору (при цьому немає різниці чи такі суб'єкти мають суб'єктну приналежність до сфери фізичної культури та спорту, адже достатнім є відомчо сферове поле їхнього виникнення). У межах цих двох груп доцільно також виділяти суб'єктів функціональної діяльності, тобто таких, які мають обмежене коло повноважень об'єктним критерієм та суб'єктів змішаного типу реалізації управлінського впливу, які наділені широким спектром повноважень у цій сфері.

Акцентовано, що в основу будь-якого розподілу таких суб'єктів на групи має бути покладено критерій визначення типу взаємовідносин, учасниками яких вони є, а також межі об'єктної їхньої спрямованості.

Ключові слова: адміністративно-правові відносини, публічна адміністрація, суб'єкт права, суб'єкт правовідносин, фізична культура і спорт, фізіологічне благополуччя.

Since in the field of physical culture and sports, scientific sources reveal different approaches to the classification of public administration bodies, an attempt was made to narrow the subject of study by their affiliation to real participation in administrative and legal relations.

The classification of public administration bodies as subjects of administrative-legal relations in the field of physical culture and sports according to the directions of their managerial influence (providing, regulatory, control-supervisory, service and auxiliary) has been formed. It is clarified that such a classification is not universal or complete, because most public administration bodies in the field of physical culture and sports have in their arsenal the most diverse forms and methods of activity, which allows them to exercise different types of managerial influence depending on the object of administrative and legal relations, of which they are members. Therefore, it is summarized that public administration bodies as subjects of administrative-legal relations in the field of physical

culture and sports are classified into two main groups: those that interact with each other and those that interact with representatives of the public sector (at the same time, there is no difference whether such subjects objects belong to the field of physical culture and sports, because the departmental field of their occurrence is sufficient). Within these two groups, it is also advisable to distinguish subjects of functional activity, that is, those who have a limited range of powers by the object criterion and subjects of a mixed type of implementation of managerial influence, which are endowed with a wide range of powers in this area.

It is emphasized that the basis of any division of such subjects into groups should be the criterion of determining the type of relationships in which they are participants, as well as the limits of their object orientation.

Key words: *administrative-legal relations, public administration, subject of law, subject of legal relations, physical culture and sports, physiological well-being.*

Постановка проблеми. Органи публічної адміністрації різняться за своїм функціональним призначенням у механізмі створення в Україні умов для розвитку фізичної культури і спорту. Вони виконують як різні, так і суміжні й ідентичні управлінські функції. Базовим при цьому є чіткий розподіл їхніх повноважень. За допомогою класифікації здійснюється розкриття більш узагальненого та простішого для сприйняття змісту реалізації таких функцій, виявляються неузгодженості та протиріччя.

Це дослідження має за мету розкрити особливості класифікаційного поділу органів публічної адміністрації як суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері фізичної культури і спорту шляхом їхньої систематизації в окремі класи чи категорії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти цього питання мають достатній науковий базис, що обумовлено загальнотеоретичною спрямованістю цього дослідження. Так, наприклад, Б. Зирін класифікував суб'єктів фізкультурно-оздоровчої діяльності, М. Журба розкрила групову характеристику системи суб'єктів публічного управління у галузі фізичної культури і спорту, а В. Капличний – систему суб'єктів публічного адміністрування сфери спорту. Однак донині досі не висвітлено є проблематика групування таких суб'єктів на основі їхніх характеристик як суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, найбільш релевантною класифікацією органів публічної адміністрації як суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері фізичної культури і спорту є їхній розподіл за напрямками здійснюваного управлінського впливу. Можна виділити зокрема наступні групи.

1. Суб'єкти забезпечення поділяються на дві підгрупи: 1) суб'єкти забезпечення розвитку фізичної культури і спорту та 2) суб'єкти формування та реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту. У свою чергу, першу підгрупу також можна класифікувати на суб'єктів, що здійснюють: а) нормативно-правове забезпечення. Наприклад, Міністерство освіти і науки відповідно Стратегії розвитку фізичного виховання та спорту серед студентської молоді на період до 2025 року розробляє вимоги фізичної культури та спорту до студентів вищої освіти [1]; б) кадрове забезпечення. Наприклад, розпорядженнями Кабінету Міністрів України здійснюються призначення на посади та звільнення з таких заступників, державних секретарів Міністра молоді та спорту України. Своєю чергою, забезпечення підготовки учнів-спортсменів резервного спорту та спорту вищих досягнень шляхом проведення постійно діючих навчально-тренувальних зборів та участь спортсменів у відповідних змаганнях здійснює Школа вищої спортивної майстерності [2]. Досить умовно, однак до цієї групи також можна віднести окремі заклади освіти; в) матеріально-технічне забезпечення. Наприклад, у Програмі розвитку фізичної культури і спорту Здолбунівської міської територіальної громади на 2022 рік передбачено забезпечити проведення поточних та капітальних ремонтів спортивних споруд Здолбунівської міської територіальної громади, інших приміщень закладів сфери фізичної культури і спорту, що потребують його згідно з технічним станом або нормативними документами, та забезпечити їх ефективне використання; будівництво багатофункціональних спортивних майданчиків та універсальних спортивних комплексів, зокрема спортивного залу дитячо-юнацької спортивної школи Здолбунівської міської ради в місті Здолбунів (вулиця Паркова) для систематичних занять населення фізичною культурою і спортом; модернізацію спортивних майданчиків загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів; можливість придбання спортивного інвентарю та обладнання для належного проведення навчально-тренувального процесу, фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів, змагань у всіх

навчальних закладах та в дитячо-юнацькій спортивній школі громади [3]; г) фінансове забезпечення. Таке забезпечення здійснюється шляхом розробки і прийняття державних цільових програм різного рівня за участю Міністерства фінансів України або шляхом надання фінансових пільг. Наприклад, Державною цільовою соціальною програмою розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року передбачений орієнтовний обсяг фінансування у розмірі 100741529,8 тис. гривень, у тому числі 41515122,8 тис. гривень – за рахунок коштів державного бюджету, 55748268 тис. гривень – за рахунок місцевих бюджетів, 3478139 тис. гривень – за рахунок інших джерел [4]; д) науково-методичне забезпечення. Для вирішення науково-методичних та науково-практичних проблем у галузі фізичної культури і спорту в Україні діє Державний науково-дослідний інститут фізичної культури і спорту [5]. Інститут здійснює: аналіз сучасних тенденцій розвитку фізичної культури і спорту у світі, узагальнення наукових розробок; виконання найбільш актуальних фундаментальних та прикладних досліджень у спорті вищих досягнень, щодо фізичного виховання різних вікових і соціальних груп населення; координацію науково-дослідних робіт із фізичної культури і спорту, які виконуються установами, організаціями та закладами, підпорядкованими Міністерству молоді та спорту України; впровадження результатів досліджень у практику підготовки спортсменів вищої кваліфікації та фізкультурно-оздоровчу роботу з населенням; організацію та координацію роботи з науково-методичного забезпечення підготовки спортсменів збірних команд; підготовку та видання наукової, навчально-методичної та науково-популярної літератури; розвиток перспективних напрямів наукового міжнародного співробітництва та співробітництва з іншими галузями; науково-консультативну діяльність та надання послуг зацікавленим організаціям на договірній основі [5]; е) пропагандо-інформаційне забезпечення. Так, наприклад, основними виконавцями популяризації здорового способу життя та подолання суспільної байдужості до здоров'я населення, у Державній цільовій соціальній програмі розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року, визначені: Міністерство молоді та спорту України, Міністерство оборони України, всі облдержадміністрації [4]; ж) забезпечення розвитку спортивної медицини. Так, наприклад, відповідно до Програми підтримки і розвитку спортивної медицини та лікувальної фізкультури Рівненської області на 2021–2023 роки в умовах реформування галузі охорони здоров'я передбачено забезпечити функціонування відділення спортивної медицини та лікувальної фізкультури комунального підприємства «РОКЛДЦ ім. В. Поліщука» Рівненської обласної ради як єдиного відділення системи лікарсько-фізкультурної служби в Рівненській області для здійснення обстеження осіб, які займаються фізичною культурою та спортом, диспансерного спостереження за спортсменами, медичного супроводу спортивно-масових заходів та змагань [6]; и) забезпечення євроінтеграційних процесів. Так, наприклад, Міжурядове співробітництво України в сфері спорту в рамках Ради Європи з моменту незалежності України здійснювалось через участь у програмах Постійного комітету з розвитку спорту Ради Європи (CDDS) та моніторингових механізмах спортивних Конвенцій Ради Європи [7]; к) забезпечення зміцнення міжнародних зв'язків. Наприклад, розвиток міжнародних зв'язків забезпечується на рівні відповідних підрозділів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, всеукраїнських спортивних федерацій, спілок, товариств, спортивних клубів та інших суб'єктів. Основною формою цієї роботи є укладення угод про двостороннє спортивне співробітництво з аналогічними структурами в інших державах, організацію навчання та підвищення кваліфікації фахівців, проведення міжнародних молодіжно-спортивних обмінів, турнірів, матчевих зустрічей з різних видів спорту, розроблення спільних проектів та їх реалізація [8]; л) організаційне забезпечення. Наприклад, органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяють діяльності спортивних клубів шляхом надання організаційної, методичної та іншої допомоги [9].

Друга підгрупа групи суб'єктів забезпечення поділяється на суб'єктів, що забезпечують: а) формування державної політики у сфері фізичної культури і спорту та б) реалізацію зазначеної політики. Зокрема Міністерство молоді та спорту України відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» бере участь у формуванні інвестиційної, антимонопольної, регуляторної політики у сфері фізичної культури і спорту; визначає систему спортивних відзнак і нагород, нормативи матеріально-технічного та кадрового забезпечення сфери фізичної культури і спорту; визначає порядок визнання видів спорту в Україні, включення їх до відповідного реєстру та порядок його ведення; затверджує в установленому порядку Єдиний календарний план фізкультурно-оздоровчих, спортивних заходів та спортивних змагань України; встановлює порядок атестації спортивних тренерів та суддів [9]. А департаменти охорони здоров'я обласної державної адміністрації забезпечують реалізацію на відповідній території державної політики в галузі охорони здоров'я [10] у тому числі в питаннях розвитку спортивної медицини.

2. Суб'єкти регулювання. Уточнимо, що державне регулювання здійснюють суб'єкти загальної компетенції (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України тощо) через систему спортивних комітетів і підрозділів з фізичної культури і спорту [11; 12, с. 11]. Так, Верховна Рада України здійснює законодавче регулювання відносин в сфері фізичної культури та спорту; Кабінет Міністрів України визначає напрями розвитку фізичної культури та спорту, спрямовує діяльність підпорядкованих йому органів виконавчої влади, розробляє на строк своїх повноважень програму діяльності, яка спрямована на відродження відповідної галузі, укладає міжурядові угоди і координує міжнародне співробітництво з питань розвитку фізичної культури і спорту в Україні [13]. Департамент фізичної культури та неолімпійських видів спорту Міністерство молоді та спорту України, наприклад, регулює проведення на території України всеукраїнських змагань, навчальнотренувальних зборів збірних команд України з неолімпійських видів спорту, забезпечення підготовки та участі збірних команд країни в офіційних міжнародних змаганнях, Всесвітніх іграх з неолімпійських видів спорту, Всесвітній шаховій Олімпіаді, Всесвітніх інтелектуальних іграх, Всесвітніх іграх з єдиноборств, Всесвітніх іграх серед ветеранів та інших спортивних змаганнях [14].

3. Суб'єкти контролю і нагляду. Наприклад, починаючи з 2017 року головним показником системи контролю за станом фізичного розвитку та здоров'я населення України є щорічне оцінювання фізичної підготовленості [1]. Тестування проводять судді під контролем комісій з питань проведення щорічного оцінювання, до складу яких входять представники відповідної сфери діяльності та/або підприємства, установи, організації сфери фізичної культури і спорту, медичні працівники, а також представники інститутів громадянського суспільства, зокрема учасники антитерористичної операції, волонтери (за згодою) [15]. Спортивні судді здійснюють контроль за дотриманням правил змагань, що містять вимоги до учасників змагань, спортивних споруд, спорядження, обладнання, умов і порядку визначення переможців змагань та до їх результатів, а також фіксування спортивних результатів. Наприклад, Колегія суддів міста Києва з волейболу організовується при ФВК як незалежна структура, метою якої є обслуговування змагань під егідою ФВК, підготовка суддів відповідного рівня та взаємодія з національною колегією суддів [16]. Окрім того, в Україні діє Національна лабораторія антидопінгового контролю, що є державною установою, яка належить до сфери управління Міністерства молоді та спорту України та утворюється з метою виконання відповідних програм наукових досліджень і розробок, що використовуються або можуть використовуватися для цілей запобігання застосуванню допінгу у спорті, а також у галузі аналітичної біохімії та фармакології з метою кращого розуміння впливу різних препаратів на людський організм та їх наслідків для досягнення спортивних результатів [17]. Також в якості прикладу можна навести існування наглядових рад за діяльністю Національного антидопінгового центру та Національної лабораторії антидопінгового контролю метою створення яких є вдосконалення діяльності останніх та підвищення її ефективності.

4. Суб'єкти надання адміністративних послуг. Зокрема Міністерство молоді та спорту є відповідальним за: надання вищої категорії спортивним школам; надання закладу освіти статусу закладу спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання; надання закладу фізичної культури і спорту статусу центра олімпійської підготовки [18]. Своєю чергою, як приклад, у Відділах молоді та спорту районних в місті Києві державних адміністрацій можна отримати такі послуги як присвоєння другого та третього спортивних розрядів вихованцям дитячо-юнацьких спортивних шкіл [19] чи другої категорії дитячо-юнацьким спортивним школам [20]; у Департаменті молоді та спорту виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) або Управлінні молоді та спорту Київської обласної державної адміністрації – присвоєння спортивних розрядів спортсменам: «Кандидат у майстри спорту України» та I спортивний розряд [21].

5. Суб'єкти сприяння. Наприклад, органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяють діяльності спортивних клубів, фізкультурно-оздоровчих закладів тощо шляхом надання організаційної, методичної та іншої допомоги [9].

Однак, необхідно уточнити, що зазначена класифікація не є універсальною чи повною, більшість органів публічної адміністрації у сфері фізичної культури і спорту мають у своєму арсеналі найрізноманітніші форми та методи діяльності, що дозволяє їм здійснювати різні види управлінського впливу в залежності від об'єкта адміністративно-правових відносин, учасниками яких вони є. Тому узагальнено можемо визначити, що органи публічної адміністрації як суб'єкти адміністративно-правових відносин у сфері фізичної культури і спорту класифікуються на дві

основні групи: ті, що взаємодіють між собою та ті, що взаємодіють з представниками громадського сектору (при цьому немає різниці чи такі суб'єкти мають суб'єктну приналежність до сфери фізичної культури та спорту, адже достатнім є відомчо сферове поле їхнього виникнення). У межах цих двох груп доцільно також виділяти суб'єктів функціональної діяльності, тобто таких, які мають обмежене коло повноважень об'єктним критерієм (наприклад, Національна лабораторія антидопінгового контролю займається виключно запобіганням застосуванню допінгу у спорті) та суб'єктів змішаного типу реалізації управлінського впливу, які наділені широким спектром повноважень у цій сфері. Наприклад, Міністерство молоді та спорту України координує та контролює в межах повноважень діяльність Центрів олімпійської підготовки незалежно від форми власності та підпорядкування [22]; забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту [9]; забезпечує реалізацію програм розвитку фізичної культури і спорту в Україні [9] тощо. Аналогічно широкий спектр повноважень мають обласні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та інші органи влади.

Висновки. Підсумовуючи можемо визначити, що нами сформовано класифікацію органів публічної адміністрації як суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері фізичної культури і спорту за напрямками здійснюваного ними управлінського впливу (забезпечувальний, регулятивний, контрольний-наглядний, сервісний та допоміжний) з узагальненням, що в основу будь-якого розподілу таких суб'єктів на групи має бути покладено критерій визначення типу взаємовідносин, учасниками яких вони є, а також межі об'єктної їхньої спрямованості.

Список використаних джерел:

1. Стратегія розвитку фізичного виховання та спорту серед студентської молоді на період до 2025 року. *Міністерство освіти і науки України*, 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2019/07/17/strategiya-rozvitku-fizichnogo-vikhovannya-ta-sportu-sered-studentskoi-molodi-na-period-do-2025-rokuk.pdf>
2. Про затвердження Положення про школу вищої спортивної майстерності: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 17.07.2015 № 2581. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0936-15#Text>
3. Рішення Здолбунівської міської ради восьмого скликання. *Здолбунівська міська рада*, 2022. URL: <https://zdgromada.gov.ua/ofitsiyni-dokumenty/orders-8/>
4. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF#n10>
5. Про інститут. *Державний науково-дослідний інститут фізичної культури і спорту: офіційний сайт*, 2023. URL: http://dndifks.com.ua/?page_id=7
6. Про Програму підтримки і розвитку спортивної медицини та лікувальної фізкультури Рівненської області на 2021 – 2023 роки в умовах реформування галузі охорони здоров'я від 12 жовтня 2020 р. № 638. *Державні сайти України*. URL: <https://www.rv.gov.ua/npas/pro-programu-pidtrimki-i-rozvitku-sportivnoyi-medicini-ta-likuvalnoyi-fizkulturi-rivnenskoyi-oblasti-na-2021-2023-roki-v-umovah-reformuvannya-galuzi-ohoroni-zdorovya-638-2020>
7. Інформаційна довідка щодо співробітництва між Україною та Радою Європи у сфері фізичного виховання та спорту. *Державні сайти України*, 2022. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Rada_EU/dovidka2017.pdf
8. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту: Указ Президента України від 28 вересня 2004 р. № 1148/2004. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004#Text>
9. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>
10. Положення про Департамент охорони здоров'я Запорізької обласної державної адміністрації: Розпорядження голови обласної державної адміністрації від 31.10.2018 р. № 569. *Департамент охорони здоров'я Запорізької ОДА*, 2022. URL: <http://doz.zoda.gov.ua/pologennya>
11. Гасюк І. Фізична культура в освітній сфері: перспективні шляхи державного стимулювання розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 12. С. 95–99.
12. Александренко М. Удосконалення механізму фінансування фізкультурно-спортивних організацій в Україні. Кваліфікаційна (магістерська) робота. Вінниця, 2021. 85с.
13. Ліщук С. Система державного регулювання у сфері фізичної культури та спорту в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2014. № 12.

14. Департамент фізичної культури та неолімпійських видів спорту. *Міністерство молоді та спорту України: офіційний сайт*, 2023. URL: <http://surl.li/huven>

15. Про затвердження тестів і нормативів для осіб, щорічне оцінювання фізичної підготовленості яких проводиться на добровільних засадах, Інструкції про організацію його проведення та форми Звіту про результати його проведення: Наказ Міністерство молоді та спорту України від 04.10.2018 р. № 4607. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1207-18#Text>

16. Положення про суддів та Колегію суддів в місті Києві. *ГО «Київська федерація волейболу»*, 2023. URL: <https://ukv.org.ua/content/view/222/401/>

17. Деякі питання антидопінгової діяльності та антидопінгового контролю у спорті: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2022 р. № 1300. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1300-2022-%D0%BF#Text>

18. Перелік адміністративних послуг, які надаються Міністерством молоді та спорту. *Міністерство молоді та спорту України: офіційний сайт*, 2023. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Admin_poslugu/veb-sait.pdf

19. Присвоєння II та III спортивних розрядів. *Центр надання адміністративних послуг м. Києва: офіційний сайт*, 2023. URL: <https://kyivcnap.gov.ua/AdminServices/Details/dfb06563-6cb4-4833-b1aa-222905506ead?categoryId=0bee1e5a-b225-4acd-83de-4de2ef7f1c74>

20. Надання другої категорії дитячо-юнацьким спортивним школам. *Центр надання адміністративних послуг м. Києва: офіційний сайт*, 2023. URL: <https://kyivcnap.gov.ua/AdminServices/Details/5e39803c-6788-45b1-8cee-9df010b3e6c6?categoryId=0bee1e5a-b225-4acd-83de-4de2ef7f1c74>

21. Присвоєння спортивних розрядів спортсменам: «Кандидат у майстри спорту України» та I спортивний розряд. *Центр надання адміністративних послуг м. Києва: офіційний сайт*, 2023. URL: <https://kyivcnap.gov.ua/AdminServices/Details/92a167d2-eeec4-45a1-9916-3ee8f0fcd361?categoryId=0bee1e5a-b225-4acd-83de-4de2ef7f1c74>

22. Про затвердження Положення про центр олімпійської підготовки: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 948. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2011-%D0%BF#Text>

ОРГАНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

BODIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF COMBATING ORGANIZED CRIME

У статті досліджено види та форми впливу організованої злочинності на стабільність функціонування суспільства. Охарактеризовано сутнісні особливості поняття організованої злочинності та її сутності, сформовано уявлення про систему органів поліції, як суб'єкта боротьби з організованою злочинністю.

Підкреслюється та зазначається, що система органів боротьби з організованою злочинністю на національному рівні сформована з низки органів правопорядку, що мають в своїй структурі як органи досудового розслідування так і оперативні підрозділи, відповідно, користуються відповідним спектром повноважень й виконують різноманітні обов'язки в указаній галузі.

Національна поліція України, як один із найбільших органів правопорядку та суб'єктів сектору безпеки і оборони України, має виключну компетенцію щодо реагування на кримінальні правопорушення вчинені суб'єктами злочинного світу, що організовані в групи. Цей факт, створює підвалини для забезпечення реального науково-теоретичного та практичного опрацювання проблемних питань функціонування в даному напрямі.

Автором доводиться, що основні напрями кримінальної політики Національної поліції України, як суб'єкта протидії та запобігання в даній сфері діяльності, на наш погляд, умовно можна поділити на три сфери: нормативно-правової діяльності; протидії організований економічній злочинності; протидії корупції.

Перспектива подальшого дослідження полягає в необхідності аналізу нормативно-правового підґрунтя функціонування Національної поліції України в системі органів, що забезпечують реалізацію заходів із протидії та запобігання організований злочинності.

Ключові слова: злочинність, організована злочинність, поняття, протидія, запобігання, правоохорона.

The article examines the types and forms of influence of organized crime on the stability of functioning of society. The essential features of the concept of organized crime and its essence are characterized, an idea of the system of police bodies as a subject of struggle against organized crime is formed.

It is emphasized and noted that the system of bodies for combating organized crime at the national level is formed of a number of law enforcement agencies that have in their structure both pre-trial investigation bodies and operational units, respectively, enjoy an appropriate range of powers and perform various duties in this area.

The National Police of Ukraine, as one of the largest law enforcement agencies and subjects of the security and defense sector of Ukraine, has exclusive competence to respond to criminal offenses committed by subjects of the criminal world organized into groups. This fact creates the basis for ensuring real scientific, theoretical and practical study of problematic issues of functioning in this direction.

The author proves that the main directions of criminal policy of the National Police of Ukraine, as a subject of counteraction and prevention in this field of activity, in our opinion, can be divided into three areas: regulatory and legal activity; combating organized economic crime; anti-corruption.

The prospect for further research lies in the need to analyze the regulatory framework for the functioning of the National Police of Ukraine in the system of bodies that ensure the implementation of measures to counteract and prevent organized crime.

Key words: *crime, organized crime, concept, counteraction, prevention, law enforcement.*

Актуальність тематики. На сьогодні національна система нормативно-правових актів протидії організованій злочинності досить багата і включає норми конституційного права, адміністративного права, кримінального права, кримінального процесу та галузей права тощо.

Надалі вважаємо за доцільне розглянути правове забезпечення окремих суб'єктів, уповноважених здійснювати протидію організованій злочинності. До таких варто віднести: Національну поліцію України (Департамент стратегічних розслідувань); Державне бюро розслідувань; Бюро економічної безпеки; Службу безпеки України.

Метою статті є системний аналіз органів Національної поліції України як суб'єкта боротьби з організованою злочинністю. Це в свою чергу зумовлює необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань, як: 1. Узагальнення розуміння про сутність організованої злочинності; 2. Визначення ролі та місця поліції, як суб'єкта протидії організованій злочинності; 3. Підведення практикоорієнтованих підсумків щодо форм діяльності поліції в контексті запобігання організованої злочинності.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері протидії організованій злочинності в Україні.

Предметом дослідження є органи Національної поліції України як суб'єкт боротьби з організованою злочинністю.

Виклад основного матеріалу статті. Як слушно зазначається у науковій літературі, в умовах воєнного стану надзвичайно важливим є об'єднання гілок влади та організацій для захисту інтересів громадян. У такий час розслідування злочинів, вчинених організованими групами, потребує координації спільних дій Департаменту стратегічних розслідувань, Державного бюро розслідувань, Національної поліції, Бюро економічної безпеки та інших [1].

Нині одним із основних державних суб'єктів боротьби з організованою злочинністю є Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України, яка, як правило, є міжрегіональним територіальним органом кримінальної поліції, бере участь у реалізації державної політики протидії організованій злочинності та відповідно до законодавства України здійснює слідчу та виконавчу діяльність [2].

М. В. Гребенюк і В. К. Швець слушно наголошують на необхідності посилення співпраці та визначення нових ефективних форм взаємодії Національної поліції України з правоохоронними органами та іншими органами державної влади, з метою протидії організованій злочинності та її впливу на управління соціально-економічним і політичним життям аспектів життя суспільства і держави [3].

Саме тому розглядати питання протидії організованій злочинності необхідно через призму виконання функцій держави, яка їх виконує через спеціально створені відповідні органи, що створені та діють відповідно до Конституції, законодавства України, визначених завдань, функцій, компетенції і повноважень. Як влучно зазначає Г. В. Форос, суб'єктом правоохоронної діяльності виступає держава через свої представницькі, виконавчі, судові органи і прокуратуру, а також громадські організації та об'єднання. Суб'єктом діяльності щодо протидії злочинності, на її думку, можуть бути визначені орган, організація, окрема особа, які в цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій запобігання, як організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення [4].

Важко погодитись із думкою окремих науковців, що суб'єктами державного управління (адміністрування) виступають тільки органи виконавчої влади. На наш погляд, до органів загальної компетенції, які виробляють і забезпечують реалізацію політики протидії організованій злочинності, безумовно, варто зарахувати Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Законодавець у ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (далі – Закон) систему суб'єктів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, поділяє на: а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи; б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій [5].

До державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, належать Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України і спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України. У разі необхідності Верховною Радою України на постійній або тимчасовій основі можуть бути створені й інші спеціальні органи для боротьби з організованою злочинністю [5]. Аналіз наведених положень Закону підтверджує те, що нині в Україні цілеспрямованої протидії організованій злочинності не ведеться.

Можна сказати, що це формально визначені суб'єкти, тому що кожен підрозділ СБУ та Національної поліції під час виконання своїх безпосередніх завдань і функцій, отримуючи інформацію про організовані злочинні формування, відповідно до п. 6 ст. 16 Закону має передати інформацію до спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ. Але в цій ситуації варто враховувати ще й наявну, на жаль, конкуренцію між службами, яка в нормативно-правових актах не згадується, а отже, нормативного вирішення не має.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані. На нашу думку, перелік суб'єктів протидії організованій злочинності, який визначено в ст. 5 Закону, є не повним. Зокрема, якщо доорганів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, законодавець зараховує НАБУ, то логічно до суб'єктів протидії організованій злочинності зарахувати і Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру та Державне бюро розслідування. Для цього пропонується внести доповнення до ст. 5 Закону. Здійснивши аналіз нормативно-правових актів щодо визначення суб'єктів протидії організованій злочинності та практики їх діяльності, ми вважаємо, що законодавчо визначена система таких суб'єктів є недосконалою, чітко не врегульованою, науково не обґрунтованою, а отже, малоефективною.

Для раціонального визначення суб'єктів протидії організованій злочинності варто виходити з основних напрямів такої діяльності:

- створення правової основи, організаційних, матеріально-технічних та інших умов для ефективної боротьби з організованою злочинністю, організація міжнародного співробітництва у цій сфері;
- виявлення та усунення або нейтралізація негативних соціальних процесів і явищ, що породжують організовану злочинність та сприяють їй;
- запобігання завданню шкоди людині, суспільству, державі;
- запобігання виникненню організованих злочинних угруповань;
- виявлення, розслідування, припинення і запобігання правопорушенням, вчинюваним учасниками організованих злочинних угруповань, притягнення винних до відповідальності;
- забезпечення відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, державі;
- запобігання встановленню корумпованих зв'язків із державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх у злочинну діяльність;
- протидія використанню учасниками організованих злочинних угруповань у своїх інтересах об'єднань громадян і засобів масової інформації;
- запобігання легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, використанню суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації злочинних намірів (ст. 6) [5].

Із запровадження воєнного стану на території нашої держави все активніше набуває взаємодія Національної поліції з іншими державними органами, а також з приватними охоронними структурами, службами економічної безпеки підприємств різних форм власності та державними установами. актуальні у сфері боротьби з організованою злочинністю. Важливість міжвідомчої співпраці правоохоронних органів ще більше підкреслюється тим фактом, що Національна поліція України є національним контактним пунктом Європолу в Україні, який координує, організовує та забезпечує співпрацю між різними відомствами. сферу боротьби зі злочинністю з використанням можливостей Інтерполу, Європолу та інших міжнародних організацій і структур [6].

Хочемо зауважити, що деякі науковці поділяють суб'єкти, з якими взаємодіє Бюро стратегічних розслідувань, на три групи: Державні установи; підрозділи недержавної економічної безпеки; іноземні правоохоронні органи. Крім того, дуже важливою є взаємодія Бюро стратегічних розслідувань з державними та недержавними органами з питань контролю та моніторингу економічної діяльності, яка проходить у формі обміну інформацією на різноманітні теми економічної діяльності, про її правопорушення та злочини, а також брати участь у проведенні спільних доказових перевірок і ревізій та притягненні до кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері економіки [7].

Що ж стосується основних напрямів кримінальної політики в даній сфері діяльності, то їх, на наш погляд, умовно можна поділити на три сфери: нормативно-правової діяльності; протидії організованих економічній злочинності; протидії корупції.

Висновки. У статті досліджено види та форми впливу організованої злочинності на стабільність функціонування суспільства. Охарактеризовано сутнісні особливості поняття організованої злочинності та її сутності, сформовано уявлення про систему органів поліції, як суб'єкта боротьби з організованою злочинністю.

Підкреслюється та зазначається, що система органів боротьби з організованою злочинністю на національному рівні сформована з низки органів правопорядку, що мають в своїй структурі як органи досудового розслідування так і оперативні підрозділи, відповідно, користуються відповідним спектром повноважень й виконують різноманітні обов'язки в указаній галузі.

Національна поліція України, як один із найбільших органів правопорядку та суб'єктів сектору безпеки і оборони України, має виключну компетенцію щодо реагування на кримінальні правопорушення вчинені суб'єктами злочинного світу, що організовані в групи. Цей факт, створює підвалини для забезпечення реального науково-теоретичного та практичного опрацювання проблемних питань функціонування в даному напрямі.

Автором доводиться, що основні напрями кримінальної політики Національної поліції України, як суб'єкта протидії та запобігання в даній сфері діяльності, на наш погляд, умовно можна поділити на три сфери: нормативно-правової діяльності; протидії організованих економічній злочинності; протидії корупції.

Перспектива подальшого дослідження полягає в необхідності аналізу нормативно-правового підґрунтя функціонування Національної поліції України в системі органів, що забезпечують реалізацію заходів із протидії та запобігання організованих злочинності.

Список використаних джерел:

1. Мороз В.П., Паршин Ю.І., Богуславський М.Г., Козін В.В. Громадська оцінка діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 255–258.
2. Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 23.10.2019 №1077. URL:<http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%D0%9D%D0%9F%201077%20-%2023102019%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%A1%D0%A0.pdf>.
3. Гребенюк М.В., Швець В.К. Посилення спроможностей підрозділів Національної поліції у сфері боротьби з організованою злочинністю. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Стаишиса*. Харків : Право, 2019. Вип. 37. С. 22–34.
4. Форос Г.В. Суб'єкти діяльності щодо попередження злочинів та протидії злочинності. *Правова держава*. № 14. 2012. С. 179–184.
5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України № 3341-ХІІ від 30.06.1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 35. Ст. 358 (із змінами).
6. БЕБ налагоджує стратегічне та оперативне співробітництво з Європолем в Україні. URL: <https://esbu.gov.ua/news/beb-nalahodzhuie-stratehichne-ta-operativne-spivrobitnytstvo-z-ievropolom-v-ukraini>.
7. Мороз В.П., Сидоров О.А. Роль Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України у забезпеченні економічної безпеки держави. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 4. С. 41–45.

ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

GENDER INTEGRATION IN THE SYSTEM OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

Стаття присвячена аналізу процесу впровадження гендерної рівності в структурах і органах Міністерства внутрішніх справ України. Досліджено гендерну інтеграцію в системі Міністерства внутрішніх справ України починаючи з 2004 року, тобто з введенням посади радника Міністра з прав людини та гендерних питань. З'ясовано, що принцип гендерної інтеграції в формуванні політики призвів до появи нормативно-правових актів, в яких питання гендерної рівності включалися до галузевих стратегій та планів. Проаналізовано чинне європейське законодавство відповідно до якого країни-учасниці зобов'язані проводити набір до поліції на основі об'єктивних та недискримінаційних критеріїв, що базуються на компетенції та досвіді кандидатів, а не на їх статевих характеристиках. З'ясовано, що не зважаючи на позитивний рух в бік подолання будь-яких проявів дискримінації, ще існують судові спори щодо порушення права на рівний доступ до поліцейської роботи. Запропоновано розробити і прийняти спеціалізований планово-стратегічний акт законодавства, що буде інтеграційним документом, орієнтованим на міжнародні правові рамки, зокрема Цілі сталого розвитку до 2030 року та враховуватиме специфіку правоохоронної сфери (законодавча доктрина має аналогічні акти в інших сферах). Означене сприятиме у повній мірі виконати стратегічні цілі та завдання із реалізації гендерної політики держави в системі Міністерства внутрішніх справ України у напрямку стійкого розвитку й інклюзивності.

Ключові слова: гендерна політика, інтеграція, Міністерство внутрішніх справ, гендерна рівність, гендерний розвиток, адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правові засади.

The article is devoted to the analysis of the process of implementing gender equality in the structures and bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Gender integration in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine since 2004, that is, with the introduction of the position of adviser to the Minister of Human Rights and Gender Issues, has been studied. It was found that the principle of gender integration in policy formation led to the emergence of normative legal acts in which gender equality issues were included in industry strategies and plans. The current European legislation was analyzed, according to which the participating countries are obliged to conduct police recruitment on the basis of objective and non-discriminatory criteria based on the competence and experience of candidates, and not on their gender characteristics. It was found that despite the positive movement towards overcoming any manifestations of discrimination, there are still legal disputes regarding the violation of the right to equal access to police work. It is proposed to develop and adopt a specialized planning and strategic act of legislation, which will be an integration document focused on the international legal framework, in particular the Sustainable Development Goals until 2030 and will take into account the specifics of the law enforcement sphere (legislative doctrine has similar acts in other spheres). This will help to fully implement strategic goals and tasks for the implementation of the gender policy of the state in the system of

the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the direction of sustainable development and inclusiveness.

Key words: *gender policy, integration, Ministry of Internal Affairs, gender equality, gender development, administrative and legal support, administrative and legal principles.*

Вступ. Принцип гендерної інтеграції в формуванні політики вже спричинив появу нормативно-правових актів, в яких питання гендерної рівності включалися до галузевих стратегій та планів.

Необхідно відзначити, що до 2016 року було небагато галузевих та відомчих нормативно-правових актів з гендерної тематики. Винятком стало Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС), адже в 2004 році було призначено радника Міністра з прав людини та гендерних питань, а також Міністерство освіти і науки України (далі – МОН) та Міністерство юстиції України (далі – Мінюст) [1, с. 21]. Зазначені міністерства були першими в структурі органів державної влади України, які врахували євроінтеграційний курс та розпочали реформи. Враховуючи, що із початком повномасштабної збройної агресії роль МВС як структури, яка забезпечує правопорядок та захищає права і свободи людини і громадянина, можемо стверджувати, що питання гендерної інтеграції залишаються актуальними. Адже попри суттєві успіхи у зазначеному процесі, досі залишаються не вирішеними багато питань.

Зазначену проблематику досліджувало багато фахівців з різних галузей, однак питанням гендерних інтеграційних процесів в системі МВС приділена незначна увага науковців. Так, Н. Камінська, С. Чернявський, О. Перунова висвітлювали питання забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади [2]; Д. Гета також акцентувала свою увагу саме на гендерній рівності в підрозділах Національної поліції [3], проте їхні наукові доробки не враховують сучасний стан вітчизняного безпекового середовища, а отже – є сенс стверджувати про актуальність проведення цього дослідження

Метою статті є з'ясування сучасного стану та проблем гендерної інтеграції в системі МВС задля формування пропозицій щодо оптимізації вітчизняного законодавства.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі міжнародне законодавство, що відображає актуальні тенденції подолання гендерної нерівності, включає документи, які стосуються професійних можливостей та перспектив для жінок у військових структурах та правоохоронних органах, такими нині є «Декларація про поліцію» (1979 рік) [4] та Європейський кодекс поліцейської етики (2001 рік) [5]. Ці документи встановлюють, що країни-учасниці зобов'язані проводити набір до поліції на основі об'єктивних та недискримінаційних критеріїв, що базуються на компетенції та досвіді кандидатів, а не на їх статевих характеристиках. Так, «Декларація про поліцію», рекомендує наділяти поліцейських таким самим статусом та правами, що й працівників державної цивільної служби, не робить жодного обмеження для прийому на службу жінок. У свою чергу, Європейські стандарти правоохоронної діяльності передбачають, що прийнятий на службу поліцейський має пройти у повному обсязі не тільки професійно-службову підготовку, а й отримати відповідний інструктаж із соціальних проблем, демократичних свобод, прав людини і, зокрема, з Європейської конвенції з прав людини [4; 5; 6; 7]. Також, у статтях 22, 25 Рекомендація Рес (2001 рік) Комітету міністрів держав-членів Ради Європи від 19 вересня 2001 року щодо Європейського кодексу поліцейської етики визначено, що «співробітники поліції, незалежно від посад на які їх приймають, повинні набиратися на підставі їх компетентності та досвіду, відповідним до завдань поліцейської роботи». Окрім того, «процедури прийому на службу мають бути засновані на об'єктивних та недискримінаційних критеріях (після проведення необхідної перевірки кандидатур)». Зокрема «слід застосовувати політику набору чоловіків та жінок з різних верств населення, в тому числі з представників етнічних меншин, щоб поліція була відображенням того суспільства, якому вона служить» [7, с. 21].

Однак, враховуючи специфіку добору у лави поліції, досі існують судові спори щодо порушення права на рівний доступ до поліцейської роботи. Так, Суд ЄС виніс Рішення «Правила поліції щодо обмеження зросту можуть дискримінувати жінок» [8]. Суд ЄС постановив, що закон, який встановлює критерії для вступу до поліцейської школи зокрема вимоги щодо мінімального зросту незалежно від статі, може становити незаконну дискримінацію щодо жінок. Однак Суд заявив, що це правило не буде дискримінацією, якщо буде доведено, що воно необхідне для належного функціонування поліції. Рішення є запитом на попереднє рішення від *Symvoulia tis*

Epikrateias (Державна рада) у Греції (справа С-409/16) [9]. Справу порушила жінка-майбутня курсантка поліції, чия заява на вступ до академії відхилили через її зріст.

Зазначимо, що десятиліттями МВС було доволі консервативною й ієрархізованою державною структурою. Втім в співпраці з МОЗ за підтримки громадянського суспільства та міжнародних партнерів МВС врешті скасували наказ, що визначав перелік з 450 заборонених для жінок професій. Завдяки усуненню цієї дискримінаційної норми сьогодні в системі МВС працюють жінки-водолази, кінологині, бойові жінки-медики взводу. Наступний крок стосувався скасування обмеження щодо участі жінок у миротворчих операціях. Зокрема у 2020 році у миротворчих операціях брало участь 29 осіб, з них 3 – жінки. Відповідно соціальний статус, посадові обов'язки та репутаційні позиції перестають бути предметом тиску. Жінки частіше обирають спеціалізацію, відштовхуючись від власних бажань та інтересів [10].

Також зазначимо, що для забезпечення гендерної паритетності у підрозділах Національної поліції України було затверджено «Стратегію розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року» [11]. Запроваджуючи європейські демократичні цінності в МВС створюють умови для служби працівників, враховуючи засаду гендерної рівності, а також розробляють антидискримінаційні механізми прийняття на роботу та просування по кар'єрній драбині. Так, всі вакансії підлягають оголошенню з одночасним створенням умов безперешкодного доступу кандидатів (чоловіків та жінок) до участі в конкурсному відборі. А кандидати на керівні посади регіонального рівня будуть проходити двоступеневу процедуру конкурсного відбору, яка складається з оцінки загальної та спеціальної компетенції [3, с. 52].

Зазначимо, що важливе значення також мають акти щодо взаємодії та співробітництва між різними органами і структурами, а саме – меморандуми. Так, 13 лютого 2020 року між МВС та консорціумом «NIRAS» SwedenAB (проект «Гендерне бюджетування в Україні») був підписаний Меморандум про співпрацю. Предметом цього Меморандуму є співпраця з питань застосування гендерно орієнтованого підходу щодо бюджетного процесу в роботі МВС, Національної гвардії та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, з метою виявлення гендерних розбіжностей, гендерної дискримінації, негативних тенденцій під час забезпечення потреб і задоволення інтересів жінок, чоловіків та/або їх груп у сфері охорони прав і свобод людини, забезпечення публічної безпеки й порядку, протидії злочинності, а також надання правоохоронних послуг [2].

Дійсно, останнім часом вдалося подолати частину міфів та стереотипів щодо жінок на військовій службі не тільки на рівні ставлення товаришів по службі й командування, а й на законодавчому. Органам системи МВС вдалося посилити роль жінок в інституціях сектора безпеки шляхом унесення змін до нормативно-правових документів та зменшити бар'єри для участі жінок в усіх сферах діяльності сектора безпеки: 1) у 2017 році було відкрито понад 450 посад, на які раніше жінки навіть не могли претендувати; 2) з урахуванням фізіологічних властивостей урівняно нормативи для вступу дівчат та хлопців до закладів вищої освіти сектора безпеки; 3) з 2018 року жінкам надано право брати участь у кваліфікаційних іспитах на право носіння Берета з відзнакою в Національній гвардії України, що раніше було заборонено; 4) службові розслідування в Національній гвардії України проводяться із залученням фахівців з питань гендерної інтеграції органів військового управління для уникнення дискримінації за ознакою статі; 5) з 2018 року запроваджено збір статистичних даних органів системи МВС з розподілом за статтю; 6) згідно із Законом України від 6 вересня 2018 року № 2523-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях» [12] та наказом МВС від 28 вересня 2022 року № 615 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України» [13] жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства) [14].

Однак наразі у силових формуваннях України ще існують певні проблеми та недоліки, пов'язані з проходженням служби жінками-військовослужбовцями. Серед головних зокрема є такі: 1) наявність гендерно-корпоративного стереотипу; 2) недостатня урегульованість адміністративно-побутових умов проходження служби; 3) обмеження соціальних прав жінок у частині дотримання чинного законодавства з питань материнства та дитинства; 4) заборона певних військових професій для жінок [15, с. 188; 16, с. 51].

Уточнимо, що 12 серпня 2022 року № 752-р розпорядженням Кабінету Міністрів України була схвалена Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей

жінок і чоловіків на період до 2030 року та затверджено операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки [17].

Це перший стратегічний документ, який спрямований на: 1) об'єднання суспільства у розумінні цінностей прав і свобод людини, що забезпечуються та захищаються на основі принципів рівності та недискримінації для всіх жінок і чоловіків, хлопців та дівчат; 2) консолідацію дій центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій, соціальних партнерів, громадських об'єднань, інших представників та представниць громадянського суспільства, закладів, установ та організацій різних сфер, приватного сектору тощо для реалізації міжнародних та національних зобов'язань щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків для сталого розвитку держави у всіх сферах [17].

Щодо структур, що входять в систему органів МВС, зазначена Стратегія лише частково покликана врегулювати проблеми гендерної рівності, а саме шляхом: 1) створення умов для розширення участі жінок у складі міжнародних місій із врегулювання та розв'язання конфліктів, офіційних переговорних місій; 2) забезпечення гідних умов праці для жінок і рівних з чоловіками можливостей у секторі безпеки та оборони; 3) збільшення представництва жінок серед військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, працівників правоохоронних органів, в судових органах, прокуратур (п.п. 17, 19 Операційного Плану з реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року на 2022–2024 роки) [17].

Висновки. Таким чином, назріла необхідність у розробленні та прийнятті спеціалізованого планово-стратегічного акту законодавства, що буде інтеграційним документом, орієнтованим на міжнародні правові рамки, зокрема Цілі сталого розвитку до 2030 року та враховуватиме специфіку правоохоронної сфери. Тим більше, що вже є приклад прийняття такого документу в інших сферах (наприклад, Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації) [18]. Це, в свою чергу, дозволить в повній мірі виконати стратегічні цілі та завдання із реалізації гендерної політики держави в системі МВС у напрямку стійкого розвитку й інклюзивності із врахуванням інтеграційного курсу.

Список використаних джерел:

1. Гендерна політика в нормативно-правових документах. Частина 1. За заг.ред. Левченко К.Б. Київ, 2020. 186 с.
2. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 31 с.
3. Гета Д. С. Сучасний стан та проблеми гендерної рівності в діяльності підрозділів Національної поліції України. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2019. С. 51–52.
4. Declaration on the Police. Resolution 690 Parliamentary Assembly, 1979. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16101>
5. The European Code of Police Ethics. Recommendation Rec(2001)10 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2001. URL: <https://polis.osce.org/european-code-police-ethics>
6. The European Code of Police Ethics. Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics, 2001.
7. Жінки в органах внутрішніх справ України. За заг. ред. К. Б. Левченко, О. А. Мартиненко. К.: ТОВ «Видавництво «Телесик», 2008. 56 с.
8. CJEU judgment: Police rule on height limit may discriminate against women. Portal of the Publications Office of the EU, 2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/content/news/CJ_police_height.html
9. Document 62016CJ0409. Judgment of the Court (First Chamber) of 18 October 2017. Ypourgos Esoterikon and Ypourgos Ethnikis paideias kai Thriskevmaton v Maria-Eleni Kalliri. Request for a preliminary ruling from the Symvoulío tis Epikrateias. Reference for a preliminary ruling – Social policy – Directive 76/207/EEC – Equal treatment of men and women in matters of employment and occupation – Discrimination on the ground of sex – Competition for entry to the police school of a Member State – Law of that state imposing a minimum physical height requirement on all candidates for

admission to that competition. Case C-409/16. EUR-Lex, 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62016CJ0409>

10. Ковальчук Т. Перезавантаження системи: як втілювати політику гендерної рівності в органах державної влади? Ukrinform.ua, 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3179433-perezavantazenna-sistemi-ak-vtiluvati-politiku-gendernoi-rivnosti-v-organah-derzavnoi-vladi.html>

11. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 1023-р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text>

12. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 06.09.2018 № 2523-VIII. Ligazakon. <https://ips.ligazakon.net/document/T182523>

13. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.09.2022 р. № 615. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1239-22#Text>

14. Марценюк Л. В., Груздєв О. В. Жінка в секторі безпеки й оборони: гармонія професійного та особистого. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2021. № 2. С. 76–84.

15. Дубчак Н. І. Жінки у Збройних силах України: проблеми гендерної політики. Стратегічні пріоритети. 2008. № 4(9). С. 187–192.

16. Блінніков Г., Шевчук В., Підгайчук С., Сивак О. Особливості гендерної рівності у силових структурах України. Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки і оборони України: стан, проблеми, перспективи : тези III Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 29 квітня 2021 року). Хмельницький : Видавництво НаДпсу, 2021. 466 с. С. 49–53.

17. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>

18. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації: Розпорядження Кабінет Міністрів України від 20.12.2022 р. № 1163-р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.10>

РАГІМОВ ФАІГ ВАГІФ ОГЛІ

НОВЕ РОЗУМІННЯ ТА ПОШУК ЕФЕКТИВНИХ ПРОГРАМ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З НАСЕЛЕННЯМ

NEW UNDERSTANDING AND SEARCH FOR EFFECTIVE COMMUNITY POLICING PROGRAMMES

У статті розглянуто взаємодію поліції з населенням. Охарактеризовано нове розуміння такої взаємодії, що є неможливою без обізнаності у проблемах населення та врахування поліцією специфіки території обслуговування. Наголошено на недоцільності ототожнення співпраці та взаємодії. Під співпрацею запропоновано розуміти командну роботу, коли колектив людей працює над спільною справою. Під взаємодією – діяльність, що передбачає спільні інтереси, які вимагають довіри. Наголошено, що саме передовий зарубіжний досвід може сприяти втіленню нового розуміння взаємодії поліції з населенням. Натомість, старі підходи щодо організації такої взаємодії у формі громадських формувань з охорони правопорядку багато в чому не є ефективними і дієвими в умовах сьогодення. Виключення становить досвід взаємодії в умовах війни, про ефективність якого свідчить доволі високий рівень довіри населення до поліції в період воєнного стану. Запропоновано визначити основні засади, на яких мають ґрунтуватися програм взаємодії поліції і населення: а) визначення проблем конкретної частини населення; б) економічність та доцільність; в) функціональність. Приділено увагу необхідності пошуку ефективних програм реалізації такої взаємодії. Констатовано, що взаємодія поліції з населенням набуває нового розуміння, що проходить певні періоди трансформації, формуючи національну модель. Тут впливають і місцеві практики, і організація взаємодії поліції з населенням в особливий період воєнного стану, і врахування міжнародного досвіду. Наголошено, що в умовах воєнного стану саме публічний порядок і безпека є тим спільним інтересом, що поєднує поліцію та населення. Головними ініціаторами спільних програм взаємодії поліції з населенням мають виступати територіальні органи Національної поліції та представники (активісти) територіальних громад, громадських об'єднань, етнічних і соціальних груп. Кращі з таких місцевих практиках можуть лягти у основу загальнонаціональної моделі взаємодії поліції з населенням в Україні.

Ключові слова: поліція, суспільство, довіра, програми, взаємодія, населення, національна модель.

The article examines the interaction of the police with the public. The author describes a new understanding of such interaction, which is impossible without awareness of the problems of the population and taking into account the specifics of the service area. The author emphasizes that it is inappropriate to equate cooperation and interaction. The author suggests that cooperation should be understood as teamwork, when a group of people work on a common goal. Interaction is defined as activities that involve common interests that require trust. It is emphasized that it is the best foreign experience that can contribute to the implementation of a new understanding of police interaction with the public. Instead, the old approaches to organizing such cooperation in the form of community-based law enforcement units are largely ineffective and inefficient in today's conditions. An exception is the experience of interaction in times of war, the effectiveness of which is evidenced by a rather high level of public trust in the police during martial

© Рагімов Фаїг Вагіф оглі – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ) <https://orcid.org/0000-0001-5645-4560>

law. The author proposes to identify the main principles on which programmes of police-public interaction should be based: a) identification of problems of a particular part of the population; b) efficiency and expediency; c) functionality. Attention is paid to the need to find effective programmes for implementing such interaction. It is stated that police interaction with the public is gaining a new understanding, which goes through certain periods of transformation, forming a national model. This is influenced by local practices, the organization of police interaction with the population during a special period of martial law, and the consideration of international experience. It is emphasized that under martial law, public order and security are the common interest that unites the police and the public. The main initiators of joint programmes of police interaction with the population should be the territorial bodies of the National Police and representatives (activists) of territorial communities, public associations, ethnic and social groups. The best of these local practices can form the basis of a national model of community policing in Ukraine.

Key words: *police, society, trust, programmes, interaction, population, national model.*

Вступ. Сьогодні відбувається становлення України як незалежної демократичної соціальної і правової держави. Перехід від суто декларативного слідування демократичним цінностям до їх практичного впровадження у життя, обумовлено прагненнями України стати повноправною учасницею Європейського Союзу (далі – ЄС). Разом з тим, зовнішня агресія проти України в сукупності із складною політико-економічною ситуацією, ускладнюють криміногенну ситуацію в державі та утворюють численні ризики, знижуючи тим самим рівень довіри населення до органів публічної влади.

Для наближення вітчизняної правоохоронної системи до європейських стандартів було запроваджено реформатування ключових правоохоронних органів держави. Сьогодні в Україні триває реформування судової системи, системи оборони, органів прокуратури. Створено низку державних органів, зокрема, Національне антикорупційне бюро України, Національну поліцію України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки тощо. Вважаємо, що успішне реформування вищевказаних державних органів є неможливим без налагодження взаємодії з населенням. Сама ж взаємодія являє собою багатоаспектне явище і знаходить свій прояв у різних формах, реалізації спільних програм тощо. З-поміж інших правоохоронних органів України, саме Національна поліція виступає ключовим суб'єктом, що в силу покладених на неї обов'язків, найбільше взаємодіє з населенням, використовуючи при цьому різноманітні форми і методи.

Рівень довіри до Національної поліції в Україні традиційно зберігав низькі показники. Водночас, у період повномасштабної війни за незалежність (з 24 лютого 2022 року) показники довіри стали кращими. Станом на травень 2023 року поліції довіряють 59,2 % опитаних громадян [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми діяльності правоохоронних органів широко висвітлювались у працях теоретиків адміністративного права: В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, І.П. Голосніченка, В.К. Колпакова, Є.В. Курінного, О.В. Негодченка та багатьох інших фахівців. Окремі дисциплінарні аспекти поліцейської служби розкриті у роботах Б.О. Логвиненка. Відкритість Національної поліції вивчав І.В. Юрчик. Поліцейську діяльність в Україні у адміністративно-правовому аспекті зробив предметом дослідження О.Ф. Кобзар. У свою чергу, взаємодію поліції з населенням на засадах партнерства розкрила у своїй роботі Н.В. Лебедева. Водночас, динамічний характер інструментарію взаємодії Національної поліції України з населенням обумовлює необхідність і доцільність наукового пошуку в даному напрямку.

Постановка завдання. Метою статті є спроба наукового обґрунтування нового розуміння взаємодії поліції з населенням та пошук ефективних програм її реалізації.

Результати дослідження. Нагадаємо, що відповідно до статті 1 Закону України «Про Національну поліцію», Національна поліція (далі – поліція), є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [2].

Цікавим моментом є те, що взаємодії поліції з органами державної влади та органами місцевого самоврядування присвячено 5 статтю розділу I «Загальні положення», тоді як взаємодія з населенням на засадах партнерства закріплена статтею 11 Закону та віднесена до розділу II «Принципи діяльності поліції» [2]. Причому і перші і другі представляють громадянське суспільство, виступаючи з іншого, відносно поліції, боку.

Згідно з вимогами статті 11 Закону, діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб (частина 1). З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад (частина 2). Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції (частина 3). Оцінка рівня довіри населення до поліції проводиться незалежними соціологічними службами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (частина 4) [2].

Аналізуючи зміст зазначеної норми, зупинимось на зауваженнях, що були підготовлені експертами Національної громадської платформи «Реформуємо МВС: прозорість та відповідальність» та Правозахисного порядку денного. Стосовно ч. 1 статті 11 Закону. Незрозуміла декларація, оскільки в тексті не розкривається зміст та форми такого партнерства. Стосовно ч. 2 статті 11 Закону. За логікою цього пункту планування діяльності поліції здійснюється для визначення причин правопорушень. Це доцільна мета для науково-дослідницьких структур, але не для територіальних підрозділів поліції. Пропонується викласти цей пункт в наступній редакції «З метою найбільш ефективної нейтралізації причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів Національної поліції». Стосовно ч. 3 статті 11 Закону. Довіра є досить складним показником, який не завжди залежить від діяльності, через що не може бути ключовим фактором оцінки діяльності. термін «рівень довіри» пропонується замінити терміном «Думка населення про діяльність ...» [3].

Т. Шілстон звертає увагу на те, що довіра означає ставлення до громадян як до клієнтів, які очікують від поліції, що їхні потреби будуть враховані, а дії поліції – підзвітними. Це підкріплюється бажанням добре служити, інформувати про поліпшення, з готовністю слухати та діяти, враховуючи думку громади і пріоритети поліцейської служби [4].

Принагідно зазначимо, що розглядаючи європейський досвід співпраці поліції з населенням, Т.Д. Гаврилюк вважає найдоцільнішим паралельне вживання термінів «взаємодія», «співпраця» та «співробітництво» на означення відносин між поліцією і населенням в Україні [5].

Ми не підтримуємо позицію щодо ототожнення співпраці та взаємодії. Співпраця є командною роботою, коли колектив людей працює над спільною справою. Натомість, взаємодія передбачає спільні інтереси, що вимагають довіри. Аргументуючи наведену позицію, зауважимо, що у статті 11 Закону України «Про Національну поліцію» терміни «співпраця» і «взаємодія» вживаються окремо. Також, «програма» є більш прийнятною категорією у порівнянні до «форм» або «методів» взаємодії. Це пояснюється тим, що програма реалізується, як правило, за допомогою комплексу форм та методів, а отже є об'єднуючою категорією.

Щодо партнерських відносин поліції з населенням, О.В. Дячук слушно відмічає, що правоохоронна реформа має на меті оптимізувати співпрацю поліції з населенням та запровадити перевірений часом зарубіжний досвід шляхом підготовки та виконання спільних проектів [6, с. 155].

Ми також переконані у тому, що саме передовий зарубіжний досвід може сприяти втіленню нового розуміння взаємодії поліції з населенням. Натомість, старі підходи щодо організації такої взаємодії у формі громадських формувань з охорони правопорядку багато в чому не є ефективними і дієвими в умовах сьогодення. Виключення становить досвід взаємодії в умовах війни, про ефективність якого свідчить доволі високий рівень довіри населення до поліції в період воєнного стану.

Як зазначала Е. Згуладзе-Глуксманн, орієнтованість поліцейської діяльності на громаду полягає не лише у тісній взаємодії з населенням, але також у вирішенні проблем самої громади. Центральне місце тут посідає налагодження поліцейськими довірчих відносин з населенням, уважність до потреб громади у безпеці, толерантне ставлення до вразливих категорій суспільства, впровадження новітніх технологій у сфері інформування про кримінальні правопорушення, про наявність ризиків для життя та здоров'я осіб. Усе це разом має викликати довіру населення до органів правопорядку,

бажання сприяти їхній діяльності – аж до готовності брати особисту участь у забезпеченні безпеки громади [7].

Також, важливою частиною нового поліцейського підходу в Україні є перехід від реактивної моделі служби, коли справу розслідують тільки після того, як станеться злочин, до активної моделі, коли поліція починає з першопричини інциденту [4].

У цьому аспекті варто погодитись із Б.О. Логвиненком та І.С. Кравченко у тому, що ті форми і методи взаємодії, що мають місце сьогодні не повною мірою відповідають сучасним реаліям і вимагають доопрацювань та належного нормативно-правового врегулювання для більш ефективної реалізації в майбутньому [8, с. 4].

Що стосується пошуку ефективних програм взаємодії поліції з населенням, доцільно звернути увагу на те, що Харківським інститутом соціальних досліджень було підготовлено ґрунтовний огляд програм взаємодії поліції з населенням (поліцейської діяльності, орієнтованої на громадськість) [9]. Проаналізувавши програми щодо взаємодії поліції і населення, ми вважаємо, що їх впровадження має ґрунтуватися на наступних складових: а) визначення проблем конкретної частини населення; б) економічність та доцільність; в) функціональність.

Щодо першої складової, поліції важливо розумітися на потребах конкретної громади. Так, місця компактного поселення певних етнічних груп мають власну специфіку побуту, традицій тощо. Навіть мультикультурні мешканці одного міста в межах різних районів можуть мати диференційні проблеми та потреби, на які мають звертати належну увагу органи і підрозділи поліції. Прикладом є програма «Піші патрулі у квартал, де мешкають представники меншин та бідних кварталах» (Форт Ворт, Техас, США). Згідно з програмою було визначено райони для пішого патрулювання та створено команди по двоє людей, до складу яких повинні обов'язково входити по одному представнику меншини того району, де провадиться патрулювання (наприклад, один білий офіцер й один чорний офіцер). Було відібрано 6 чоловік після набрання найбільшої кількості балів у опитуванні про ставлення, потім вони пройшли підготовку та їх направили служити у квартал. Під кінець року оцінювання засвідчило значне зменшення кількості злочинів, при чому інші поліцейські практики змінено не було. Незалежний консультант також визначив схильне ставлення мешканців, так що програму було продовжено ще на рік та розширено [9]. Вказану програму доцільно впровадити у місцях компактного проживання етнічних груп і національних меншин в Україні.

Що стосується економічності й доцільності, то в умовах протидії збройній агресії, необхідно починати саме з впровадження економічних програм взаємодії, що не потребують значних фінансово-матеріальних ресурсів для реалізації. Наприклад, грошових видатків не потребує програма «Зупини та поговори» (Корал Гейблз, Флорида, США). Приймаючи до уваги неможливість покрити пішими патрулями географічну територію, начальник поліції запровадив програму «зупини та поговори» з метою заохочення комунікації між поліцією та громадянами. Відповідно, кожний поліцейський повинен витратити 10 хвилин кожного часу патрулювання на бесіди з місцевими мешканцями щодо їх бачення проблем злочинності у місті [9].

Функціональність програм взаємодії полягає у спрямованості дії на всю територіальну громаду, певні соціальні групи, або представників певного фаху. Прикладом таких програм може слугувати досвід Японії, де при всіх поліцейських дільницях і префектурах функціонують відділення і об'єднання «Асоціації по попередженню злочинності». До цієї Асоціації входять не тільки окремі громадяни, а й об'єднання осіб однієї професії, які частіше від інших стають жертвами злочинів (банківські працівники, касири, продавці і інші). Всі вони дуже активно працюють в асоціації і надають не малі кошти і добровільні внески на її розвиток [10].

Висновки. На підставі викладеного, можна констатувати, що взаємодія поліції з населенням набуває нового розуміння, що проходить певні періоди трансформації, формуючи національну модель. Тут впливають і місцеві практики, і організація взаємодії поліції з населенням в особливий період воєнного стану, і врахування міжнародного досвіду.

Вважаємо, що в сьогоdnішніх умовах воєнного стану саме публічний порядок і безпека є тим спільним інтересом, що поєднує поліцію та населення. Довіра населення до поліції можлива, коли у поліції є інтерес до розв'язання проблем населення, а населення зацікавлене у підвищенні якості роботи поліції. Головними ініціаторами спільних програм взаємодії поліції з населенням мають виступати територіальні органи Національної поліції та представники (активісти) територіальних громад, громадських об'єднань, етнічних і соціальних груп. Саме на кращих місцевих практиках може в подальшому базуватися загальнонаціональна модель взаємодії поліції з населенням в Україні.

Список використаних джерел:

1. Як змінювався рівень довіри українців до силових та правоохоронних органів. Аналітичний портал «Слово і Діло»: URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/21/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvavsya-riven-doviry-ukrayinciv-sylovyx-ta-pravooxoronnyx-orhaniv> (дата звернення 26.07.2023).

2. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 26.07.2023).
3. Зауваження до проекту Закону «Про Національну поліцію» р.н. 2822 URL: <http://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2013/07/zakon-policiya.pdf> (дата звернення 26.07.2023).
4. Шілстон Тімоті. Досвід ЄС: чому нова поліція має навчитися чути громаду. Європейська правда. 26.02.2016. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/02/26/7045454/> (дата звернення 26.07.2023).
5. Гаврилюк Т. Д. Адміністративно-правові засади співпраці міліції (поліції) з населенням: європейський досвід: автореферат дис. к.ю.н. 12.00.07 Київ. 2011. 22 с.
6. Дячук О.В. Правові засади партнерських відносин між поліцією та населенням. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 3. С. 153-156.
7. Європейська мережа попередження злочинності (EUCPN). Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, в Європі: концепція, теорія та практика. Посібник № 2 URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/hr-2015-4 (дата звернення 26.07.2023).
8. Логвиненко Б.О., Кравченко І.С. Взаємодія поліції та суспільства на засадах партнерства в діяльності підрозділів превентивної діяльності: Методичні рекомендації. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 20 с.
9. Огляд програм взаємодії поліції з населенням (поліцейська діяльність орієнтована на громадськість). ХІСД. Харків. 2015 URL: <http://police-reform.khpg.org/files/docs/1429988359.doc> (дата звернення 26.07.2023).
10. Від «ДНД» до охорони громадського порядку і державного кордону URL: <http://www.gunmagazine.com.ua/index.php?id=429> (дата звернення 26.07.2023).

СУТНІСТЬ І ПРИРОДА ПОДАТКОВОГО КОМПРОМІСУ

ESSENCE AND NATURE OF TAX COMPROMISE

Актуальність статті полягає в тому, що сьогодення української економіки та особливості правової системи України обумовлюють гостру потребу впровадження нових підходів до запровадження ефективних механізмів із запобігання виникненню спорів у різних правовідносинах та їх вирішення. Сферу податкових правовідносин сміливо можна визнати однією з найбільш конфліктних, враховуючи постійне протистояння публічного (державного) інтересу та інтересу платників податків. Домінування фіскально-контрольної функції податкових органів над сервісною, а також недосконалість українського правового регулювання у поєднанні з можливістю неоднозначного тлумачення податкового законодавства провокує платників податків до ухилення від сплати податків і зборів, а також до тривалих судових процедур для максимального відстрочення виконання податкових зобов'язань. У статті репрезентовано всебічний аналіз підходів до розуміння сутності категорії «податковий компроміс». Зазначено, що на нормативному та доктринально-юридичному рівні комплексних напрацювань у цьому напрямі не було і наведено основні чинники, що цьому сприяло. Наведено підходи ряду авторів до розуміння терміну «податковий компроміс», а також наведено визначення, яке надається цьому явищу на нормативному рівні. Наголошується, що юридичною наукою податковий компроміс розглядається з точки зору широкого та вузького підходів. Увага приділяється позитивним і негативним сторонам широкого і вузького підходів до розуміння податкового компромісу. Зазначається, що концепція податкової амністії є ширшою, ніж надається дослідниками або закріплена у Податковому кодексі України. Зроблено висновок, що у сучасній юриспруденції відсутні єдині підходи до розуміння терміну «податковий компроміс», однак цьому явищу надано достатню кількість визначень, зокрема і на нормативному рівні. Водночас, провівши дослідження природи цього явища, ми можемо зазначити, що концепція податкової амністії є ширшою, ніж надається дослідниками або закріплена у Податковому кодексі України. Дослідження і реформування податкового компромісу є нагальним питанням сьогодення, оскільки на практиці та у теоретичній науці, на сьогодні, дуже часто проводиться паралель між податковим компромісом і податковою амністією, що призводить до виникнення ряду колізій і неналежного функціонування податкової системи країни. Використання широкого і вузького підходів до розуміння поняття «податковий компроміс» може сприяти застосуванню різних способів взаємодії між платником податків і податковим органом, що може призвести до неправильного застосування законодавства. Це питання має вирішуватися шляхом надання єдиного тлумачення поняття «податковий компроміс».

Ключові слова: податковий компроміс, податки, компроміс, угода, відповідальність, гарантії, звільнення від відповідальності.

The relevance of the article lies in the fact that the current state of the Ukrainian economy and the peculiarities of the legal system of Ukraine determine the urgent need for the introduction of new approaches to the introduction of effective mechanisms for the prevention of disputes in various legal relations and their resolution. The field of

tax legal relations can be safely recognized as one of the most conflictual, given the constant conflict between the public (state) interest and the interest of taxpayers. The dominance of the fiscal and control function of tax authorities over the service one, as well as the imperfection of Ukrainian legal regulation in combination with the possibility of ambiguous interpretation of tax legislation provokes taxpayers to evade the payment of taxes and fees, as well as to lengthy court procedures in order to maximally delay the fulfillment of tax obligations. The article presents a comprehensive analysis of approaches to understanding the essence of the "tax compromise" category. It is noted that at the regulatory and doctrinal-legal level there were no comprehensive developments in this direction, and the main factors contributing to this are given. The approaches of a number of authors to the understanding of the term "tax compromise" are presented, as well as the definition given to this phenomenon at the regulatory level. It is emphasized that legal science considers the tax compromise from the point of view of broad and narrow approaches. Attention is paid to the positive and negative aspects of broad and narrow approaches to understanding the tax trade-off. It is noted that the concept of tax amnesty is broader than provided by researchers or fixed in the Tax Code of Ukraine. It was concluded that in modern jurisprudence there are no unified approaches to the understanding of the term "tax compromise", but this phenomenon has been given a sufficient number of definitions, in particular at the regulatory level. At the same time, having conducted a study of the nature of this phenomenon, we can note that the concept of tax amnesty is broader than provided by researchers or established in the Tax Code of Ukraine. The study and reform of the tax compromise is an urgent issue today, because in practice and in theoretical science, today, a parallel is often drawn between the tax compromise and the tax amnesty, which leads to the emergence of a number of collisions and improper functioning of the country's tax system.

Key words: *tax compromise, taxes, compromise, agreement, liability, guarantees, exemption from liability.*

Постановка проблеми. Сьогодення української економіки та особливості правової системи України обумовлюють гостру потребу впровадження нових підходів до запровадження ефективних механізмів із запобігання виникненню спорів у різних правовідносинах та їх вирішення. Сферу податкових правовідносин сміливо можна визнати однією з найбільш конфліктних, враховуючи постійне протиріччя публічного (державного) інтересу та інтересу платників податків. Домінування фіскально-контрольної функції податкових органів над сервісною, а також недосконалість українського правового регулювання у поєднанні з можливістю неоднозначного тлумачення податкового законодавства провокує платників податків до ухилення від сплати податків і зборів, а також до тривалих судових процедур для максимального відстрочення виконання податкових зобов'язань.

Для уникнення довготривалих податкових спорів, які унеможливають своєчасне виконання фіскальної (наповнюючої) функції бюджету держави, а також з метою сприяння відновленню довіри до системи податкових органів держави та досягнення взаємовигідних умов для обох учасників податкових правовідносин прогресивним та ефективним є застосування механізмів альтернативного вирішення спорів (Alternative dispute resolution – ADR). Альтернативне вирішення спорів як сукупність правових механізмів, започаткованих та ефективно запроваджених у приватно-правових відносинах на міжнародному рівні та в багатьох розвинених державах (включаючи Україну), поступово впроваджуються до публічно-правової площини.

Україна не є винятком та активно намагається імплементувати механізми ADR шляхом прийняття необхідної нормативно-правової бази, враховуючи іноземний досвід. Центральною категорією в альтернативному вирішенні спорів у податкових справах є поняття компромісу, тобто досягнення взаємовигідного результату щодо сплати податків та зборів між державою в особі податкових органів та платників податків. Компроміс є результатом будь-якого вирішення спору із застосуванням альтернативних підходів. Проте компроміс може бути досягнутий і без виникнення спору до моменту застосування заходів відповідальності. Водночас компроміс неможливий у разі застосування адміністративного порядку вирішення спору та судової процедури вирішення спору, оскільки при зверненні до адміністративного суду чи вищого органу одна зі сторін завжди виступає переможцем, а інша – переможеним. Винятком є процедури судової медіації чи примирення або інші способи врегулювання спору в межах судового процесу чи адміністративного

оскарження [1]. Однак увесь процес регулювання податкових відносин неможливо без чіткого розуміння сутності терміну «податковий компроміс». Саме тому дослідження цього питання поєднує пріоритетним напрямком сьогодення.

Стан наукової розробки проблеми. Питанням оподаткування, зокрема дослідженням особливостей здійснення податкового компромісу на теренах вітчизняної наукової думки присвячено значну кількість наукових доробків. Зокрема, питань податкового компромісу торкався Р. Лещенко [2], аналізуючи сутність та поняття податкової системи України. М. Ананська [3] здійснила різнобічне дослідження податкового компромісу в Україні на основі відповідної нормативно-правової бази. А. Нікітішин [4] торкався питання податкового компромісу у розрізі основних напрямків вдосконалення механізму податкового регулювання. О. Германова [5] у своєму дослідженні проводила паралель між компромісом і угодою.

На дисертаційному рівні цього питання побіжно торкалася також О. Богер [6], досліджуючи інноваційні засади української економіки та можливості використання позитивного досвіду інших країн та створення на його ґрунті власної системи регулювання інноваційного розвитку. В. Вдовічен [7], торкаючись гарантування інтересів платників податків і держави в умовах запровадження податкового компромісу. Всі ці наукові доробки вказують на актуальність обраної теми дослідження. З огляду на це, **мета даної статті** полягає у дослідженні сутності і природи податкового компромісу як багатогранного юридичного явища.

Виклад основного матеріалу. З метою якісного регулювання податкових відносин у державі і подолання ряду суперечностей у цьому напрямку, вбачається за доцільне більш детально визначити змістовне наповнення такого явища, як «податковий компроміс». Потрібно відмітити, що для прогресивно-орієнтованих, демократичних та правових держав така категорія, як «податковий компроміс», не є чимось незвичним або ж новим. Вищезазначене явище також неодноразово являлося об'єктом доктринального дослідження. При цьому єдиного, уніфікованого розуміння структури, сутності та механізму застосування досліджуваної категорії як на нормотворчому (національно-правотворчому), так і на доктринально-юридичному рівні розроблено не було. Такий стан явищ зумовлений такими чинниками: а) різноманітністю нормативних конструкцій, за посередництвом яких закріплюється механізм застосування податкового компромісу; б) відсутністю уніфікованого підходу до формалізації підстав та наслідків його застосування; в) відсутністю єдиних підходів до розуміння його змістовної природи та телеологічної спрямованості його дії [8, с. 171].

У юридичній літературі є ряд підходів до розуміння цього явища. Зокрема, Т. Головань, Ю. Божко вказують на те, що податковий компроміс є складовою частиною процесу досудового врегулювання спорів. При цьому автори вважають практику його застосування неефективною та неприйнятною. Дослідники стверджують, що податковий орган та платник податків взагалі не можуть домовлятися про мирне врегулювання податкового спору, в тому числі за участю адміністративного суду, який розглядає справу, оскільки норми податкового права, їх зміст та тлумачення взагалі не можуть бути предметом домовленості сторін публічно-правових (податкових) відносин [9, с. 55; 10, с. 19].

І. Трубін визначає податковий компроміс як рішення податкового органу, прийняте за погодженням із платником податків у межах адміністративної апеляційної процедури та узгоджене з керівником податкового органу вищого рівня, стосовно задоволення частини скарги такого платника під зобов'язання останнього погодитися з рештою податкових зобов'язань, нарахованих контролюючим органом [11, с. 41].

В. Ільяшенко зауважує, що податковий компроміс пов'язаний з активним податковим боргом зобов'язаного суб'єкта податкового права та детермінує сам податковий компроміс як засіб взаємного узгодження оцінок та позицій учасників податкових відносин [8, с. 172; 12, с. 35].

Я. Греца наполягає на необхідності скасування інституту податкового компромісу як інструменту вирішення спірного правовідношення, яке складається між платником податків та контролюючим органом так як вищезазначений інститут є таким, що суперечить змістовним основам методу фінансово-правового регулювання. У процесі застосування податкового компромісу фактично відбувається підміна імперативної норми податкового права на суб'єктивний фактор доцільності пошуку компромісного рішення.

Дослідник наголошує на тій обставині, що замість того, щоб належним чином здійснити правозастосування податково-правових приписів та прийняти обґрунтоване та законне рішення, учасники домовляються щодо розміру податкового зобов'язання, який залежить не від об'єктивованого в рамках нормативних приписів правила, а від суб'єктивного припущення, на чий

користь буде прийнято рішення щодо необхідності сплати того чи іншого податкового платежу [8, с. 172; 13, с. 12].

Податковим кодексом України надається наступне визначення: «податковий компроміс – це режим звільнення від юридичної відповідальності платників податків та/або їх посадових (службових) осіб за зниження податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість» [14].

Аналізуючи підходи до визначення цього явища, слід погодитися з твердженням О. Феліва та О. Столярської про те, що конструкція податкового компромісу зазвичай має переговорний елемент, коли держава та приватний суб'єкт, залежно від конкретних обставин справи, можуть погодити різні умови компромісного вирішення спору; а також передбачає радше постійний, аніж разовий характер [15].

Проводячи аналіз особливостей податкового компромісу, також варто окреслити широкий та вузький підходи до визначення поняття податкового компромісу. Законодавець визначає поняття податкового компромісу через режим звільнення від юридичної відповідальності платників податків та/або посадових осіб за зниження податкових зобов'язань за умови оплати 5% від занижених податкових зобов'язань. У такому контексті сутність компромісу виявляється у звільненні платника податків від відповідальності та можливості оплатити лише 5% від суми неузгоджених податкових зобов'язань, а держава отримує такі 5% до бюджету, а також зобов'язується не застосовувати юридичну відповідальність до платників податків за факт ухилення від належної та своєчасної сплати. У разі досягнення податкового компромісу посадові (службові) особи платника податків звільняються від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 212 КК України [16], а саме за ухилення від сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) [15].

У науковому середовищі превалює думка про те, що закріплена у Податковому кодексі України (далі ПК України) [14] конструкція податкового компромісу вважається нічим іншим як податковою амністією. Підтвердженням цього є визначення податкового компромісу саме через режим звільнення від юридичної відповідальності, яке повністю відображає суть амністії як повного або часткового звільнення від юридичної відповідальності. Враховуючи обмежену можливість застосування податкового компромісу (амністії) у часі (застосовується лише до занижених податкових зобов'язань, які виникли до 01.04.2014 р. та у період з 17.01.2015 р. до 16.04.2015 р. включно) та наявність ризиків притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до складів злочину, які відмінні від складів злочину, передбачених ст. 212 Кримінального кодексу України, варто зауважити, що такий інститут не набув популярності. Сьогодні застосування податкового компромісу не вбачається можливим через чітко окреслені часові межі його застосування [15].

Щодо ризиків притягнення до кримінальної відповідальності, то згідно з ч. 5 ст. 212 КК України діяння, передбачені ч. 1–3 цієї статті, не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо платник податків досяг податкового компромісу відповідно до підрозд. 92 розд. XX «Перехідні положення» ПК України. Однак застосування податкового компромісу не виключає притягнення до відповідальності за злочини, передбачені іншими статтями КК України (зокрема, ст. 358 та ст. 366 Кримінального кодексу України). Ретроспективний погляд на практичне застосування норм КК України, КПК України та ПК України дозволяє стверджувати про неможливість закриття кримінального провадження у зв'язку з досягненням податкового компромісу щодо складів злочинів, які не визначені ст. 212 КК України [15].

Отже, застосування процедури податкового компромісу не гарантувало посадовим (службовим) неpritягнення до кримінальної відповідальності за злочини, склад яких був відмінним від передбачених у ст. 212 КК України. На практиці були знайдені інші шляхи, які унеможлилювали притягнення до кримінальної відповідальності осіб, через інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Однак таке звільнення не було безумовним та потребувало чіткого, логічного й належно обґрунтування для можливості його застосування в кожній конкретній справі, що іноді було приречено на поразку та призводило до засудження посадових (службових) осіб платників податків. Окрім того, обмеженість процедури застосування податкового компромісу в часі, а також бюрократичний апарат податкових органів та відсутність довіри у платників податків не дозволили податковому компромісу (амністії) здійснити прорив у податковому врегулюванні та не сприяли ефективному впровадженню ADR у законодавство України [15].

Широкий підхід до визначення податкового компромісу дозволяє визначати його через будь-яке досягнення взаємовигідного результату для платника податку та держави. Податковий компроміс може досягатися як у разі виникнення спору між платником податку та податковим органом, так і на стадії декларування чи сплати податкових зобов'язань або податкового боргу.

У чинній редакції ПК України розстрочення та відстрочення податкових зобов'язань або податкового боргу є яскравим прикладом податкового компромісу, який може бути досягнутий між платником податку та податковим органом шляхом відтермінування оплати податкового зобов'язання або податкового боргу чи здійснення оплати зобов'язання або податкового боргу частковими платежами згідно з правилами, встановленими ст. 100 ПК України [15].

Висновки. У сучасній юриспруденції відсутні єдині підходи до розуміння терміну «податковий компроміс», однак цьому явищу надано достатню кількість визначень, зокрема і на нормативному рівні. Водночас, провівши дослідження природи цього явища, ми можемо зазначити, що концепція податкової амністії є ширшою, ніж надається дослідниками або закріплена у Податковому кодексі України.

Дослідження і реформування податкового компромісу є нагальним питанням сьогодення, оскільки на практиці та у теоретичній науці, на сьогодні, дуже часто проводиться паралель між податковим компромісом і податковою амністією, що призводить до виникнення ряду колізій і неналежного функціонування податкової системи країни.

Використання широкого і вузького підходів до розуміння поняття «податковий компроміс» може сприяти застосуванню різних способів взаємодії між платником податків і податковим органом, що може призвести до неправильного застосування законодавства. Це питання має вирішуватися шляхом надання єдиного тлумачення поняття «податковий компроміс».

Список використаних джерел:

1. Шарнопільський В. Податковий компроміс та податкова медіація. Що потрібно знати? *Юридична газета*. 2018. 07 лист. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/podatкова-praktika/podatkoviy-kompromis-ta-podatкова-mediaciya-shcho-potribno-znati.html>
2. Лещенко Р. М. Суть та поняття податкової системи України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 6. С. 96–103.
3. Ананська М. О. Податковий компроміс в Україні: поняття, процедура та можливості. URL: <https://economics.net.ua/files/science/oblik/2015/10.pdf>
4. Нікітішин А. О. Основні напрямки вдосконалення механізму податкового регулювання. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4789>
5. Германова О. Компроміс дорівнює угоді. *Вісник Міністерства доходів і зборів України*. 2014. № 36. С. 32–36.
6. Богер О. В. Податкове регулювання становлення інноваційної економіки : дис ... канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2016. 195 с.
7. Вдовічен В. А. Податково-правовий компроміс інтересів платника податків і держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.
8. Мінаєва О. М. Досвід реалізації інституту податкового компромісу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 171–175. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/43.pdf (дата звернення 21.09.2022).
9. Головань Т. Г. Проблеми впровадження податкового компромісу в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 5 (14). С. 55–59.
10. Божко Ю. В. До питання удосконалення правового регулювання вирішення податкових спорів у порядку адміністративного судочинства. *Вчені записки Таврійського національного університету В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2013. Т. 26 (65), № 2-1 (Ч. 2). С. 16–21. URL: http://www.juris.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2013/2-1-2_2013/5.pdf
11. Трубін І. О. Застосування податкового компромісу та податкової амністії. *Фінансове право*. 2014. № 2 (28). С. 39–42.
12. Ільяшенко В. А. Причини виникнення та методи скорочення податкового боргу в Україні. *Наук. вісн. Чернігів. держ. ін-ту екон. і упр-ня*. 2013. № 2. С. 34–40.
13. Греца Я. В. Правовий механізм реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2006. 20 с.
14. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
15. Фелів О., Столярська О. Податковий компроміс: чи складеться в держави діалог із бізнесом? *Юридична газета*. 2015. 27 січ. URL: https://www.gide.com/sites/default/files/yurgazeta_27012015.pdf
16. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.12>

СКАКУН І.В.

ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОКРЕМИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND JURISDICTION ACTIVITIES OF CERTAIN UNITS OF THE NATIONAL POLICE REGARDING COMBATING DOMESTIC VIOLENCE

Актуальність статті полягає в тому, що в реаліях сьогодення адміністративно-юрисдикційну діяльність органів публічного адміністрування слід розглядати, не тільки як діяльність щодо покарання винних осіб, а зокрема як діяльність направлену прав, свобод та законних інтересів окремих осіб, а також суспільства цілому. Разом з тим, здійснювати аналіз змісту адміністративно-юрисдикційної діяльності суб'єктів публічного адміністрування є можливим тільки через дослідження та визначення його характерних ознак. Юрисдикція окремих підрозділів Національної поліції, як прояв покладених на них повноважень може трактуватися, як об'єктивна так і як суб'єктивна категорія, залежно від наглядача, який безпосередньо сприймає вказані повноваження. Так, в об'єктивному значенні, під поняттям «юрисдикція підрозділів Національної поліції» слід розуміти встановлену законом (або іншим нормативним актом) сукупність повноважень відповідних підрозділів та їх посадових осіб щодо вирішення адміністративних спорів, встановлення винуватості осіб у вчиненні правопорушень, оцінки дій особи чи іншого суб'єкта з точки зору їх відповідності закону, застосування юридичних санкцій до правопорушників (за винятком звернення матеріалів, які є доказами вчинення правопорушення до суду). З'ясовано, що Департамент превентивної діяльності Національної поліції створений не для здійснення безпосередньої протидії проявам домашнього насильства їх виявлення та припинення, а для організації та контролю діяльності інших підрозділів Національної поліції у вказаному напрямку та розроблення рекомендацій щодо покращення такої діяльності. Таким чином, адміністративно-юрисдикційна діяльність окремих підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству та закріпленні за ними повноваження, залежать від мети діяльності та існування того чи іншого підрозділу Національної поліції. Разом з тим, здійснювана такими підрозділами адміністративно-юрисдикційна діяльність повинна ґрунтуватися та реалізовуватись відповідно до принципів встановлених для такої діяльності Національної поліції, як органу загалом.

Ключові слова: законність, принципи, кривдник, законодавство, прояв домашнього насильства.

The relevance of the article lies in the fact that in today's realities, the administrative-jurisdictional activity of public administration bodies should be considered not only as an activity aimed at punishing guilty persons, but in particular as an activity aimed at the rights, freedoms and legitimate interests of individuals, as well as society as a whole. At the same time, it is possible to analyze the content of administrative and jurisdictional activity of public administration subjects only through research and determination of its characteristic features. Jurisdiction of individual divisions of the National Police, as a manifestation of the powers entrusted to them, can be interpreted as an objective or a subjective category, depending on the supervisor who directly perceives the specified powers. Thus, in an objective sense, the concept of "jurisdiction of the units of the

National Police" should be understood as the set of powers established by law (or other regulatory act) of the relevant units and their officials to resolve administrative disputes, establish the guilt of persons in committing offenses, assess the actions of a person or another subject from the point of view of their compliance with the law, the application of legal sanctions to offenders (with the exception of submitting materials that are evidence of the commission of an offense to court). It was found out that the Department of Preventive Activities of the National Police was created not to directly counteract manifestations of domestic violence, to identify and stop them, but to organize and control the activities of other units of the National Police in the indicated direction and develop recommendations for improving such activities. Thus, the administrative-jurisdictional activity of individual units of the National Police in terms of countering domestic violence and establishing their powers depend on the purpose of the activity and existence of one or another unit of the National Police. At the same time, the administrative-jurisdictional activities carried out by such units should be based on and implemented in accordance with the principles established for such activities of the National Police as a body in general.

Key words: *legality, principles, offender, legislation, manifestation of domestic violence.*

Актуальність теми. Ефективна організація роботи органів державної влади та органів публічного адміністрування можлива тільки у випадку удосконалення видів їх діяльності, зокрема адміністративно-юрисдикційної. Загальноприйнятою є думка про те, що адміністративно-юрисдикційна діяльність органів публічного адміністрування фактично отожднюється з процесом здійснення ними своїх повноважень щодо притягнення до певного виду юридичної відповідальності і накладення адміністративного стягнення. Актуальність питання про змістовну характеристику адміністративно-юрисдикційної діяльності підрозділів Національної поліції у сфері протидії домашньому насильству, підвищується в умовах євроінтеграційних процесів України. Тому, процес модернізації норм актів чинного законодавства, що регулюють адміністративні правовідносини, повзаний з набуттям суб'єктами владних повноважень нових функцій, таких як правозабезпечувальна і правозахисна [1, с. 185].

Зважаючи на викладене, в реаліях сьогодення адміністративно-юрисдикційну діяльність органів публічного адміністрування слід розглядати, не тільки як діяльність щодо покарання винних осіб, а зокрема як діяльність направлену прав, свобод та законних інтересів окремих осіб, а також суспільства вцілому. Разом з тим, здійснювати аналіз змісту адміністративно-юрисдикційної діяльності суб'єктів публічного адміністрування є можливим тільки через дослідження та визначення його характерних ознак.

Виклад основного матеріалу. Педько Ю.С. вказує, що адміністративно-юрисдикційну діяльність необхідно розглядати, як один із видів юрисдикційної діяльності органів публічного адміністрування. На його думку, вказана діяльність є частиною прояву управлінського впливу [2, с. 74].

Слід констатувати, що адміністративно-юрисдикційна діяльність фактично є результатом здійснення органами державної влади певної частини своїх повноважень, закріплених нормативно-правовими актами, що разом з предметами відання становлять компетенцію відповідних органів [3, с. 24]. Необхідно також звернути увагу на те, що у нормах чинного законодавства України відсутнє легальне визначення терміну «адміністративна юрисдикція». Однак, застосування вказаного поняття під час формулювання законодавчих приписів та норм дає можливість стверджувати, що адміністративна юрисдикція безпосередньо пов'язана з накладанням адміністративного стягнення [4].

Гусаров С.М. у своїх наукових працях відмічав, що адміністративно-юрисдикційна діяльність має такі, властиві лише їй риси: 1) наявність правового спору (або правопорушення). Юрисдикція виникає тільки тоді, коли необхідно вирішити спір про право або у зв'язку з порушенням чинних правових норм. Щодо адміністративної юрисдикції такі спори виникають між сторонами суспільних відносин, що регулюються адміністративно-правовими нормами, набуваючи характеру адміністративно-правових спорів; 2) основою адміністративно-правових спорів, у процесі вирішення яких здійснюється правова оцінка поведінки (дій) сторін є індивідуальні адміністративні справи. Розгляд тільки спірних конкретних справ становить зміст юрисдикційного адміністративного процесу (наприклад, розгляд справ про адміністративне правопорушення, скарг

громадян); 3) адміністративно-юрисдикційна діяльність через свою суспільну значущість потребує належного процесуально-правового регулювання. Установлення та доведення подій і фактів, їх юридична оцінка здійснюються в рамках особливої процесуальної форми, що є важливою й обов'язковою для юрисдикції. Адміністративна юрисдикція значно відрізняється від інших видів юрисдикційної діяльності, що існують у рамках кримінального та цивільного процесів. Вона є менш деталізованою процесуальною діяльністю [5, с. 21].

Слід зазначити, що юрисдикція окремих підрозділів Національної поліції, як прояв покладених на них повноважень може трактуватися, як об'єктивна так і як суб'єктивна категорія, залежно від наглядача, який безпосередньо сприймає вказані повноваження.

Так, в об'єктивному значенні, під поняттям «юрисдикція підрозділів Національної поліції» слід розуміти встановлену законом (або іншим нормативним актом) сукупність повноважень відповідних підрозділів та їх посадових осіб щодо вирішення адміністративних спорів, встановлення винуватості осіб у вчиненні правопорушень, оцінки дій особи чи іншого суб'єкта з точки зору їх відповідності закону, застосування юридичних санкцій до правопорушників (за винятком звернення матеріалів, які є доказами вчинення правопорушення до суду).

Разом з тим, слід відмітити те, що юрисдикція підрозділів Національної поліції незалежно від виміру її сприйняття є сукупністю (переліком) конкретних повноважень особи відповідного підрозділу правоохоронного органу, чітко встановлених законом.

Визначившись із загальним поняттям «юрисдикція підрозділів Національної поліції», слід перейти до характеристики та визначення змісту більш вузького поняття, а саме «адміністративно-юрисдикційна діяльність підрозділів Національної поліції».

Вважаємо за необхідне зазначити, що серед характерних ознак адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції, слід виділити наступні:

- значна кількість суспільних відносин, які пов'язані з адміністративно-юрисдикційним впливом;

- наявність повноважень з накладення адміністративних стягнень на винних осіб, у порівнянні з іншими суб'єктами, які реалізують адміністративно-юрисдикційний вплив;

- значне коло уповноважених суб'єктів, які можуть застосувати в процесі адміністративно-юрисдикційного впливу, адміністративно-правові санкції до винних осіб;

- наявність визначеної нормативно-правовими актами спеціалізації щодо розгляду адміністративних справ та притягнення винного до юридичної відповідальності;

- встановлена можливість спрощеного провадження (без складення протоколу про адміністративне правопорушення);

- притягнення до юридичної відповідальності та накладення адміністративного стягнення за місцем вчинення адміністративного правопорушення.

Джафарова О.В. вказує, що адміністративно-юрисдикційна діяльність правоохоронних органів розуміється як врегульована нормами адміністративного права специфічна, державно-владна, підзаконна, виконавчо-розпорядча діяльність, яка реалізується шляхом визначення у законодавстві обсягу повноважень щодо розв'язання індивідуальних адміністративних справ і застосування відповідних санкцій до правопорушників в адміністративному порядку. Ознаками адміністративно-юрисдикційної діяльності, що притаманні саме правоохоронним органам є: а) юрисдикція правоохоронних органів є частиною їх адміністративної діяльності і здійснюється спеціально уповноваженими посадовими особами відповідних органів; б) основна мета такої діяльності – забезпечення прав та свобод людини і громадянина, захист громадського порядку та безпеки, встановленого порядку управління; в) обов'язкова наявність правового спору; г) адміністративно-юрисдикційна діяльність вимагає належного процесуального регулювання; г) обов'язковість ухвалення рішення у вигляді юридичного акту; д) у системі правоохоронних органів не всі служби і їх посадові особи мають юрисдикційні повноваження; е) посадова особа правоохоронного органу розглядає кожну адміністративну справу індивідуально; є) розгляд індивідуальних адміністративних справ здійснюється на основі відповідних нормативно-правових актів, які закріплюють порядок розгляду скарг на неправомірні дії або бездіяльність правоохоронних органів та їх посадових осіб, якими порушуються права і законні інтереси громадян [6, с. 156].

Проте, варто зауважити на тому, що у Національній поліції не всі посадові особи наділені правом розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати адміністративні стягнення щодо винної особи. Однак, незважаючи на вказане, адміністративно-юрисдикційна діяльність уповноважених підрозділів Національної поліції, здійснюється великою кількістю

суб'єктів юрисдикційних правоохоронних відносин, уповноважених законом притягати винних у правопорушеннях осіб до адміністративної відповідальності.

Варто наголосити на тому, що юрисдикційна діяльність підрозділів Національної поліції пов'язана не тільки із вчиненням юридично-значимих дій із розгляду справ про адміністративні правопорушення та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, а й також з реалізацією компетенції неюрисдикційного характеру як самими суб'єктами адміністративної юрисдикції, так і іншими посадовими особами поліції, що не мають права здійснення юрисдикції [7, с. 123].

Таким чином, можна стверджувати про те, що основною характерною особливістю юрисдикційної діяльності підрозділів Національної поліції слід є одноособове її здійснення, порівняно з іншими органами державної влади, які приймають рішення виключно у складі колегії. Тобто, необхідною умовою реалізації владно-управлінського впливу є наявність у діях особи складу правопорушення, спеціальної процедури реалізації такого впливу, а також оформлення його результатів, спеціальним актом у встановленому нормами чинного законодавства порядку та формі.

Змістовно юрисдикційна діяльність уповноважених осіб підрозділів Національної поліції характеризується збиранням, дослідженням та оцінкою доказів, з метою об'єктивного встановлення всіх обставин справи та прийняття рішення по справі і притягнення винної особи до адміністративної відповідальності в міру її вини. Таким чином, найважливішим елементом здійснення юрисдикційної діяльності є насамперед проведення правової кваліфікації вчиненого діяння уповноваженими особами підрозділів Національної поліції, тобто встановлення тотожності між вчиненим особою діянням та юридичним складом правопорушення, закріпленим чинними нормативно-правовими актами.

У цілому застосування до винних осіб правових санкцій може здійснюватися тільки в межах юрисдикційної діяльності, проте, наслідком юрисдикційної діяльності не завжди є винесення постанов лише про накладення адміністративного стягнення (про застосування заходів впливу до неповнолітніх, закриття справи) [8, с. 26–29].

Кузьменко О.В. зазначає, що система адміністративного процесу будується відповідно до змісту діяльності, яку виконує публічна адміністрація, її посадові та службові особи, що дозволяє вести мову про три види адміністративних проваджень в системі адміністративного процесу: адміністративно-процедурні; адміністративно-деліктні; адміністративно-судочинські. Кожен із зазначених видів проваджень має структурні підвиди. Дана група проваджень характеризується тим, що метою діяльності публічної адміністрації є виконання покладених на неї обов'язків по реалізації законних прав та інтересів громадян, тобто реалізація публічно-правових функцій так званого безконфліктного змісту. Відповідно до цього адміністративно-процедурні провадження можна розділити на «управлінські», «щодо надання адміністративних послуг» та «за зверненнями громадян» [9, с. 343–344].

Зважаючи на викладене, пропонуємо розуміти адміністративно-юрисдикційну діяльність підрозділів Національної поліції, як діяльність уповноважених підрозділів Національної поліції, яка врегульована чинними нормативно-правовими актами України, яка полягає у виявленні діянь, які мають ознаки правопорушень, зборі та оцінці фактичних даних, які підтверджують обставини такого правопорушення, а також здійсненні адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Із вказаного вбачається можливим синтез іншого більш вужчого за своєю природою поняття «адміністративно-юрисдикційна діяльність окремих підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству» під змістом якого пропонуємо розуміти врегульований нормами адміністративного права спеціальний різновид адміністративної діяльності уповноважених посадових осіб окремих підрозділів Національної поліції щодо профілактики домашнього насильства, виявлення його проявів, активної протидії таким проявам, допомога потерпілим, процесуальна оцінка діяння кривдника та складання відповідних процесуальних матеріалів.

Таким чином, як і будь-яка адміністративно-юрисдикційна діяльність, адміністративно-юрисдикційна діяльність підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству має свої специфічні ознаки.

Так, керуючись вищевикладеним, вбачаємо необхідність у наданні власного переліку ознак адміністративно-юрисдикційної діяльності підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству:

1) адміністративно-юрисдикційна діяльність підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству значною мірою обумовлена принципами, завданнями, функціями,

які покладаються на відповідні підрозділи у зв'язку із запобіганням проявам домашнього насильства, а також специфікою таких проявів. Так, працівник поліції під час проведення профілактичних заходів направлених на запобігання проявам домашнього насильства повинен в першу чергу довести населенню, що про прояви домашнього насильства не слід мовчати, адже вказана проблема вже перестала бути «сімейним ділом». Більше того, під час виявлення проявів домашнього насильства, уповноважений співробітник поліції повинен оперативно та чітко визначити перелік та послідовність дій, які йому необхідно вчинити для задля запобігання завдання кривдником шкоди потерпілим особам, при цьому пам'ятаючи, що такі дії повинні бути співрозмірні із тяжкістю самого посягання;

2) адміністративно-юрисдикційна діяльність підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству ґрунтується виключно на нормах чинного законодавства України і направлена на їх реалізацію. Тобто, під час здійснення своїх повноважень, співробітники поліції, зобов'язані діяти в межах повноважень, закріплених нормами чинних нормативно-правових актів України, а відступ від вказаних положень фактично тягне за собою порушення принципу законності та юридичної визначеності;

3) адміністративно-юрисдикційна діяльність уповноважених структурних підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству здійснюється фактично від імені держави, з забезпеченням дотримання процесуальних правил та процедур. Предметом такої діяльності поліції у сфері протидії домашньому насильству запобігання завдання кривдником шкоди потерпілим особам, а також вчинення дій на усунення такої потенційної можливості та розгляд таких конфліктів;

4) юрисдикція поліції щодо протидії домашньому насильству є адміністративною за своєю сутністю, адже реалізується уповноваженими працівниками підрозділів Національної поліції, які мають спеціальні звання;

5) адміністративно-юрисдикційна діяльність підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству характеризується тим, що завжди має державно-владний характер і здійснюється тільки у офіційному порядку;

6) головним у здійсненні юрисдикційних повноважень підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству є виконання ними в особі уповноважених посадових осіб, правоохоронних функцій, що впливає, передусім, з її призначення. Так, головними завданнями Національної поліції, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» є надання поліцейських послуг у сферах: а) забезпечення публічної безпеки і порядку; б) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; в) протидії злочинності; г) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [10];

7) до особливостей адміністративної юрисдикції підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству варто віднести колективний характер її реалізації, на відміну від зального розуміння адміністративної юрисдикції поліції, адже уповноважена особа відповідного підрозділу може вчиняти відповідні юридично значимі дії самостійно тільки у випадку виявлення проявів домашнього насильства. У всіх подальших етапах протидії вказаним проявам до роботи співробітників поліції залучаються різноманітні органи державної влади, місцевого самоврядування, громадські організації, а також працівники інших підрозділів Національної поліції. Вказане зумовлено тим, що така діяльність пов'язана зі здійсненням великої кількості процесуальних дій, адже нормами чинного законодавства України закріплено широкі повноваження для правоохоронних органів, суду та органів державної влади для присічення вказаних проявів, зокрема заборонний припис, примусова реабілітація кривдника у спеціальному закладі, реабілітація потерпілих осіб;

8) в адміністративно-юрисдикційній діяльності підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству спостерігається відповідна спеціалізація.

Вбачається цілком логічним те, що адміністративно-юрисдикційна діяльність підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству, як і будь-яка інша діяльність органів уповноважених на реалізацію функцій держави повинна ґрунтуватися на певному переліку керівних ідей (принципів).

Ткаченко О.Г. зазначає, що адміністративно-юрисдикційна діяльність підрозділів Національної поліції у сфері протидії проявам домашнього насильства, повинна базуватися на таких принципах: 1) верховенства права; 2) гуманізму; 3) відкритості; 4) забезпечення рівності прав; 5) наукової обґрунтованості; 6) диференціації; 7) системності; 8) координації дій з іншими суб'єктами; 9) негативного стереотипу у суспільстві до протиправної поведінки [11, с. 105].

Натомість, Л.С. Васильєв вказує, що зазначеній діяльності притаманні лише дві засади: необхідності встановлення фактичних обставин і забезпечення права на захист [12, с. 224–226].

Зважаючи на специфіку предмету адміністративно-юрисдикційної діяльності підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству слід цілому погодитися з позицією викладеною Ткаченко О.Г. та констатувати, що вказаному специфічному виду діяльності притаманні всі принципи, які застосовуються по відношенню до загальної діяльності.

Проте, зважаючи на значення дотримання принципу законності під час здійснення вказаної діяльності, слід зауважити на тому, що до вказаного переліку необхідно додати ще один принцип, який притаманний адміністративно-юрисдикційної діяльності підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству, а саме принцип співрозмірності застосованих до кривдника заходів, передбачених чинним законодавством та обсягу на небезпечності самого прояву домашнього насильства.

Разом з тим, характеризуючи адміністративно-юрисдикційну діяльність конкретних підрозділів Національної поліції, слід зазначити, що така діяльність, в першу чергу залежить від функціональної спрямованості такого підрозділу. Тобто, кожний підрозділ у системі Національної поліції, зокрема і у сфері протидії домашньому виконує покладені на нього завдання в рамках чітко визначеної компетенції.

Діяльність підрозділів дільничних офіцерів поліції, їх повноваження та завдання, які закріплені за ними, в першу чергу направлені на протидію домашньому насильству (виявлення домашнього насильства, його припинення, взаємодія з населенням, з метою зменшення ступеня латентності випадків домашнього насильства, профілактика та превенція таких випадків) на окремо взятій підвідомчій останньому території (дільниці).

Тобто, завдання, які закріплені за вказаними підрозділами Національної поліції направлені на протидію проявам домашнього насильства на найнижчому рівні, адже зважаючи на специфічні повноваження закріплені за дільничними офіцерами Національної поліції та саму суть вказаного підрозділу, вказані співробітники постійно знаходяться в межах підвідомчої їм території (дільниці), комунікують з місцевими жителями, користуються особистим авторитетом та можуть виявляти потенційні осередки домашнього насильства.

Діяльність вказаних підрозділів, судячи з наданих їм повноважень є більш профілактичною (превентивною) та полягає у спостереженні, проведенні роз'яснювальної роботи, забезпеченні інших підрозділів Національної поліції необхідною інформацією, однак такі підрозділи можуть, у разі виявлення домашнього насильства, застосовувати заходи адміністративно-правового впливу, з метою припинення посягання з боку кривдника на потерпілу особу.

Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів ювенальної превенції направлена, в першу чергу на запобігання вчинення домашнього насильства дітьми та проти дітей.

Так, з метою виконання покладених на них завдань, вказані підрозділи наділені правом взяття осіб на профілактичний облік, формування Єдиного реєстру кривдників та можливість застосування стосовно особи-кривдника термінового заборонного припису. У зв'язку з цим, вказаним підрозділам надано повноваження на складення цілої низки процесуальних документів (протоколів, заборонних присів, проведення опитування осіб тощо) та направлення зазначених документів до компетентного органу для подальшого розгляду.

Поряд із вказаними повноваженнями на підрозділи ювенальної превенції, також покладено і проведення профілактичних заходів щодо запобігання вчиненню дітьми та стосовно дітей домашнього насильства.

Що ж стосується підрозділів патрульної служби, то напрям їх адміністративно-юрисдикційної діяльності визначається тим, що вказані підрозділи першими прибувають за викликами про вчинення домашнього насильства. Таким чином, вказані підрозділи наділені повноваженнями, що спрямовані на припинення вчинення особою-кривдником дій, що є проявом домашнього насильства, шляхом застосування заходів адміністративного примусу, надання невідкладної допомоги потерпілій особі, охорони місця вчинення домашнього насильства і потерпілої особи та інформування інших підрозділів Національної поліції про випадок домашнього насильства, а також за необхідності інших органів, установ та організацій.

Також, вказані підрозділи наділені правом на опитування осіб (учасників конфлікту) та складення необхідних процесуальних документів для подальшого притягнення винної особи до певного виду юридичної відповідальності.

На відміну від вищевказаних підрозділів Національної поліції, Департамент превентивної діяльності Національної поліції створений не для здійснення безпосередньої протидії проявам

домашнього насильства їх виявлення та припинення, а для організації та контролю діяльності інших підрозділів Національної поліції у вказаному напрямку та розроблення рекомендацій щодо покращення такої діяльності.

Таким чином, адміністративно-юрисдикційна діяльність окремих підрозділів Національної поліції щодо протидії домашньому насильству та закріпленні за ними повноваження, залежать від мети діяльності та існування того чи іншого підрозділу Національної поліції.

Разом з тим, здійснювана такими підрозділами адміністративно-юрисдикційна діяльність повинна ґрунтуватися та реалізовуватись відповідно до принципів встановлених для такої діяльності Національної поліції, як органу загалом.

Список використаних джерел:

1. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право: навч. посіб. / [В. Б. Авер'янов, В. А. Дерещ, А. М. Школик та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юстініан. 2007. 288 с.
2. Педько Ю. С. Адміністративна юстиція і адміністративна юрисдикція: деякі теоретичні та практичні питання співвідношення. *Право України*. 2001. № 10. С. 72–75.
3. Бандурка А. М., Тищенко М. М. Адміністративний процес : ученик для вузов. Київ : Літера ЛТД, 2002. 355 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-Х.
5. Гусаров С. М. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів внутрішніх справ : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 432 с.
6. Джафарова О. В. До питання про визначення сутності адміністративно юрисдикційної діяльності правоохоронних органів України. *Науковий вісник ХНУВС*. 2009. № 44. С. 152–157.
7. Константинов С. Ф. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 336 с.
8. Забелина Т. А. Женщина и насилие. М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. 105 с.
9. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 488 с.
10. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII.
11. Ткаченко О. Г. Адміністративна відповідальність, пов'язана з порушенням режиму утримання в установах виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь. 2012. 201 с.
12. Васильев Л. С. Административное право Украины (общая часть) : учеб. пособ. Харьков : Одиссей. 2002. 288 с.

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ НАДЗВИЧАЙНИМ
СИТУАЦІЯМ ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ
З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

**REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES OF PREVENTION OF EMERGENCY
SITUATIONS BY THE STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE**

Наголошено, що систематизація та характеристика нормативно-правових засад запобігання надзвичайним ситуаціям Державною службою України з надзвичайних ситуацій дозволить встановити особливості суспільних відносин, у межах яких здійснюється така діяльність та здійснити характеристику їх основних змістовних компонентів із акцентуванням уваги на місце і роль у них Державної служби України з надзвичайних ситуацій як основного суб'єкта реалізації досліджуваної функції. Зазначено, що нормативно-правові засади можуть бути представлені в якості певної системи, де окремий нормативно-правовий акт буде розглядатися в якості її структурної складової, а спосіб його зв'язку з іншими з таких актів – як їх системоутворююча складова. При цьому в якості останньої слід розглядати юридичну силу окремо взятого нормативно-правового акта, тобто його основної властивості діяти та породжувати правові наслідки: виникнення, зміну, припинення правовідносин. Підкреслено, що окремі напрями діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, як і принципи, на яких заснована їх реалізація, знайшли свою об'єктивізацію в положеннях нормативно-правових актів різної юридичної сили, що в своїй сукупності утворюють нормативно-правові засади такої діяльності. Виокремлено й охарактеризовано сукупність нормативно-правових актів, які визначають нормативно-правові засади діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо запобігання надзвичайним ситуаціям: Конституцію України, міжнародні договори України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти – укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази МВС України.

Ключові слова: *Державна служба України з надзвичайних ситуацій, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, нормативно-правові засади, нормативно-правові акти, юридична сила, ієрархія, Конституція України, закони України, міжнародні договори України, підзаконні нормативно-правові акти.*

It has been emphasized that the systematization and characterization of the normative and legal bases of the prevention of emergency situations by the State Emergency Service of Ukraine will allow to establish the peculiarities of social relations within which such activities are carried out and to characterize their main substantive components with an emphasis on the place and role of the State Service of Ukraine in them from emergency situations as the main subject of implementation of the researched function. It has been noted that regulatory and legal principles can be presented as a certain system, where a separate regulatory and legal act will be considered as its structural component, and the method of its connection with other such acts – as their system-forming component. At the same time, the legal force of an individual normative legal act should be considered as the latter, i.e. its main property is to act and generate legal consequences: emergence, change, termination of legal relations. It has been emphasized that certain areas of activity of the State Emergency Service of Ukraine regarding the prevention of emergency situations, as well as the principles on which their implementation is based, have found their objectification in the provisions of normative-legal acts of different

legal force, which in their totality form normative-legal principles of such activity. The set of normative legal acts that determine the normative legal basis of the activity of the State Emergency Service of Ukraine regarding the prevention of emergency situations has been singled out and characterized: the Constitution of Ukraine, international treaties of Ukraine, laws of Ukraine, secondary legal acts – decrees of the President of Ukraine, resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, orders of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Key words: *State Service of Ukraine for emergency situations, prevention of emergency situations, normative and legal principles, normative and legal acts, legal force, hierarchy, Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, international treaties of Ukraine, subordinate normative and legal acts.*

Постановка проблеми. Як завдання Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) із запобігання надзвичайним ситуаціям, так і принципи, на яких ґрунтується діяльність із виконання поставлених перед даним органом влади завдань, знайшли своє відображення в положеннях численних нормативно-правових актів, які у своїй сукупності утворюють нормативно-правові засади функціонування досліджуваної сфери суспільних відносин. Ось чому систематизація та характеристика нормативно-правових засад запобігання надзвичайним ситуаціям Державною службою України з надзвичайних ситуацій дозволить встановити особливості суспільних відносин, у межах яких здійснюється така діяльність та здійснити характеристику їх основних змістовних компонентів із акцентуванням уваги на місце і роль у них ДСНС як основного суб'єкта реалізації досліджуваної функції.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання про адміністративно-правове регулювання взагалі й окремих сфер суспільних відносин були предметом дослідження в працях таких учених, як: О.М. Бандурка, М.М. Бурбика, О.В. Джафарова, В.А. Доманський, Д.В. Кібець, О.А. Моргунов, В.Б. Пчелін, В. П. Садковий, А.В. Солонар, І.М. Троян, М.В. Удод, Л. В. Ушаков, М.В. Цвік, С.О. Шатрава, А.С. Філіпенко, К.Д. Янішевська й інші. Разом із тим нормативно-правові засади діяльності ДСНС із запобігання надзвичайним ситуаціям, на жаль, досі залишаються вивченими фрагментарно.

Метою статті є виокремлення та надання характеристики нормативно-правовим засадам діяльності ДСНС із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правові засади можуть бути представлені в якості певної системи, де окремий нормативно-правовий акт буде розглядатися в якості її структурної складової, а спосіб його зв'язку з іншими з таких актів – як їх системоутворююча складова. При цьому в якості останньої слід розглядати юридичну силу окремо взятого нормативно-правового акта, тобто його основної властивості діяти та породжувати правові наслідки: виникнення, зміну, припинення правовідносин. Як підкреслюють автори юридичної енциклопедії, юридична сила має два аспекти: співвідношення правових актів між собою й обов'язковість до виконання. Зі співвідношенням встановлюється ієрархія, тобто система підпорядкованості правових актів. Це означає, що кожний акт займає своє місце в загальній системі правових актів [1, с. 476].

У свою чергу, О.В. Джафарова звертає увагу, що нормативно-правові засади – це правовий вплив держави на суспільні відносини, який здійснюється за допомогою правового інструментарію, що знаходить своє закріплення у нормах права [2, с. 114]. Крім того, вчена звертає увагу, нормативно-правові засади діяльності органів публічної адміністрації мають бути зорієнтовані на сприяння громадянам у реалізації їх прав і свобод при одночасному забезпеченні балансу інтересів громадян, суспільства та держави [2, с. 132].

Так, як було встановлено, актом найвищої юридичної сили – Конституцією України [3] – закріплено загальноправові принципи діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям. Окрім цього, в приписах даного нормативно-правового акта визначено:

- основоположні права та свободи людини (право на життя, здоров'я, власність тощо) на охорону й захист яких спрямована діяльність ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям;
- правовий статус органів державної влади, в тому числі виконавчої гілки влади, представником якої є ДСНС.

Окрема група актів законодавства, що закріплює нормативно-правові засади діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, представлена міжнародними договорами України. Як зазначено в ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства

України [3]. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року міжнародний договір України – укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо). При цьому, як вказано в ч. 2 ст. 19 вищенаведеного нормативно-правового акта, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [4].

З огляду на зазначений вище законодавчий припис, міжнародні договори України, що визначають нормативно-правові засади діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, розглядаються нами відразу після положень Конституції України, оскільки мають меншу за неї юридичну силу, проте більшу за решту нормативно-правових актів, що закріплюють такі засади. З урахуванням чого дещо не коректними вважаємо приписи ч. 1 ст. 3 Кодексу цивільного захисту України, відповідно до яких правовою основою цивільного захисту є Конституція України, цей Кодекс, інші закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також акти Президента України та Кабінету Міністрів України [5]. Зазначимо, що міжнародні договори України до змісту наведеної норми було включено не так давно, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту» від 9 липня 2022 року [6]. Тобто до прийняття даного нормативно-правового акта в ч. 1 ст. 3 Кодексу цивільного захисту України мова про міжнародні договори України взагалі не йшла, що з позиції здійснення правового регулювання даної сфери суспільних відносин є вкрай неправильним підходом.

У цьому контексті слід відмітити, що в п. 2 Положення «Про Державну службу України з надзвичайних ситуацій», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1052, при визначенні нормативно-правових засад діяльності ДСНС мова про міжнародні договори України взагалі не йде. Зокрема, зазначено, що ДСНС у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства [7].

З урахуванням чого вважаємо за необхідне ч. 1 ст. 3 Кодексу цивільного захисту України викласти у наступній редакції: «1. Правовою основою цивільного захисту є Конституція України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цей Кодекс, інші закони України, а також акти Президента України та Кабінету Міністрів України». Своєю чергою, п. 2 Положення «Про Державну службу України з надзвичайних ситуацій» в результаті внесення змін до нього має отримати наступну редакцію: «2. ДСНС у своїй діяльності керується Конституцією України та чинними міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.».

В якості прикладу міжнародних договорів України, що визначають нормативно-правові засади діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, слід назвати наступні: Рамкову конвенцію щодо надання допомоги в галузі цивільного захисту від 22 травня 2000 року; Конвенцію про ядерну безпеку від 17 червня 1994 року; Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26 жовтня 1979 року; Об'єднану конвенцію про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами від 5 вересня 1997 року; Конвенцію про оперативне оповіщення про ядерну аварію від 26 вересня 1986 року; Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки в галузі попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру від 5 червня 2000 року; тощо.

Ще однією групою законодавства, яка визначає нормативно-правові засади діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, є закони України, серед яких слід назвати: Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року; Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року; Закон України «Про гідрометеорологічну діяльність» від 18 лютого 1999 року; Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 року; Закон України «Про об'єкти

підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 року; Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 року; тощо.

Окремий рівень нормативно-правових засад діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям представлений сукупністю підзаконних актів законодавства. Як відмічають учені-правознавці, наявність даного рівня нормативно-правової регламентації відповідної сфери суспільних відносин обумовлено тим, що рамки закону не дозволяють повною мірою передбачити весь комплекс ситуацій, які підлягають правовій регламентації, внаслідок чого на законодавчому рівні передбачена можливість самостійного регулювання суспільних відносин органами влади, що, наприклад, дозволяє, оперативно визначати компетенцію різних державних органів, права й обов'язки їхніх посадових осіб і службовців [8, с. 18–19]. Юридична сила підзаконних нормативно-правових актів, які визначають нормативно-правові засади діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, буде залежати від суб'єкта їх прийняття.

Так, у першу чергу, в цьому контексті слід навести акти Президента України, які визначають нормативно-правові засади діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, як-то: указ Президента України від 15 травня 2013 року № 265/2013, яким введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Питання протидії загрозам і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій»; указ Президента України від 26 березня 1999 року № 284/99, яким затверджено Концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій; указ Президента України «Про заходи щодо підвищення рівня захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 9 лютого 2001 року № 80/2001; указ Президента України «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України» від 23 лютого 2022 року № 63/2022; указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року; тощо.

Наступним суб'єктом прийняття підзаконних актів законодавства, що закріплюють нормативно-правові засади діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, є Кабінет Міністрів України. Серед таких нормативно-правових актів в якості прикладу слід навести наступні: постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2013 року № 440, якою затверджено Про затвердження Порядку подання і реєстрації декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки; постанова Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 443, якою затверджено Порядок підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту; постанова Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 314, якою затверджено Порядок утворення та функціонування пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони; постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2013 року № 738, якою затверджено Порядок ведення обліку надзвичайних ситуацій; постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 року, якою затверджено Програму підвищення обороноздатності і безпеки держави в частині оснащення Державної служби з надзвичайних ситуацій сучасною авіаційною технікою; тощо.

Нормативно-правові засади діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям визначено також у наказах Міністерства внутрішніх справ України (далі – накази МВС України), в якості прикладу яких слід назвати наступні: наказ МВС України від 27 липня 2016 року № 725, яким затверджено Інструкцію з оформлення посадовими особами ДСНС матеріалів про адміністративні правопорушення; наказ МВС України від 14 січня 2020 року № 17, яким затверджено Статут державних воєнізованих аварійно-рятувальних формувань Державної служби України з надзвичайних ситуацій з організації та проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт на гірничорудних і нерудних підприємствах та інших підземних спорудах, окрім вугільних; наказ МВС України, яким затверджено Порядок організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту; наказ МВС України від 27 листопада 2019 року № 986, яким затверджено Методики спостережень щодо оцінки радіаційної та хімічної обстановки; наказ МВС України «Про затвердження уніфікованої форми акта, що складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням ліцензіатом вимог законодавства у сфері провадження господарської діяльності з надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України, та інших форм розпорядчих документів» від 12 грудня 2018 року № 1007; тощо.

Висновки. Отже, окремі напрями діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, як і принципи, на яких заснована їх реалізація, знайшли свою об'єктивізацію в положеннях нормативно-правових актів різної юридичної сили, що в своїй сукупності утворюють

нормативно-правові засади такої діяльності. Сукупність таких нормативно-правових актів, які визначають нормативно-правові засади діяльності ДСНС щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, представлена наступним чином: Конституція України, міжнародні договори України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти – укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази МВС України.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 6: Т–Я. 2004. 768 с.
2. Джафарова О.В. Дозвільна діяльність органів публічної адміністрації в Україні: питання теорії та практики: моногр. Харків : Діа плюс, 2016. 688 с. URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7754>
3. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про міжнародні договори України : закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
5. Кодекс цивільного захисту України: закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34-35. Ст. 458.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту: закон України від 09.07.2022 № 2394-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 63. Ст. 3777.
7. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052. *Офіційний вісник України*. 2015. № 102. Ст. 3514.
8. Пчелін В.Б. Перегляд адміністративних актів органів внутрішніх справ: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. 190 с.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.14>

ШЕВЧУК С.М.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ: СЬОГОЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА

THE EFFECTIVENESS OF THE FUNCTIONING OF ADMINISTRATIVE JUSTICE IN UKRAINE: CURRENT ISSUES

Стаття присвячена розкриттю базових несприятливих факторів, що впливають на функціональність адміністративного судочинства в Україні, а також окресленню можливих шляхів їхньої ліквідації. Відзначено, що ця проблематика загалом є предметом розгляду багато чисельних наукових праць вітчизняних вчених, однак їхні наукові пошуки були звернені до розкриття або загальнотеоретичних основ забезпечення функціональності адміністративного судочинства чи в окремому його напрямі, тим самим поза увагою залишене комплексне її розкриття.

Серед непередбачуваних факторів змін функціональності адміністративного судочинства виокремлено пандемію COVID-19, повномасштабне вторгнення РФ на територію України інші кризові та надзвичайні явища, які безпосередньо впливають на ефективність здійснення правосуддя загалом. Акцентовано, що важливе значення мають також ті, що є об'єктивно зумовленими трансформаційним процесом розвитку суспільних відносин, вплив на становлення адміністративного судочинства, як захисного механізму прав осіб, яких є закономірним та логічним і супроводжується відповідними законодавчими оптимізаціями. Серед таких виокремлено: 1) відсутність належного практико-реалізаційного аспекту дієвості прозорих правил взаємодії між державою та громадянами й бізнесом; 2) незавершеність нормативного визначення засад адміністративного судочинства у вияві розроблення та прийняття спеціалізованого закону; 3) наявність законодавчих недоліків щодо механізму функціонування адміністративного судочинства під час запровадження правового режиму воєнного стану.

Наголошується, що концептуальні основи здійснення адміністративного судочинства оптимізуються під впливом різноманітних об'єктивних чинників, однак процес його здійснення є складним, потребує виваженості та обґрунтованої доцільності.

Ключові слова: адміністративні суди, ефективність адміністративного судочинства, засади адміністративного судочинства, захист суб'єктивних прав та інтересів, оптимізація законодавства, суб'єкт владних повноважень.

The article is devoted to the disclosure of the basic unfavorable factors that affect the functionality of administrative justice in Ukraine, as well as to the outline of possible ways of their elimination. It is noted that this problem is generally the subject of consideration of many scientific works of domestic scientists, however, their scientific searches were addressed to the disclosure or the general theoretical foundations of ensuring the functionality of administrative proceedings or in its separate direction, thereby neglecting its comprehensive disclosure.

The COVID-19 pandemic, the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, and other crisis and emergency phenomena that directly affect the effectiveness of the administration of justice in general are among the unpredictable factors of changes in the functionality of administrative proceedings. It is emphasized that those that are objectively determined by the transformational process of the development of social relations, the influence on the formation of administrative justice as a protective mechanism of the rights of individuals, which is natural and logical

and accompanied by appropriate legislative optimizations, are also important. Among these, the following are highlighted: 1) lack of proper practical implementation aspect of the effectiveness of transparent rules of interaction between the state and citizens and business; 2) the incompleteness of the normative definition of the principles of administrative proceedings in the manifestation of the development and adoption of a specialized law; 3) the presence of legislative deficiencies regarding the functioning mechanism of administrative proceedings during the introduction of the legal regime of martial law.

It is emphasized that the conceptual foundations of the implementation of administrative proceedings are optimized under the influence of various objective factors, however, the process of its implementation is complex, requires consideration and justified expediency.

Key words: *administrative courts, efficiency of administrative proceedings, principles of administrative proceedings, protection of subjective rights and interests, optimization of legislation, subject of power.*

Постановка проблеми. Ефективність судової системи є важливим показником, який цілком виправдано можна співвідносити з тенденціями належного суспільного розвитку. Своєю чергою, ефективність адміністративного судочинства з-поміж іншого є й важливим критерієм репрезентації істинного відношення держави до своїх громадян, адже від того, як потужний державний апарат формує свої взаємовідносини з індивідуалізованою особою можна стверджувати про наявність/відсутність демократичного устрою держави загалом.

Як відомо, створивши систему адміністративних судів, Україна проголосила свій намір визнавати та дотримуватись європейських цінностей та стандартів судового захисту прав, свобод та інтересів осіб від свавільної поведінки суб'єктів владних повноважень, тим самим забезпечувати розвиток демократії та утвердження її як правової держави. Втім наявність як об'єктивних, так і окремих непередбачуваних факторів може стати на шляху досягнення адміністративним судом цілей реалізації його соціальної функції. Вивчення та аналіз таких факторів має важливе теоретико-правове значення, адже сприяє пошуку оптимізаційних заходів щодо їх ліквідації.

Тому **метою цієї статті** є розкриття базових несприятливих факторів, що впливають на функціональність адміністративного судочинства в Україні, а також окреслення можливих шляхів їхньої ліквідації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загалом ефективність адміністративного судочинства є предметом розгляду багато чисельних наукових праць вітчизняних вчених, серед яких, наприклад: І. Бойко, В. Кузьмишин, К. Медведєв, У. Олексій, І. Погрібніченко, В. Тимошук, А. Школик, Є. Школьний. Ці та інші вчені звертали свої наукові пошуки до розкриття або загальнонотейоретичних основ забезпечення функціональності адміністративного судочинства чи в окремому його напрямі, залишивши поза увагою комплексне розкриття цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. Немає сенсу сперечатись з думкою А. Даниленко, що держава – це могутній механізм, наділений максимальним обсягом обов'язків. Реалізація цих обов'язків може бути різною, однак завжди сконцентрована на одному – своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища, процеси розвитку певних феноменів і явищ, проблеми, що виникають в ході динамічного розвитку суспільних відносин [1, с. 224]. У контексті ефективної діяльності адміністративного суду вкрай важливо, щоб держава вчасно виявляла будь-які зміни його функціональності, працювала на «випередження» або ж здійснювала кроки до мінімізації потенційного негативних факторів недостатності судового захисту прав, свобод та інтересів осіб.

З огляду на це, цілком логічною є думка І. Погрібніченко, який стверджує, що проблема належного судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб у спосіб здійснення адміністративного судочинства має коріння глибші, ніж здається на перший погляд, – не в особі судді, не в самому суді, у провадженні якого перебуває адміністративна справа, а в судовій та виконавчій сфері загалом і, ймовіріше за все, – у питанні їх адміністрування. Йдеться насамперед про те, що держава ще не створила достатніх забезпечувальних умов; а по-друге, суб'єкти владних повноважень недостатньою мірою усвідомлюють свою соціальну місію та ухвалюють свої рішення, не завжди враховуючи права та інтереси громади й окремого її представника; по-третє, людський чинник, а точніше – історично зумовлена ментальність громадян України, що не дозволяє їм у повному обсязі зрозуміти, що відсутність законодавчо закріпленої заборони хоч формально не зобов'язує їх утримуватись від певної дії, однак має згідно з морально-етичними

настановами зупиняти їх при вчиненні завідомо протиправних дій, спрямованих на посягання прав, свобод та інтересів інших осіб [2, с. 157–158].

Наприклад, чинним законодавством визначено вичерпний перелік підстав для відмови у наданні дозволу на розроблення проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки. Зокрема особа «А» виявивши намір скористатись своїм правом на безоплатну передачу земельних ділянок громадянам звернулась до Ковельської міської ради із заявою від 06 серпня 2022 року про надання дозволу на складання проєкту землеустрою для ведення особистого селянського господарства. До заяви було додано графічні матеріали щодо розміщення бажаної земельної ділянки. Особі «А» було відмовлено у наданні дозволу на складання такого проєкту у зв'язку із невідповідністю експлікації бажаної земельної ділянки за видами угідь на теперішній час тій, що міститься в матеріалах схеми землеустрою і техніко-економічного обґрунтування використання та охорони земель, іншій документації із землеустрою [3]. Слід акцентувати, що підставою відмови у наданні такого дозволу може бути лише невідповідність місця розташування об'єкта вимогам законів, прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації, схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проєктів землеустрою щодо впорядкування територій населених пунктів, затверджених у встановленому законом порядку [4]. При цьому, чинним законодавством не передбачено право суб'єкта владних повноважень відступати від зазначених положень [3]. Тобто бачимо класичний приклад порушення прав особи «А» з боку суб'єкта владних повноважень, спричиненого прийняттям протиправного рішення.

Таким чином, наявність прозорих правил взаємодії між державою та громадянами й бізнесом – одна з визначальних ознак охорони їхніх прав, свобод та інтересів. Саме тому 17 лютого 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про адміністративну процедуру» (№3475), який повинен забезпечити належний баланс між інтересами громадян, суспільства та обов'язками держави. Набрання ним чинності заплановано на 15 грудня 2023 року. Мета Закону більше не допустити таких випадків та змінити ситуацію. Суть новел Закону наступна: не повинно бути негативного рішення про особу без її права на участь; прагнути орієнтуватися на позитивний результат навіть тоді, коли справу треба вирішувати довше; максимальна збалансованість рішень публічної адміністрації, зокрема інтересів різних приватних та публічних, а також – приватних осіб [5, с. 8].

Окрім зазначеної проблеми, на нашу думку, слід виокремити: по-перше, відсутність спеціалізованого закону, який має визначати засади організації та діяльності системи адміністративних судів України, спеціальні вимоги до суддів цього суду та гарантії їх діяльності [2, с. 159]; по-друге, наявність законодавчих недоліків щодо механізму функціонування адміністративного судочинства під час запровадження правового режиму воєнного стану.

Щодо першого уточнимо, що актуальними вбачаються ініціативи Окружного адміністративного суду міста Києва, суддівський та апаратний корпуси якого пропонують ухвалення спеціалізованого Закону України «Про адміністративний судострій (Про систему адміністративних судів і України)», що буде позитивним кроком, адже на сьогодні вони існують виключно на підставі Закону України «Про судострій і статус суддів», який є загальним і який не враховує особливостей розгляду адміністративних справ, де стороною завжди є влада [2, с. 159, 160].

Свою чергою, питання належного та ефективного функціонування адміністративного судочинства під час запровадження правового режиму воєнного стану є складнішим. Зокрема як зазначає Конституційний Суд України, ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або позбавлений такого права [6].

У зв'язку з тим, що за умов військової агресії режим роботи кожного конкретного суду визначається індивідуально, а відповідно – діяльність та робота суду залежить від того, яка ситуація склалась в конкретному регіоні, де розташований суд [7, с. 109] – виникла необхідність нормативного врегулювання діяльності судових установ в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Так законодавцями вбачалось за доцільне запровадження додаткового повідомлення учасників судового процесу про розгляд справи з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, в тому числі з використанням мобільного додатка Порталу Дія (Дія), та отримання через відповідний додаток в електронній формі судового рішення по справі, виконавчого документу, виданого у формі електронного документу, особою, що є стороною по справі. А також запровадження можливості проведення зборів суддів дистанційно у режимі відео

конференції [8]. Зазначені зміни було прийнято шляхом внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Однак примітно, що ці зміни виходять за межі правового регулювання статті 11 цього Закону, яка має назву «Гласність і відкритість судового процесу». Загалом доцільним є їх внесення саме у процесуальні закони, а не створення нагромадження норм, які б регулювали одне й те ж саме питання в різних нормативно-правових актах. А також слід врахувати, що Єдиний державний вебпортал електронних послуг створений для виконання інших завдань ніж інформування учасників судового розгляду про перебіг судової справи [9]. Причому діючим законодавством вже врегульовано питання повідомлення учасників судового процесу про перебіг справи в електронній формі. Так, відповідно до вимог процесуального законодавства, часом вручення процесуальних документів в електронній формі є дата отримання судом повідомлення про доставлення документів на офіційну електронну адресу (пункт 2 частини 1 статті 127, пункт 2 частини 6 статті 251 КАС України). Тобто з суті таких змін випливає, що ухвалення законопроекту призводить до додаткових витрат на інтеграцію інформації Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи і Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, що видається невиправданим для держави, яка веде збройне протистояння агресору, тим більше що таке дублювання інформації не матиме правового значення [10]. Однак з іншого боку, інформаційно-телекомунікаційної системи потребують захисту з огляду на інформацію їхнього вмісту та можуть бути не функціональними на певний період. Й загалом в контексті забезпечення права на справедливий суд такі зміни є прийнятними, а уточнення про виключно інформаційні цілі використання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг і відсутність процесуальних наслідків повідомлення особи про хід справи свідчить про правильно обраний підхід щодо можливості його використання у цьому випадку.

Окремо зазначимо щодо змін в організації роботи суду. Пропоновані зміни є доцільними, однак логічніше запровадити механізм проведення зборів суддів у режимі відеоконференції за загальним правилом, окрім тих випадків, коли судді воліють зібратися офлайн або коли в Законі встановлено такий порядок прийняття рішення, який неможливо реалізувати в режимі відео конференції [10]. Однак необхідно забезпечити: 1) безпечний канал для спілкування між суддями, щоб він відповідав вимогам кібербезпеки та захисту даних; 2) унеможливити доступ інших осіб, які не мають права брати участь чи бути присутніми під час обговорень; 3) запобігти запису цих зустрічей [11, с. 4].

Своєю чергою, спробою врегулювати питання здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану, є законопроекти: 1) № 7316 від 26 квітня 2022 року про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (не прийнятий); 2) №8358 від 13 січня 2023 року про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді (очікує розгляду). Зокрема останнім пропонується: передбачити можливість надавати повноваження секретаря іншим працівникам апарату суду та можливість дистанційної роботи секретаря; встановити, що суд викликає або повідомляє учасників судового процесу про дату, час і місце судового засідання у справі будь-якими можливими засобами, на всі відомі засоби комунікації (телефонограма, СМС повідомлення, електронна пошта, повідомлення у месенджерах тощо), а також через оголошення на офіційному вебпорталі судової влади України. При цьому, виклик або повідомлення вважається врученим учаснику судового процесу лише у випадку надходження до суду підтвердження про отримання чи ознайомлення із викликом або повідомленням; передбачити, що підготовче провадження та/або судовий розгляд має бути проведений протягом розумного строку з урахуванням можливості учасників справи взяти участь у розгляді справи; розширити сферу застосування письмового провадження у судах всіх юрисдикцій; поширити особливості розгляду судових справ, які застосовувалися у зв'язку із введенням карантину з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), також і на період дії воєнного чи надзвичайного стану; передбачити можливість дистанційного доступу до автоматизованої системи документообігу суду з використанням власного кваліфікованого електронного підпису судді; удосконалити процедуру врегулювання спору за участю судді [12].

Отже, концептуальні основи здійснення адміністративного судочинства оптимізуються під впливом різноманітних об'єктивних чинників, однак процес його здійснення є складним, потребує виваженості та обґрунтованої доцільності, оскільки будь-які реформи проводяться саме для людей, то насамперед потрібно аналізувати, який позитив такі зміни принесуть громадянину

чи іншій особі [13, с. 151], чи сприятиме це захисту їхніх прав, свобод та інтересів, а також чи створить це надмірне навантаження на державний апарат в реалізаційному аспекті.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про необхідність час від часу здійснювати наукові дослідження щодо визначення рівня ефективності адміністративного судочинства. Серед непередбачуваних факторів змін його функціональності можна виокремити пандемію COVID-19, повномасштабне вторгнення РФ на територію України інші кризові та надзвичайні явища, які безпосередньо впливають на ефективність здійснення правосуддя загалом. Однак важливе значення мають також ті, що є об'єктивно зумовленими трансформаційним процесом розвитку суспільних відносин, вплив на становлення адміністративного судочинства, як захисного механізму прав осіб, яких є закономірним та логічним і супроводжується відповідними законодавчими оптимізаціями.

Список використаних джерел:

1. Даниленко А.О. Основні фактори впливу на адміністративну результативність та ефективність публічного адміністрування. *Порівняльно-аналітичне право*, 2019. № 6. С. 224–226.
2. Погрібніченко І. Адміністративні справи, пов'язані із оскарженням індивідуальних актів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. НДПП. Київ, 2021. 217 с.
3. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 27 лютого 2023 року по справі № 140/5968/22 (пров. № А/857/16932/22). *ЄДР судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109224482>
4. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
5. Тимошук В., Бойко І., Школик А., Школьник Є. Закон «Про адміністративну процедуру»: загальні прозорі правила взаємодії між державою та громадянами й бізнесом: посібник для публічних службовців. Київ, 2022. 75с.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 [...] від 12.04.2012 № 9-рп/2012. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>
7. Олексій У. Адміністративне судочинство під час військового стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнарод.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); за загальною редакцією С. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 108–110.
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану» від 7315 від 26.04.2022. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1280205>
9. Висновок щодо проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану (реєстр. № 7315 від 26 квітня 2022 року). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1310965>
10. Медведев К. Судочинство під час війни: які зміни передбачено ухваленим Законом (проектом 7315). *Інформаційне агентство "ЛІГА:ЗАКОН"*, 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/212847_sudochinstvo-pd-chas-vyni-yak-zmni-peredbacheno-ukhvalenim-zakonom-proektom-7315
11. Lorena Bachmaier. EXPERT OPINION Of the Law 7315 “On Amending the Law of Ukraine ‘On the Judicial System and Status of Judges’ regarding the Judicial Proceedings during the Martial Law or State of Emergency” Council of Europe, 2022. С. 2–4.
12. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді» №8358 від 13 січня 2023 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1608269>
13. Кузьмишин В. Адміністрування апеляційних судів в Україні: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2018. 222 с.

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.15>

БОГАТИРЬОВ І.Г.

СУЧАСНА В'ЯЗНИЦЯ В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ

MODERN PRISON IN UKRAINE: AN INNOVATIVE MODEL

Оскільки протягом останніх десятиріч в Україні спостерігається поступовий прогрес реформування кримінально-виконавчої системи і трансформація її в пенітенціарну систему європейського типу, вважаємо, що розробка і прийняття нової моделі сучасної в'язниці в Україні, безсумнівно є актуальною мало дослідженою проблемою.

Більше того, сучасні вітчизняні науковці постійно наголошують на тому, що з початком гуманізації сфери виконання покарань відбуваються певні проблеми пов'язані з умовами утримання засуджених в місцях несвободи, санітарним станом місць несвободи та подальшою соціалізацією, ресоціалізацією, реінтеграцією засуджених.

У статті запропоновано інноваційну модель сучасної в'язниці в Україні. Зазначено, що дану модель розроблено як стратегічну ціль реформування кримінально-виконавчої системи України і її трансформації в пенітенціарну систему.

Визначено основні пріоритети майбутньої в'язниці: впровадження у в'язниці одиночного утримання засуджених; впровадження у в'язниці пенітенціарних засад рівноваги у правах і обов'язках персоналу і засуджених; комунікація адміністрації в'язниці засновуються на новітніх інноваційних комунікативних технологій (ІКТ); впровадження у в'язниці трьох пенітенціарних стадій: соціалізації; ресоціалізації та реінтеграції під час виконання/відбування покарання; запропоновано функціонування в'язниці на підставі інноваційного законодавства, розширення умови комунікації засуджених з рідними і близькими людьми; скорочення Міжрегіональних управлінь з питань виконання покарань.

У статті звернуто увагу, що архітектурну новацію системи одиночного утримання, яка за задумом автора спрямована на унеможливлення спілкування засуджених у нічний час, виникнення конфліктних ситуацій, формування у засуджених субкультури, зменшення можливостей вчинити новий злочин в місцях несвободи.

Сформульовано авторське визначення в'язниці – це сучасний державний або комунальний заклад з окремими будівлями та приміщеннями, де особи, які вчинили кримінальне правопорушення і за вироком суду направлені проходити три стадії виконання / відбування покарання в місцях несвободи: соціалізацію; ресоціалізацію та реінтеграцію.

За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки: по-перше, розробка нами інноваційної моделі «Сучасна в'язниця в Україні» – це нова ідея удосконалення та оптимізації функціонування сучасної кримінально-виконавчої

системи України та подальшу її трансформацію в пенітенціарну систему європейського зразка; по – друге, в умовах сучасного транзитивного суспільства, що характеризується значним динамізмом і нестабільністю, особливо в умовах російсько-української війни, розширення спектру дії Стратегії реформування (розвитку) пенітенціарної системи на період до 2026 року. є важливим кроком на шляху трансформації кримінально-виконавчої системи у пенітенціарну;

Ключові слова: в'язниця, персонал, засуджені, матеріально-побутове, медико-санітарне, забезпечення, виконання, відбування, покарання, пробація, права, обов'язки, соціалізація, ресоціалізація, реінтеграція.

The gradual progress of reforming the penal system and its transformation into a European-type penitentiary system has been observed in Ukraine over the last ten years, we believe that the development and adoption of a new model of a modern prison in Ukraine is undoubtedly an urgent, little-researched problem.

Moreover, modern domestic scientists constantly emphasize that with the beginning of the humanization of the sphere of execution of punishments, there are certain problems related to the conditions of detention of convicts in places of imprisonment, the sanitary condition of places of imprisonment and further socialization, resocialization, and reintegration of convicts.

The article proposes an innovative model of a modern prison in Ukraine. It is noted that this model was developed as a strategic goal of reforming the criminal enforcement system of Ukraine and its transformation into a penitentiary system.

The main priorities of the future prison were determined: introduction of solitary confinement of convicts in the prison; implementation of the principles of balance in the rights and responsibilities of staff and convicts in the prison; communication of the prison administration is based on the latest innovative communication technologies (ICT); implementation of three penitentiary stages in the prison: socialization; resocialization and reintegration during execution/serving of punishment; operation of the prison on the basis of innovative legislation, expansion of the conditions of communication of convicts with relatives and close people is proposed; reduction of the Interregional Offices for Execution of Sentences.

The article takes attention to the fact that the architectural innovation of the solitary confinement system, which, according to the author's idea, is aimed at preventing the communication of convicts at night, the emergence of conflict situations, the formation of a subculture among convicts, and the reduction of opportunities to commit a new crime in places of imprisonment.

The author's definition of a prison is formulated – it is a modern state or communal institution with separate buildings and premises, where persons who have committed a criminal offense and are sent to undergo three stages of execution / serving of punishment in places of imprisonment according to a court verdict: socialization; resocialization and reintegration.

Based on the results of the research, the following conclusions were drawn: firstly, our development of the innovative model "Modern prison in Ukraine" is a new idea for improving and optimizing the functioning of the modern penal system of Ukraine and its further transformation into a penitentiary system of the European model; secondly, in the conditions of a modern transitive society characterized by significant dynamism and instability, especially in the conditions of the Russian-Ukrainian war, the expansion of the scope of the Strategy for the reform (development) of the penitentiary system for the period until 2026. is an important step on the way to transform the criminal executive system into a penitentiary system.

Key words: prison, staff, convicts, material and household, medical and sanitary, provision, implementation, serving, punishment, probation, rights, duties, socialization, resocialization, reintegration.

Постановка проблеми. Коли суспільство зникає до обіцянок держави реформувати кримінально-виконавчу систему України до сучасних стандартів Ради Європи, зокрема, і в частині

поводження із засудженими і ув'язненими, то всі концепції, стратегії, перетворюються на довгострокову програму, яку виконати особливо в умовах російсько-української війни дуже складно. Тому прийнята Кабінетом Міністрів України у грудні 2022 році Стратегія реформування (розвитку) пенітенціарної системи на період до 2026 року заклала фундамент відбудови Міністерством юстиції України пенітенціарну систему у XXI столітті, яка має бути прозорою, спроможною забезпечити безпеку суспільства, шляхом ізоляції особи яка вчиняє кримінальне правопорушення в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України або постановки її на облік в Державній установі «Центр пробачії».

Варто наголосити, що нова пенітенціарна система – це не тільки система утримання засуджених і ув'язнених. Це потужна складова державної політики у сфері виконання покарань та пробачії у якій задіяні не тільки державні і не державні інституції, а і великий людський ресурс, який може працювати на благо України і особисто на себе.

Проведений автором генезис розвитку кримінально-виконавчої системи України, засвідчує, що в різні історичні періоди свого функціонування у її діяльність було багато впроваджено, як тоталітарних так і прогресивних ідей повернення засудженого в суспільство законослухняним громадянином.

Метою статті є обґрунтування необхідності розробки сучасної в'язниці в Україні, яка кореспондується зі Стратегією реформування (розвитку) пенітенціарної системи на період до 2026 року.

Формування мети. Для реалізації поставленої мети спробуємо вирішити такі завдання: проаналізувати наукові розвідки щодо розробки в Україні за роки незалежності проекту нової в'язниці; розкрити і обґрунтувати необхідність побудову нової в'язниці; сформулювати інноваційні підходи до створення в Україні такої в'язниці; запропонувати авторське визначення в'язниці, об'єднати його за спільними ознаками та сформулювати висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначеної тематики показав, що за роки незалежності вітчизняні вчені А.І. Богатирьов, О.І. Богатирьова, О.М. Джу́жа, О.Г. Колб, О.О. Шку́та, О.Г. Михайлик, М.С. Пузи́рьов, Л.Н. Лазаренко, А.Х. Степанюк, Ян.В. Стрелюк, І.С. Яковець та інші, не одноразово пропонували створення в Україні сучасної в'язниці, проте в сукупності дана проблема, так і не була вирішена, що і послужило підготовки даної статті.

Особливої значимості для написання даної статті є також і прийнята в Україні Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, яка була схвалена розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 13.12.2022 № 115-р., ознайомлення з якою відкривається можливість зрозуміти трансформаційні процеси переходу кримінально-виконавчої системи України у пенітенціарну систему.

Виклад основного матеріалу. Оскільки протягом останніх десятиріч в Україні спостерігається поступовий прогрес реформування кримінально-виконавчої системи і трансформація її в пенітенціарну систему європейського типу, вважаємо, що розробка і прийняття нової моделі сучасної в'язниці в Україні, безсумнівно є актуальною мало дослідженою проблемою.

Більше того, сучасні вітчизняні науковці постійно наголошують на тому, що з початком гуманізації сфери виконання покарань відбуваються певні проблеми пов'язані з умовами утримання засуджених в місцях несвободи, санітарним станом місць несвободи та подальшою соціалізацією, ресоціалізацією, реінтеграцією засуджених.

Адже якщо умови будуть принижувати гідність людини, то про яке виправлення можна говорити [1, с. 126]. Крім того розробка такої моделі на науковій основі, сприяє об'єднанню науки і практик, підвищує практичну роль науково-прикладних досліджень пенітенціарного спрямування і заохочує вчених – пенітенціаристів до створення національної моделі *«В'язниця в Україні у XXI столітті»*.

Вищезазначене свідчить, що розробка автором сучасної в'язниці в Україні відповідає Стратегії реформування (розвитку) пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2022 № 1153-р [2] та зберігає право автора на її обговорення.

Оскільки в'язниці існують у всьому світі, і вони відіграють важливу роль у ізоляції від суспільства осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, ми вирішили направити весь фокус уваги держави, громадянськості не тільки на дослідження сфери безпосереднього виконання покарань, а і на вивчення питання урегулювання балансів інтересів персоналу і засуджених.

Це пов'язано з тим, що постійні перевірки пенітенціарної інспекції Міністерства юстиції України, моніторингові візити уповноваженого Верховної Ради з прав людини, органів

прокуратури до місць несвободи – найчастіше відображають матеріально-побутове та медико-санітарне забезпечення засуджених в місцях несвободи, стан дотримання прав засуджених та законність дій адміністрації установ виконання покарань, і на жаль, в цих перевірках і візитах не йде мова, як урівноважити права і обов'язки персоналу та засуджених так, щоб це сприяло зменшенню криміногенних потреб і ризиків засуджених і він звільнявся з міст несвободи законслухняним громадянином.

Варто зазначити, що інноваційна модель сучасної в'язниці в Україні є продовження напрацювань автора виданого у 2014 році інноваційного проекту «Доктринальної моделі побудови пенітенціарної системи України нового типу [3, с. 2]. Саме в ньому було зазначено, якщо пенітенціарна система України має бути побудована на міжнародних стандартах і прозорому національному законодавстві тоді, – це буде хороша система, в основі якої має лежати принцип дотримання прав і свобод персоналу, засуджених та ув'язнених в місцях несвободи.

Після проголошення незалежності України консервативна по суті та адміністративно-командна за змістом, вона так і не була приведена у відповідність до міжнародних стандартів, вимог європейської та світової спільноти щодо тримання засуджених на принципах верховенства права, диференціації та індивідуалізації покарання, гласності, справедливості, не відворотності покарання.

Усі ужиті державою заходи нормотворчого, організаційного та управлінського характеру, не в повній мірі забезпечили розроблення ефективної організаційно-структурної моделі пенітенціарної системи, підготовки, ухвалення та упровадження низки законів і підзаконних нормативних актів, спрямованих на вирішення завдань нормативно-правового регулювання зазначеної системи, а також запровадження ефективної управлінської структури на всіх рівнях її функціонування.

Варто зробити наголос на тому, що європейські пенітенціарні стандарти поведінки з ув'язненими та засудженими містять чіткі вимоги, спрямовані на організаційно-правове забезпечення виконання кримінальних покарань, які передбачають збереження прав осіб в місцях несвободи, за винятком мінімально необхідних, обґрунтованих та визначених уповноваженими на те органами обмежень, пов'язаних із відбуттям покарання.

Вбачається, що інноваційна модель сучасної в'язниці в Україні надасть новий імпульс реформування (розвитку) кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему, оскільки вона відповідає Стратегії реформування (розвитку) пенітенціарної системи на період до 2026 року. Найголовніше, що суспільство нарешті отримало конкретний план дій Міністерства юстиції України щодо реформування (розвитку) кримінально-виконавчої системи та її трансформації в пенітенціарну систему.

Однак, реалізація цього плану не може здійснюватися у відриві від загальнодержавного системного оновлення організаційно-управлінської структури кримінально-виконавчої системи та відповідного удосконалення нормативно-правового забезпечення виведення системи виконання покарань на рівень європейських вимог.

На жаль, маємо констатувати, що Стратегія реформування (розвитку) пенітенціарної системи на період до 2026 року не передбачає підготовку проектної документації щодо побудову в Україні нової в'язниці. Ми розуміємо що країна перебуває в умовах воєнного стану, і фінансування будівництва нової в'язниці не на часі, але підготовка проектної документації, фінансові розрахунки, визначення структури та місця розташування такої в'язниці – це крок Міністерства юстиції України у майбутнє. Більше того, у Міністерстві юстиції України є достатні ресурси щоб вирішити це завдання.

Можливо це наші оціночні судження про діяльність Міністерства юстиції України щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробачії, але регулярні публікації вітчизняних вчених показують, що закладені Міністерством юстиції України у 2016 році запропоновані міжнародними та вітчизняними науковцями нові пенітенціарні засади гуманізації покарань, трансформація кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему нового зразка, побудова нових слідчих ізоляторів, запровадження платних камер, розпродажна будівель закритих установ виконання покарань і побудова нових в'язниць – це і є стратегічні кроки реформування (розвитку) пенітенціарної системи на період до 2026 року.

Основними нормативно-правовими актами у даній сфері є Конституція України, Міжнародні договори ратифіковані Верховною Радою України, Кримінальний, Кримінально-процесуальний та Кримінально-виконавчий кодекс України, а також розробка і прийняття Верховною Радою України інноваційних проектів законів:

- 1) Основи пенітенціарного законодавства України;

2) Закон України «Про пенітенціарну систему»;

3) Пенітенціарний кодекс України.

А також, відомчі нормативно-правові акти Міністерства юстиції України у сфері пенітенціарних правовідносин, які можуть виникати, змінюватися та припинятися між суб'єктами пенітенціарної діяльності, зокрема, персоналом та засудженими у відповідності з чинним законодавством.

Впровадження в пенітенціарну систему України інноваційної моделі Сучасна в'язниця в Україні потребує додаткових видатків з Державного бюджету України. Однак, інноваційна модель пропонує здійснити скорочення Міжрегіональних управлінь з питань виконання покарань шляхом створення умов прямої комунікації адміністрації в'язниці з іншими суб'єктами пенітенціарної діяльності. Це усуне дублювання оперативно-службової діяльності і збільшить обсяг фінансування персоналу в'язниці [4, с. 92]. Є пропозиція від продажу старих установ виконання покарань, кошти які надійдуть на рахунок Міністерства юстиції України розглянути нашу ідею побудови однієї в'язниці але нової.

Отже, розробка та прийняття даної моделі в Україні, прискорить реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему, дозволить удосконалити механізм реалізації права засуджених в місцях несвободи, забезпечити гарантії праці персоналу місць несвободи, створить передумови впровадження в сферу виконання/відбування покарань прогресивної ідеї балансу інтересів та реалізації пенітенціарної пробації на практиці.

Це виклик для теоретиків і практиків щодо її широкого обговорення не тільки серед вітчизняних науковців, а і залучення для її розуміння державних і не державних інституцій, правозахисних організацій та громадськості. Ще одне важливе значення для розробки даної моделі в'язниці – це її спроможність створити умови балансу інтересів персоналу і засуджених на всох трьох стадіях виконання/відбування покарання.

Створення нової моделі в'язниці в Україні допоможе країні здійснювати кримінальну політику з метою досягнення довгострокових змін у моделі соціальної поведінки правопорушників, забезпечити дотримання прав і потреб кожного засудженого, зміцнить суспільну безпеку і створить умови превенції вчинення нових кримінальних правопорушень. До речі, превенція завжди дешевше, ніж боротьба з наслідками кримінального правопорушення.

Оскільки нова в'язниця – це територія, яка є власністю Міністерства юстиції України тому саме на ній і будуть розташовані відповідні будівлі, з відповідними будівельними паспортами. Отже, створювати таку в'язницю варто розпочати з відповідної проектної документації. Даний проект має бути унікальним і відповідати всім нормативам виконання/відбування покарання.

Головна ідея цього проекту полягає в тому, що функціонування інноваційної моделі в'язниці в Україні у XXI столітті варто розпочати разом з центральною будівлею тобто приміщенням №1 де будуть утримуються засуджені в кількості 250–300 осіб в одиночних камерах за вчинене кримінальне правопорушення.

Така будівля має три поверхи. На кожному поверху мають бути прогулянкові двори мінімальний розмір яких складає 14 кв метрів, облаштований водостоком і лавками для сидіння. При необхідності має бути інвентар для заняття фізичними вправами. Прогулянкові дворики використовуються у відділеннях для небезпечних засуджених з високим рівнем ризиків і криміногенних потреб.

Решта засуджених впродовж дня за графіком перебувають на навчанні, суспільно-корисній праці, заходах за індивідуальними програмами соціально-педагогічної роботи із засудженими. Це створює умови постійної корисної зайнятості засуджених упродовж дня. Вночі вони мають перебувати у своїх камерах.

Кожна камера повинна мати 8,5 квадратних метрів та 2,5 метри між підлогою та стелею. У камері має бути ліжко, умивальник, вішалка для одягу, тумбочка, духова з туалетом. Камери мають бути освітлені з метою постійного та всеохопного контролю. В'язниця має відповідати основним сучасним технічним та санітарним нормам. Наповнення додатковими речами комфорту: телевізор, планшет з обмеженим доступом Інтернету, радіоприймач, додаткові речі побуту – здійснюються при позитивній зміні у поведінці засудженого.

На першому поверсі має бути розташована чергова частина з сучасними інноваційним комп'ютерними технологіями, приміщення для огляду засуджених, які прибирають пост з комп'ютером та технікою для зняття біометричних параметрів де відразу в Електронний ресурс засуджених вносяться першочергові дані зі слів та документів засудженого. Є думка, що ці приміщення варто розмістити на першому поверсі основної будівлі (№1).

Там також має бути; кімнати для побачень та майстернями, кімната санітарно-гігієнічного обслуговування новоприбулих засуджених, склад вилучених у засуджених особистих речей, кімната для відпочинку добового наряду, кімната особистого прийому адміністрацією в'язниці засуджених, відділення карантину, діагностики та розподілу.

Задля безпеки персоналу і засуджених у в'язниці має бути два виходи, на кожному поверсі мають бути встановлені камери спостереження, і не варто персоналу і засудженим боятися, що за ними, постійно хтось наглядає. Ми живемо у XXI столітті де людина завдяки сучасним технічним засобам все частіше перетворюється в об'єкт спостереження.

У нашій в'язниці персонал має контролювати поведінку засудженого, його навчання, дотримання правил внутрішнього розпорядку дня, порядок і умови виконання завдань соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції, а засуджений дотримуватися встановлених чинним законодавством вимог.

Приміщення №2 будується для персоналу, який обслуговує засуджених під час відбування ними покарання, в ньому мають бути окремі службові кабінети, кімната для передягання, душові та санвузли для жінок і чоловіків, кімната для приймання їжі, кімната для тренінгових занять та службової підготовки персоналу в'язниці.

До цього приміщення може примикати приміщення №3 для навчання засуджених, це майстерні де засуджені отримують навички майбутньої професії, проходять підготовку пенітенціарної праці, кімната для відведення релігійних обрядів та кімната для комунікації засуджених з рідними, дружиною та дітьми з використанням мережі Інтернет, кімната для тренінгових занять з питань подолання агресії або отримання соціальних навичок, психоемоційного розвантаження, тощо.

Важливе значення у в'язниці набуває приміщення №4 для занятості засуджених суспільно-корисною працею – швейне, кам'яне, дерево та металево обробне виробництво залежно від територіальної розташованості в'язниці. Серед основних стимулів щоб засуджений бажав працювати ми пропонуємо: *введення на виробництві на кожного засудженого трудову книжку* де відмічати його трудовий стаж; кожен засуджений який працює отримує *накопичувальний поліс на своє майбутнє*. Накопичені кошти за час відбування покарання – це той інвестиційний ресурс який буде працювати щомісячно на власність засудженого після звільнення з місць несвободи.

Приміщення №5 для зайняття засуджених інтересами: культурно масові та фізкультурно-оздоровчі заняттями. Приміщення №6 – це центр надання медичних послуг персоналу і засудженим у в'язниці. В ньому має бути кімната лікаря, кімната зберігання ліків, процедурна, стоматологічний та гінекологічний кабінет.

Приміщення під їдальню можна замінити харчуванням засуджених по системі «Прозоро». Це виключить корупційну складову, та зекономить людські ресурси. Окремим має бути приміщення №7 котельня для забезпечення безперебійного тепла у будівлях в'язниці, з енергозберігаючими технологіями, електричним світлом та водопроводом.

Під час проектування в'язниці варто враховувати всі рівні безпеки, які мають виділятися різним ступенем суворості, а також: враховувати сучасні міжнародні підходи фізичної, процедурної та динамічної безпеки. Щодо створення належної фізичної безпеки варто відмовитися від сторожових веж по периметру в'язниці, носіння зброї на території в'язниці, обмежившись лише носінням спецзасобів та наявністю команди швидкого реагування на надзвичайні ситуації.

По периметру в'язниці повинна бути сучасна огорожа з відеокамерами та реагуванням гучним звуком на будь-яке доторкання до горожі. Важливо на кожному відділенні при вході мати невелике скляне приміщення із системою цілодобового відео та персонального нагляду, де постійно перебувають два інспектори відділу нагляду і безпеки. В їх обов'язки покладається по черговий вивід засуджених на різні заходи, проте постійно один має бути на місці. Це оптимізує кількість персоналу добових нарядів і забезпечить підвищення безпеки у в'язниці.

Належний стан процедурної безпеки вимагає чіткового нормативно-правового та технічно-методичного урегулювання всіх процесів, які відбуваються у в'язниці. Повинен бути оновлений і створений опис всіх Стандартних операційних процедур, починаючи від прийому засуджених (стадія соціалізації) закінчуючи порядком дій персоналу у різних нестандартних надзвичайних ситуаціях (війна є не виключенням).

Динамічна безпека повинна бути забезпечена шляхом коректного вибудовування позитивних, комунікативних взаємовідносин між персоналом і засудженими, що дозволить забезпечити рівновагу у правах і обов'язках персоналу і засуджених. Для цього слід особливу увагу приділити підбору і навчанню персоналу певним необхідним технікам комунікації.

Оскільки типовий проект в'язниці має розробляти Департамент з питань виконання покарань Міністерства юстиції України, то наші рекомендації по структурній архітектурі можуть стати їм в нагоді. Ми надіємось, що розробка такого проекту і його успішна реалізація після нашої Перемоги над ворогом, стане дорожньою карткою розбудови нових в'язниць в Україні.

У даній статті ми звертаємо увагу, що архітектурна новація системи одиночного утримання, спрямована на унеможливлення спілкування засуджених у нічний час, виникнення конфліктних ситуацій, формування у засуджених субкультури, зменшення можливостей вчинити новий злочин в місцях несвободи [5, с. 17]. На жаль, наші спроба винести даний проект на всеукраїнське обговорення серед вчених, практичних працівників органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України, громадськості та власне і засуджених закінчились формальною відпискою.

Висновки. Враховуючи результати проведеного у цій науковій статті дослідження можна зробити наступні висновки:

- по-перше, розробка нами інноваційної моделі «Сучасна в'язниця в Україні» – це нова ідея удосконалення та оптимізації функціонування сучасної кримінально-виконавчої системи України та подальшу її трансформацію в пенітенціарну систему європейського зразка;
- по-друге, в умовах сучасного транзитивного суспільства, що характеризується значним динамізмом і нестабільністю, особливо в умовах російсько-української війни, розширення спектру дії Стратегії реформування (розвитку) пенітенціарної системи на період до 2026 року. є важливим кроком на шляху трансформації кримінально-виконавчої системи у пенітенціарну;
- по-третє, сучасна в'язниця в Україні – це сучасний державний або комунальний заклад з окремими будівлями та приміщеннями, де особи, які вчинили кримінальне правопорушення і за вироком суду направлені проходити три стадії виконання/відбування покарання в місцях несвободи: соціалізацію; ресоціалізацію та реінтеграцію.

Список використаних джерел:

1. Лазаренко Л. А. У пошуках «ідеальної» в'язниці (від зародження ідеї до її реалізації). *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. №2 (8). С. 125–133.
2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Tex> (дата звернення: 13.07.2023).
3. Богатирьов І.Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу (інноваційний проект). К. : ВД «Дакор». 2014. 56 с.
4. Богатирьов І.Г. Нариси становлення пенітенціарної системи України у працях вітчизняних вчених наукової школи «Інтелект» : монографія / І.Г. Богатирьов. Київ ВД «Дакор», 2021. 242 с.
5. Богатирьов І.Г. В'язниця в Україні у ХХІ столітті (інноваційна модель). Київ : ВД «Дакор», 2023, 44 с.

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.16>

ДЕМ'ЯНОВ В.В.

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВИЛ
ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ (ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ)****PROBLEMS OF CRIMINAL LEGAL PROTECTION
OF ENVIRONMENTAL SAFETY RULES (DURING MARTIAL LAW)**

У статті проаналізовано наявні проблеми кримінально-правової охорони правил екологічної безпеки (під час воєнного стану); нормативне їх врегулювання. Ми дослідили сучасний стан антропогенного навантаження на природне середовище.

Проілюстровано ситуації з сільськогосподарськими угіддями, використанням ресурсів прісних поверхневих вод і вирубкою лісових масивів, Зараз зовсім загрозливих масштабів набувають забруднення та деградація навколишнього природного середовища, особливо водою і ґрунтів, атмосферного повітря у містах та промислових центрах, які зазнали максимальних руйнувань. Частка екологічно чистих територій нині неухильно зменшується відносно до загальної земельної площі країни. Малозабруднених території все менше, а площі зон екологічного лиха збільшуються. Та, враховуючи подовження загарбницьких дій, ці показники й надалі продовжують збільшуватися. Зазначено, що це насамперед стосується зони відчуження, що утворилась після аварії на ЧАЕС та районів, прилеглих до неї й погіршився стан після захоплення російськими військовими Чорнобильської атомної електростанції. Також, значних пошкоджень зазнали об'єкти і місцевості в Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській і деяких інших областях.

Питання життя і гідності людини і громадянина їхніх, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій є питаннями національної безпеки України.

Отже, в статті досліджено питання зібрання належних, допустимих та достатніх доказів про порушення вимог, що визначають порядок проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, а також експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів і інших об'єктів до проведення огляду слід залучити органи державного екологічного контролю, представників Державної екологічної інспекції України (в нашому регіоні, це Державна екологічна інспекція Південного округу Запорізька та Херсонська області), органи Міністерства охорони здоров'я України та департаменти Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, які відповідно до покладених на них законодавством повноважень, встановлюють фактичні данні, здійснюють відповідний розрахунок завданих довіллю збитків тощо. Інші особливості аналізованого складу злочину.

На шляху сприяння попередження та ефективному розкриттю та розслідуванню порушень екологічної безпеки у майбутньому, підкреслена потреба прогнозування перспективи розвитку ситуації екологічної безпеки; які дії треба попередньо проводити, в тому числі правоохоронними органами і запропоновано запровадити відповідну Стратегію (Стратегії запобігання порушенням правил екологічної безпеки).

Ключові слова: екологічна політика, експлуатація природних ресурсів, екологічні права та обов'язки, захист довкілля, збереження довкілля, екологічна безпека, промисловий регіон.

The article analyzes existing problems of criminal law protection of environmental safety rules (during martial law); their regulatory regulation. We investigated the current state of anthropogenic load on the natural environment.

Situations with agricultural lands, the use of fresh surface water resources, and the cutting down of forests are illustrated. Now, pollution and degradation of the natural environment, especially water bodies and soils, atmospheric air in cities and industrial centers, which have undergone maximum destruction, are taking on a very threatening scale. The share of ecologically clean territories is now steadily decreasing relative to the total land area of the country. There are fewer and fewer lightly polluted areas, and the areas of ecological disaster zones are increasing. But, taking into account the prolongation of the invasion, these indicators continue to increase. It is noted that this primarily concerns the exclusion zone that was formed after the accident at the Chernobyl nuclear power plant and the areas adjacent to it, which worsened after the seizure of the Chornobyl nuclear power plant by the Russian military. Also, objects and areas in Donetsk, Dnipropetrovsk, Zaporizhzhya, Kyiv, Luhansk, Lviv, Sumy, Kharkiv, Kherson, Chernihiv and some other regions suffered significant damage.

The question of life and dignity of a person and their citizen, their constitutional rights and freedoms, safe living conditions; society – its democratic values, well-being and conditions for sustainable development; of the state – its constitutional system, sovereignty, territorial integrity and inviolability; territory, natural environment – from emergency situations are matters of national security of Ukraine.

So, the article examines the issue of gathering proper, admissible and sufficient evidence about violations of the requirements that determine the procedure for conducting an environmental examination, the rules of environmental safety during the design, placement, construction, reconstruction, commissioning, as well as the operation and liquidation of enterprises, structures, of mobile vehicles and other objects, state environmental control bodies, representatives of the State Environmental Inspection of Ukraine (in our region, this is the State Environmental Inspection of the Southern District of Zaporizhzhya and Kherson regions), bodies of the Ministry of Health of Ukraine and departments of the Ministry of Defense should be involved in the inspection of the environment and natural resources of Ukraine, which, in accordance with the powers assigned to them by the law, establish actual data, carry out an appropriate calculation of the damage caused to the environment, etc. Other features of the analyzed composition of the crime.

On the way to promote prevention and effective disclosure and investigation of environmental safety violations in the future, the need to forecast the future development of the environmental safety situation is emphasized; what actions should be taken in advance, including by law enforcement agencies, and it is proposed to implement the corresponding Strategy (Strategies for the Prevention of Violations of Environmental Safety Rules).

Key words: *ecological policy, exploitation of natural resources, ecological rights and obligations, protection of the environment, preservation of the environment, ecological safety, the industrial region.*

В умовах збройної агресії проти України, що супроводжується негативним впливом на довкілля, додержання правил екологічної безпеки набуває стратегічного значення.

Так, стаття 13 Конституції України визначає, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу (від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією); кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. 16 стаття Конституції України містить положення, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави; тобто, прямо вказує: екологічна безпека – це обов'язок держави. Стаття 50 Конституції України, в свою чергу, гарантує громадянам право на безпечне для життя

і здоров'я довкілля, а стаття 66 Конституції України наголошує на обов'язку кожного не заподіювати шкоду природі та на відшкодування завданих збитків. Проте, стан довкілля в Україні є незадовільним [1].

На цей час саме природне середовище зазнає великого антропогенного навантаження. В Україні зараз найвищі показники розораності сільськогосподарських угідь, використання ресурсів прісних поверхневих вод і вирубок лісових масивів тощо в Європі. Зовсім загрозливих масштабів набувають забруднення та деградація навколишнього природного середовища, особливо водойм і ґрунтів, атмосферного повітря у містах та промислових центрах, які зазнали максимальних руйнувань. Частка екологічно чистих територій нині неухильно зменшується відносно до загальної земельної площі країни. Малозабруднених територій все менше, а площі зон екологічного лиха збільшуються. Та, враховуючи подовження загарбницьких дій, ці показники й надалі продовжують збільшуватися (нажалі, наслідки можливі і після закінчення військових дій). Це насамперед зона відчуження, що утворилась після аварії на ЧАЕС та райони, прилеглі до неї та погіршилися після захоплення російськими військовими Чорнобильської атомної електростанції. Після російської окупації небезпек на ЧАЕС стало більше: мародерство, мінування території, небезпечне опромінення персоналу – все це наслідки окупації російськими військовими Чорнобильської атомної електростанції. За вказівками представників українського уряду і працівники АЕС: після відступу російських окупантів з Чорнобильської атомної електростанції вони залишили по собі фортифікаційні об'єкти в місцях максимального радіаційного фону, вивезли унікальну радіологічну лабораторію, полонили захисників ЧАЕС та примушували персонал до роботи в умовах надмірного опромінення. А також окремі місцевості в Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській і деяких інших областях. До речі, регіони з кризовою екологічною ситуацією мають і найвищу щільність населення [2].

Відповідно до положень ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій [3]. Що передбачає здійснення комплексу заходів, що гарантуватимуть екологічну безпеку ядерних об'єктів і надійний радіаційний захист населення та довкілля, зведення до мінімуму впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ефективності використання природних ресурсів, розвиток технологій переробки та утилізації відходів; поліпшення екологічного стану річок України, насамперед басейну р. Дніпро, та якості питної води; запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів та поліпшення їх екологічного стану; стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону; недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин, організмів; реалізація заходів щодо зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан екологічної безпеки України, розширення її участі у міжнародному співробітництві з цих питань [2].

Екологічна безпека забезпечується системою організаційно-правових, економічних, технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів екологічного характеру, яка передбачена Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію і експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів; охорона навколишнього природного середовища при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних речовин та інших препаратів; охорона навколишнього природного середовища від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами; екологічна безпека транспортних засобів тощо) [4].

Результативність роботи у виявленні правопорушень за статтею 236 КК України та подальший збір доказів під час досудового розслідування обумовлена взаємодією правоохоронних органів та органів державного нагляду. При установленні факту порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки необхідно провести першочергові слідчі дії з метою з'ясування обставин вчинення правопорушення [5].

На практиці значна частина цих правопорушень залишається невиявленими та не розкритими (обвинувальні акти не скеровуються до суду), оскільки залишається невстановленими

зв'язок (загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки) з порушеннями порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, або правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів (через проміжки часу між вчиненням та виявленням цих наслідків (обов'язковим при кваліфікації злочину, передбаченого ст. 236 КК, є встановлення причинного зв'язку між зазначеним у цій статті діянням та суспільно небезпечним наслідком (наслідками)); навмисного приховування своїх злочинних дій; ті ж самі дії але вчинені незаконними органами чи організаціями окупаційної влади; непідконтрольність окремих територій та об'єктів українській владі; руйнування інфраструктури; через брак належного рівня фахівців та контролюючих органів; брак засобів вчасного й всебічного виявлення та оцінювання шкоди, складність виявлення розбіжностей між наслідків від снарядів від незаконних: розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію і експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів; а також, загальне послаблення юридичного контролю через складність визначення господарського підпорядкування того чи іншого об'єкта та високу латентність екологічної злочинності в цілому тощо.

З метою зібрання належних, допустимих та достатніх доказів про порушенні вимог, що визначають порядок проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, а також експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів і інших об'єктів до проведення огляду слід залучити органи державного екологічного контролю [Закон України Про державний екологічний контроль (проект)] [6], представників Державної екологічної інспекції України (в нашому регіоні, це Державна екологічна інспекція Південного округу Запорізька та Херсонська області), органи Міністерства охорони здоров'я України та департаменти Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, які відповідно до покладених на них законодавством повноважень, встановлюють фактичні данні, здійснюють відповідний розрахунок завданих довікллю збитків тощо. Законом України від 15.03.2022 внесені зміни до статті 71 Кримінального процесуального кодексу України та розширено повноваження спеціаліста, який може бути залучений для надання пояснень, довідок і висновків під час досудового розслідування, що потребують спеціальних знань [7]. Залучений у кримінальному провадженні спеціаліст використовує свої знання та в межах компетенції надає консультації та відповіді на питання, фіксує факти порушення законодавства, визначає розмір матеріальної шкоди (збитків) та службових або інших осіб, внаслідок дій або бездіяльності яких допущено порушення законодавства, спричинено шкоду чи завдано збитки. Взаємодію між органами прокуратури, Національної поліції, державними органами контролю та державними спеціалізованими установами визначено спільним Порядком від 16.06.2022 №94/363/150/226/356. З метою залучення працівника органу державного нагляду (контролю) або судового експерта спеціалізованої державної установи, фахівця підприємства, установи, організації, або іншої особи, що володіє спеціальними знаннями та навичками, як спеціаліста відповідна посадова особа органу національної поліції чи прокуратури завчасно (не пізніше ніж за 10 днів до бажаної дати залучення) письмово звертається до органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, спеціалізованої державної установи, підприємства, установи, організації для визначення інформації про конкретного працівника, який у подальшому буде залучений як спеціаліст [8].

Після отримання інформації про можливість виділення конкретних осіб слідчий чи прокурор приймає рішення про залучення відповідної особи як спеціаліста, про що виносить постанову, копію якої направляє до органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, спеціалізованої державної установи, підприємства, установи, організації або вручає спеціалісту. Постанова слідчого чи прокурора про залучення як спеціаліста є обов'язковою для виконання. Фіксація відбувається після аналізу результатів, які слідчий чи прокурор отримав при проведенні огляду місця події. При складанні протоколу в описовій частині необхідно вказати: межі місця події, його місцезнаходження (з прив'язкою до Google координат); час, назву, район, номер кварталу, межі та площу, способи й методи вчинення та виявлення, територію (наприклад, категорію, кількість, масштаби, вид і спосіб, а також особливості тощо). В ході огляду необхідно використовувати вимірювальні прилади, які пройшли сертифікацію та гостування – лінійки, рулетки, оскільки застосування інших, може поставити під сумнів точність вимірів та підрахунок розміру шкоди [9].

При вирахуванні шкоди завданої довкіллю необхідно використовувати Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167 «Про затвердження

Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану»; постанови Кабінету Міністрів України: від 19.04.1993 № 287 «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України»; від 23.07.2008 № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу»; від 07.11.2012 № 1030 «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)»; від 20 березня 2022 р. № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації»; від 10.05.2022 № 575 «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» [10–14].

З 9 червня 2022 року набрав чинності Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану». Відповідно до цього Закону на період дії воєнного стану для виконання обстежувальних, вишукувальних, топографо-геодезичних робіт, використання геодезичного обладнання користування геодезичними та картографічними даними, відомостями про координати пунктів Державної геодезичної мережі, а також надання відомостей про координати поворотних точок меж об'єктів Державного земельного кадастру сертифіковані інженери-землевпорядники та/або сертифіковані інженери-геодезисти повинні отримати від органу Служби безпеки України спеціальний дозвіл на виконання топографо-геодезичних вишукувань [15].

Ознаки аналізованого складу злочину також містять: прийняття в експлуатацію сховищ радіоактивних відходів або об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, без реалізації заходів щодо забезпечення захисту персоналу, населення, довкілля чи без спорудження та введення в дію всього комплексу цих об'єктів, передбаченого проектом; ведення у межах санітарно-захисних зон, створених для відмежування сховищ радіоактивних відходів від суміжних земель, сільськогосподарської та іншої виробничої діяльності, спрямованої на одержання товарної продукції, без спеціального дозволу, здійснення без такого дозволу у цих зонах усіх видів водокористування, лісокористування та користування надрами; проведення робіт на ядерній установці, джерелі іонізуючого випромінювання, а також поводження з такими джерелами та ядерними матеріалами без наявності дозволу; не забезпечення захисту людини від впливу радіонуклідів, що містяться у будівельних матеріалах, під час будівництва житлових і виробничих приміщень; не проведення налагоджувальних робіт на обладнанні, що споживає природний газ і рідке паливо.

Порушення правил екологічної безпеки утворюють дії або бездіяльність, пов'язані з невиконанням вимог відповідних норм, правил (екологічних нормативів та/або екологічних стандартів), що визначають допустимі рівні негативного впливу на довкілля та неправомірного використання природних ресурсів.

Відповідно, отримана інформація потребує експертної перевірки. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [5].

Необхідно враховувати, що ст. 236 КК України є кримінальним правопорушенням з матеріальним складом, тобто злочин вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків [5].

Порушення правил екологічної безпеки, яке не супроводжувалося фактичним заподіянням шкоди людині чи довкіллю, утворює склад відповідного адміністративного проступку (статті 791, 80, 911 КпАП), а за наявності для цього підстав – злочину, передбаченого ч. 1 ст. 253 КК [16; 5]. Поняттям «інші тяжкі наслідки» охоплюються випадки масового захворювання людей, масове знищення об'єктів тваринного або рослинного світу, виснаження природних ресурсів, тривалий простій підприємств тощо. Відповідно до абзаців 2, 3 п. 5 ППВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» під тяжкими наслідками слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо. З'ясовуючи питання про те, чи є загибель

або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці. Масове захворювання людей – це захворювання значної кількості людей на одній території, що є небезпечним для їх життя і здоров'я або поєднане зі стійкою втратою працездатності, зараження епідемічними або інфекційними хворобами кількох осіб, появу відхилень у розвитку дітей, значне зниження тривалості життя, захисних можливостей імунної системи. Масове знищення об'єктів тваринного або рослинного світу означає: приведення у непридатний стан рослин на великих площах, у великому розмірі або на значну суму; приведення у непридатний або в частково непридатний стан угідь; знищення чи приведення у непридатний або в частково непридатний стан врожаю сільськогосподарських рослин у великій кількості або на значну суму; знищення значної кількості тварин; знищення посівного матеріалу, земель та насаджень; знищення та отруєння значної кількості риби. Під виснаженням природних ресурсів слід розуміти їх нераціональне використання, що призвело до зниження продуктивності або невідповідності доступних запасів ресурсів і безпечних умов їх використання, зменшення стоку поверхневих вод чи скорочення запасів підземних вод [17].

Загибель людей означає смерть двох або більше осіб. Іншими тяжкими наслідками можуть визнаватися, зокрема, загибель однієї особи, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній, двом чи більше особам, масове захворювання людей, виведення з ладу виробничих підприємств чи інших важливих споруд (гребель, систем водо- та енергопостачання, зв'язку тощо), масові загибель або захворювання об'єктів тваринного світу, знищення лісових масивів на значних площах, неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси у певному регіоні, генетичне перетворення природних об'єктів, спричинення великих матеріальних збитків, у тому числі пов'язаних з відновленням належної якості довкілля, неможливість проживання населення на певній території та вимушене переселення людей. З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, слід, зокрема, досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці. До екологічного забруднення значних територій слід відносити забруднення різними небезпечними речовинами і відходами лісових масивів, водойм, морського середовища, земельних ділянок, атмосферного повітря (скажімо, його запылення або задимлення). Екологічним забрудненням території може бути, наприклад, зміна на ній радіоактивного фону в розмірах, які створюють небезпеку для життя та здоров'я особи, генетичного фонду рослин і тварин. Вирішуючи питання про те, чи є значною територія, на якій сталося екологічне забруднення, треба враховувати дані про її площу, екологічну унікальність, належність до природно-заповідного фонду чи іншого об'єкта загальнодержавного значення.

У липні 2022 року у Запорізькому НДЕКЦ МВС України впроваджено проведення інженерно-екологічної експертизи за експертною спеціальністю 10.19 «Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля» за адресою: м. Запоріжжя, вул. Аваліаїні, 19-а, 69068 (тел. 061-228-02-59, ndekc@zr.pri.gov.ua).

Установи, які також виконують такі експертизи – ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків), Дніпропетровський НДІСЕ, Київський НДІСЕ, Одеський НДІСЕ.

Щодо особливостей залучення державних підприємств та органів місцевого самоврядування в якості потерпілої сторони. Визначення потерпілої сторони залежить від наступного: кому належить на праві власності або господарського відання (державна, комунальна або приватна власність) та у чиєму користуванні або на праві власності перебувають об'єкти; у разі завдання шкоди інтересам територіальної громади – відповідна міська, селищна або сільська рада, на території якої здійснено правопорушення.

Так, по Запорізькому району: Біленьківська, Долинська, Матвіївська, Михайлівська, Михайло-Лукашівська, Новоолександрівська, Павлівська, Петро-Михайлівська, Степненська, Широ-ківська та Таврійська сільські ради, Вільнянська та Запорізька міські ради, Комишуваська, Кушугумська, Новомиkolaївська та Тернуватська селищні ради.

Нормативне обґрунтування для визначення потерпілої сторони в особі міської, селищної або сільської ради. Територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності, зокрема на землю та природні ресурси (ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [18]. Природні ресурси, які перебувають у власності

територіальних громад, є складовою частиною матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування (ст. 142 Конституції України) [1].

Таким чином, сучасний специфічний правовий режим на нашій території, складний як для упорядкування, додержання прав і свобод; необхідність введення додаткових заходів; наявність та наслідки складних подій; складна ситуація з оцінкою суспільно-небезпечних діянь з порушення правил екологічної безпеки. Наприклад складні ланцюги причинно-наслідкових зв'язків, факторів воєнного стану та реального впливу на дозвілля, ускладнює реальне та оперативне виявлення порушень природоохоронного законодавства, порушників останнього, фіксацію заподіяної шкоди тощо. Тому, для сприяння її відшкодування, а також попередження виникнення аналогічних порушень у майбутньому, потрібно намагатися прогнозувати на перспективу, передбачати розвиток ситуації екологічної безпеки; які дії попередньо проводити, в тому числі правоохоронним органом і якої *Стратегії (Стратегії запобігання порушенням правил екологічної безпеки)* треба дотримуватися.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 №30. *Президент України. Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Київ, 2021. URL : <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>
3. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
5. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року №2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Проект Закону України «Про державний екологічний контроль» від 18.03.2021 № 3091. *LIGA 360*. URL : https://ips.ligazakon.net/document/ji01459b?ed=2021_03_18
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
8. Наказ Про затвердження Порядку взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля від 16.06.2022 № 94/363/150/226/356. URL : [ZAKON ONLINE ПРАВО ЗНАТИ](https://zakononline.com.ua/documents/show/506109_691951). https://zakononline.com.ua/documents/show/506109_691951
9. Закон України Про стандартизацію від 5 червня 2014 року № 1315-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>
10. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану від 04.04.2022 № 167. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>
11. Постанова кабінету міністрів України Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації від 20 березня 2022 р. № 326. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-viznachennya-shkodi-ta-zbitkiv-zavdanih-ukrayini-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-rosijskoyi-federaciyi-326>
12. Постанова Кабінету Міністрів України Про таксу для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України від 19.04.1993 № 287. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287-93-%D0%BF#Text>
13. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження таксу для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу від 23.07.2008 № 665. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-%D0%BF#Text>

14. Постанова Кабінету Міністрів України Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) від 07.11.2012 № 1030. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF#Text>

15. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану від 12.05.2022 № 2247-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>

16. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8074-10. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

17. Постанова Пленуму Верховного Суду України Про судову практику у справах про злочини та ніші правопорушення проти довілля від 10 грудня 2004 р. № 17. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>

18. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.17>

МОНІН І.В.

**ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНОГО ЗІ ЗЛОВЖИВАННЯМ
ПОВНОВАЖЕННЯМИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ
ПРИВАТНОГО ПРАВА НЕЗАЛЕЖНО ВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ**

**REGARDING THE SPECIFICS OF THE OBJECTIVE SIDE OF THE COMPOSITION
OF A CRIMINAL OFFENSE RELATED TO THE ABUSE OF AUTHORITY
BY AN OFFICIAL OF A LEGAL ENTITY OF PRIVATE LAW, REGARDLESS
OF THE ORGANIZATIONAL FORM**

У статті досліджуються питання визначення особливостей об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, пов'язаного зі зловживанням повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Розкривається сутність низки взаємопов'язаних понять, різні наукові підходи до їх визначення тощо. Проаналізовано сутність об'єктивної сторони кримінального правопорушення, як системоутворюючого елемента складу кримінального правопорушення, який надає можливість розкривати соціальну сутність цього діяння, встановити його суспільно небезпечний наслідок та причинно-наслідковий зв'язок. Проаналізовано законодавче визначення об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення.

Зроблено висновок, що типовими ситуаціями зловживання владою або службовим становищем є: неправомірне сприяння призначенню на посаду особи; неправомірне втручання в діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування або посадових осіб; неправомірне надання переваги фізичним або юридичним особам під час підготовки проєктів, видання нормативно-правових актів, прийняття рішень тощо; нецільове використання коштів; неправомірне звільнення осіб від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); створення надлишків товарів чи інших матеріальних цінностей задля наступного заволодіння ними тощо.

Ця робота є спробою окреслити проблему і визначити, які діяння можна і які не можна віднести до зловживання повноваженнями. Вирізнення зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми від інших діянь, не пов'язаних із спеціальним статусом цих суб'єктів кримінальних правопорушень. Тобто, визначення, що такий посадовець, повинен усвідомлювати та мати намір, що він вчиняє кримінальне правопорушення користуючись своїм службовим становищем. Відповідно, якщо не буде встановлено такого зв'язку, то це не буде вважатися посадовим злочином.

Наголошено на винятковому значенні високого статусу, авторитету високої посади, можливостям, які вона надає, як підґрунтя для зловживань повноваженнями.

Викладено проаналізовані положення щодо об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 364-1 КК України і щодо яких в теорії кримінального права немає єдиної думки. Характерними особливостями зловживання повноваженнями, тобто умисного, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб є те, що службовими особами: умисно використовують свою компетенцію, службовий авторитет та престиж юридичної особи, у якій працюють; мають корисливий мотив, інший особистий інтерес чи інтерес третіх

осіб; завдають шкоди правам, свободам окремих осіб або державним інтересам; підключають необхідні службові зв'язки з іншими особами, які виникають завдяки займаній посаді; впливають на професійну діяльність інших людей; отримують фінансову, майнову чи іншу винагороду.

Ключові слова: *зловживання повноваженнями, зловживання правом, кримінальна відповідальність, склад кримінального правопорушення, службова особа, юридична особа.*

The article examines the issue of determining the specifics of the objective side of the composition of a criminal offense related to the abuse of authority by an official of a legal entity of private law, regardless of the organizational and legal form. The essence of a number of interrelated concepts, different scientific approaches to their definition, etc. are revealed. The essence of the objective side of the criminal offense is analyzed as a system-forming element of the composition of the criminal offense, which provides an opportunity to reveal the social essence of this act, to establish its socially dangerous consequence and cause-and-effect relationship. The legislative definition of the objective side of this criminal offense is analyzed.

It was concluded that typical situations of abuse of power or official position are: improperly facilitating the appointment of a person to a position; illegal interference in the activities of state authorities, local self-government bodies or officials; unlawful giving of preference to natural or legal persons during the preparation of projects, issuance of normative legal acts, decision-making, etc.; inappropriate use of funds; unlawful exemption of persons from paying taxes, fees (mandatory payments); creating surpluses of goods or other material values for their subsequent acquisition, etc.

This work is an attempt to outline the problem and determine what actions can and cannot be attributed to abuse of power. Distinguishing abuse of authority by an official of a legal entity of private law, regardless of the organizational and legal form, from other acts not related to the special status of these subjects of criminal offenses. That is, the determination that such an official must be aware and have the intention that he commits a criminal offense using his official position. Accordingly, if such a connection is not established, it will not be considered an official crime.

Emphasis is placed on the exceptional importance of high status, the authority of a high position, the opportunities it provides as a basis for abuse of authority.

The analyzed provisions regarding the objective side of the crime provided for in Art. 364-1 of the Criminal Code of Ukraine and regarding which there is no consensus in the theory of criminal law. Characteristic features of abuse of authority, i.e. intentional, with the aim of obtaining undue benefit for oneself or other persons, the use of private rights contrary to the interests of a legal entity, regardless of the organizational and legal form, by an official of such a legal entity, if this caused significant damage to the rights or interests of individuals protected by law citizens, or state or public interests, or the interests of legal entities is that officials: deliberately use their competence, official authority and prestige of the legal entity in which they work; have a selfish motive, other personal interest or interest of third parties; harm the rights, freedoms of individuals or state interests; establish the necessary official relations with other persons that arise due to the position held; influence the professional activity of other people; receive a financial, property or other reward.

Key words: *abuse of authority, abuse of right, criminal responsibility, the composition of the criminal offense, official employee, a legal entity.*

Постановка проблеми. У Кримінальному кодексі України службові злочини з боку менеджів приватного бізнесу відокремлені від корупційних порушень, вчинених державними службовцями та прирівняними до них особами. При виявленні таких фактів справа порушується за статтею 364-1 КК. Для винесення обвинувального акту і передачі матеріалів до суду органи слідства повинні встановити наявність складу злочину. Щоб винести обвинувальний акт з наступною передачею обвинувального акту до суду, слідством повинно бути встановлено склад цього злочину.

У реаліях сьогодення, непоодинокі випадки коли службові особи порушують закон і переходять межу настання кримінальної відповідальності. Зокрема, щодо повноважень, якими вони володіють. Дослідженню підлягатимуть сутність й особливості зловживання повноваженнями і з'ясуємо, що не можна віднести до таких дій.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення – зловживання посадовими повноваженнями, тобто реалізація адміністративно-господарських функцій, обумовлених посадою, в корисливих цілях, що суперечить інтересам компанії і завдає значної шкоди особам, чії права захищаються законом. Це можуть бути як активні дії (в тому числі вплив на підлеглих), так і пасивна поведінка (невиконання виробничих завдань, затягування термінів, небажання підписувати документи тощо).

В разі підозри вчинення неправомірних дій або бездіяльності керівником приватної фірми/об'єднання/організації, що спричинило шкоду майновим інтересам: було завдано збитків, або ж були порушені інші права (наприклад, власникам, акціонерам, пайовикам, бенефіціарам, засновникам юридичної особи, будь-яким стороннім господарюючим суб'єктам, індивідуальним підприємцям-контрагентам, постачальникам газу, електроенергії, води, інших комунальних послуг, операторам зв'язку, окремим громадянам, іноземцям, громадським організаціям та об'єднанням, територіальній громаді чи державі).

Займаючи високі владні посади, на підприємстві чи установі, особа одержує певні важелі впливу. Саме такий високий статус, авторитет високої посади, можливості, які вона надає, та загальноновизнана вага стають підґрунтям для зловживань повноваженнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми розглядалися багатьма українськими вченими та науковцями з галузі, так, зокрема, великий вклад у розроблення питань кримінальної відповідальності за службові кримінальні правопорушення зроблено: Г. М. Анісімовим, П. С. Берзіним, В. І. Борисовим, Л. П. Брич, В. М. Бурдіним, В. О. Гацелюком, О. О. Дудоровим, З. А. Загинею-Заболотенко, Г. М. Зеленовим, В. М. Киричко, О. Квашею, О. М. Костенко, Р. Л. Максимовичем, О. К. Маріним, М. І. Мельником, В. О. Навроцьким, М. І. Пановим, А. А. Стрижевською, В. І. Тютюгіним, П. Фрісом, П. Л. Фрісом, М. І. Хавронюком. Питання визначення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, досліджували: П. П. Андрушко, А. Е. Жалінський, С. В. Землюков, Н. П. Іваник, І. Я. Козаченко, О. Ф. Кістяківський, М. Й. Коржанський, Г. Д. Коробков, В. В. Мальцев, П. С. Матишевський, В. Е. Мельникова, А. А. Музика, Б. С. Нікіфоров, Г. П. Новоселов, А. В. Пашковська, Н. І. Пікуров, А. А. Піонтковський, І. Г. Соломоненко, В. Я. Тацій, А. Н. Трайнін, Є. В. Фесенко, А. І. Чучаєв, інші. Об'єктивну сторону кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у межах дисертаційних робіт досліджували К. П. Задоя, В. П. Коваленко, О. Я. Светлов, Д. О. Сисоєв, Т. І. Слуцька, Р. М. Гора, В. Г. Хашев та інші. З'ясуванню змісту понять «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» у складах кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності присвячені наукові праці таких учених: В. В. Антипов, Н. О. Антонюк, В. М. Бурдін, О. О. Дудоров, Г. М. Зеленов, В. О. Навроцький, В. Б. Харченко, та інших. Проте, в наявних дослідженнях злочинів у сфері службової діяльності, вони не досліджувалися в цілому; розглядалися, або окремі суміжні злочини, зі злочином, передбаченим ст. 364-1 Кримінального кодексу України, або окремі їх співставлення тощо. А тому й потребують окремого дослідження.

Метою статті є дослідження сучасних проблем визначення особливостей об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, пов'язаного зі зловживанням повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, як системоутворюючого елемента складу цього кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Суттю зловживання є те, що особа використовує свої права та/або обов'язки на шкоду інтересам інших суб'єктів суспільних відносин. Інструмент, яким наділена особа для реалізації своїх прав та/або обов'язків, стає шкідливим для інших осіб.

Вивчення об'єктивної сторони досліджуваного складу кримінального правопорушення у сукупності з іншими ознаками складу злочину, передбаченого ст. 364-1 Кримінального кодексу України, дасть можливість відрізнити правомірну поведінку від кримінального правопорушення та з'ясувати, які саме діяння відповідно треба кваліфікувати, як зловживання правом особою, що надає публічні послуги [1].

Будучи зовнішнім проявом суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкт кримінально-правової охорони, об'єктивна сторона визначає, у чому полягає кримінальне правопорушення та які наслідки він спричиняє, за яких умов місця, часу та обстановки це кримінальне

правопорушення має місце, в який спосіб і за допомогою яких засобів чи знарядь він вчиняється [2, с. 163]. Таким чином, цей елемент значною мірою зумовлює характер і ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення, її ознаки беруться до уваги при вирішенні питань, пов'язаних із криміналізацією та пеналізацією вчинків людини [3, с. 181].

Розглядаючи питання, почнемо з визначення діяння у складі цього кримінальних правопорушень, що передбачає відповідальність за зловживання правом особами, що надають публічні послуги.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України, «суспільно небезпечне діяння» – це дві форми поведінки особи – активна (дія) і пасивна (бездіяльність). Вчинення кримінального правопорушення шляхом дії означає активну вольову поведінку особи, яка контролюється свідомістю того, хто вчиняє кримінальне правопорушення [1; 3, с. 185].

Досліджуваній склад злочину, це зловживання правом, а тому, слід з'ясувати, у якій формі може вчинятися зловживання правом. Через те, що предметом зловживання повноваженнями може бути не лише суб'єктивне право, але й обов'язок (наприклад, коли особа умисно не виконує свого обов'язку (зловживає правом), що спричиняє шкоду іншим суб'єктам суспільних відносин) [4, с. 45]. Таким чином, во зловживає своїми повноваженнями, тому, можна стверджувати, що зловживання може вчинятися в тому числі шляхом пасивної поведінки (тобто бездіяльності). З цим також погоджуються наступні науковці: С. В. Авдєєв, О. О. Кравченко, М. І. Мельник, Е. А. Нестеров, Т. Т. Полянський, О. Я. Светлов, В. І. Тютюгін, В. В. Федоров, М.-М. С. Яциніна та ін. Не погоджується меншість, це, наприклад: О. Я. Рогач та Д. О. Сисоєв [5, с. 291; 6, с. 109]. В свою чергу, у своєму дисертаційному дослідженні, Р. М. Гора, зазначав, що використання повноважень у формі бездіяльності полягає в невиконанні службовою особою юридичної особи приватного права необхідних дій в інтересах останньої. Такі дії можуть полягати у відмові від пред'явлення позову про відшкодування завданих збитків, незастосуванні заходів до осіб, що порушили дисципліну, в неукладенні або непродовгації необхідних договорів тощо [7, с. 72].

Щодо поняття – інтереси (інтереси юридичної особи). Це, насамперед інтереси суспільства та держави взагалі, а також інтереси певного органу, підприємства, установи або організації, що не суперечать (не протиставляються) інтересам суспільства та держави. Тому дії службової особи, вчинені у вузьковідомчих інтересах на шкоду загальнодержавним інтересам чи інтересам інших підприємств, установ та організацій, також можуть визнаватися вчиненими всупереч інтересам служби [8].

Також для з'ясування понять «служба», «інтереси служби», «інтереси юридичної особи» проаналізуємо, як вони застосовуються у чинному законодавстві та інших юридичних джерелах. Так, у законодавстві України немає визначення поняття «служба», проте є визначення державної служби. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну службу», державна служба – публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави. В адміністративно-правовій літературі служба за своїм внутрішнім змістом іноді аналізується з двох боків: як організація, налагодження служби, що передує практичному її здійсненню, і як сама службова діяльність [9].

Тому, з одного боку, служба пов'язана з виконанням завдань та функцій, наприклад, держави, а тому в її процесі виникають відносини між державою (в особі її органів, уповноважених осіб) і державним службовцем, який займає відповідну державну посаду. В цих відносинах державний службовець служить державі, він повинен сумлінно ставитися до своїх обов'язків, чесно служити інтересам держави, виконувати вказівки інших керівників [10, с. 318].

З іншого боку, виникають відносини між державним службовцем і громадянами, державними і недержавними організаціями. Тут державний службовець виступає як слуга народу, який зобов'язаний дотримувати пріоритет прав людини і громадянина, шанобливо ставитися до людей, не допускати дій, що можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державних службовців, тощо [10, с. 318].

Юридичні джерела на ряду з поняттям «служба» містять поняття «інтереси служби», «інтереси держави», які пов'язані як з відносинами «зсередини», які стосуються нормального функціонування державного апарату, так і з відносинами «ззовні», які стосуються інтересів осіб, які «користуються» послугами держави.

Так само і з юридичними особами приватного права, – з одного боку, є інтереси юридичної особи, які стосуються відносин «зсередини», пов'язані з її нормальним функціонуванням, спрямованим на одержання прибутку, а з іншого боку – є відносини «ззовні», які стосуються інтересів осіб, яким юридична особа надає послуги чи продає товари.

Таким чином, поняття інтереси служби та інтереси юридичної особи не є суперечливими, але в чинному Кримінальному кодексі України вони вживаються щодо різних сфер суспільних відносин [11, с. 187].

Щодо поняття «зловживання повноваженнями, у чинному законодавстві немає визначення і цього поняття. За загальним правилом у юридичній літературі під повноваженнями прийнято розуміти права та обов'язки, незважаючи на те, що в академічному тлумачному словнику української мови термін «повноваження» визначається як право, надане кому-небудь для здійснення чогось [12].

Наприклад, у ст. 9 Закону України «Про прокуратуру» вживається поняття «повноваження», наприклад повноваження Генерального Прокурора, згідно ст. 11 повноваження керівника обласної прокуратури; у відповідності до ст. 19 Закону України «Про прокуратуру», це загальні права та обов'язки прокурора. Тобто повноваження включають як права, так і обов'язки. У Законі України «Про національну поліцію» вживається поняття «повноваження поліції», а статтею 18 цього Закону встановлено основні обов'язки поліцейського [13].

У Кримінальному кодексі України термін «повноваження» застосовується у контексті службових осіб приватного права [1]. У Законі України «Про запобігання корупції» вживається словосполучення «забороняється використовувати службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості». Із системного тлумачення цього Закону можна дійти висновку, що використовувати службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості можуть як особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, так і прирівняні до них особи [14].

Для системного аналізу діяння у складі досліджуваних зловживань використаємо дефініцію службової особи. Як уже було зазначено вище, службова особа може зловживати лише тим, чим вона наділена. Виходячи із визначення службової особи, яке міститься у ст. 18 КК України, суб'єкти зловживання повноваженнями (ст. 364-1 КК України) можуть зловживати організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Отже, службове повноваження у ст. 364-1 КК України реалізуються у суспільних відносинах щодо здійснення організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Тобто службове повноваження – це права та обов'язки службової особи, які вона використовує при здійсненні своїх організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [1].

Виділяють наступні приклади зловживань, це: використання з неслужбовою метою наданих у службове користування коштів, приміщень, засобів транспорту чи зв'язку, техніки або іншого майна, протекціонізм (сприяння фізичним чи юридичним особам у закупівлі чи продажу товарів, проведенні робіт, наданні послуг, передаванні майна в оренду чи орендуванні майна, укладенні інших господарських договорів на вигідних для них умовах, наданні пільг чи переваг, якими не користуються інші партнери) [15, с. 203]; сприяння кар'єрі інших осіб – прийняття на роботу, просування по службі, визначення розміру заробітної плати чи інших виплат, скерування на навчання на сприятливих умовах, які не поширюються на інших працівників [15, с. 203]; використання коштів чи майна, ввірених службовій особі не за призначенням; укладення збиткових угод; умисне невчинення дій на користь підприємства, установи організації, де особа працює, або умисне невчинення передбачених законом діянь, якщо такі дії належать до її службових обов'язків; потурання невідповідним для підприємства, установи, організації, де особа працює, вчинкам підпорядкованих осіб [15, с. 203].

Можна зазначити, що зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права «зовні» виявляються в протиправній поведінці, яка полягає у здійсненні організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій всупереч закону на шкоду іншим суб'єктам суспільних відносин. Тобто об'єктивна сторона цих складів злочинів тотожна.

Таким прикладом може слугувати, випадок шахрайства, досудове розслідування якого було здійснено слідчим відділом поліції № 1 Львівського районного управління поліції № 1 Головного управління Національної поліції у Львівській області, коли менеджер одного з поштових відділень спільно зі знайомим налагодили на пошті заміну телефонів на різні дрібнички. Так, прокуратурою міста Львова завершено досудове розслідування та скеровано до суду обвинувальний акт стосовно двох чоловіків за фактами шахрайства (ч. 2 ст. 190 КК України), а щодо одного з них також за фактом зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ч. 2 ст. 364-1 КК України). Слідством встановлено, що у вересні 2022 року у Львові менеджер одного з поштових відділень спільно зі знайомим налагодили на пошті шахрайську схему зі заміною телефонів на мило та

інші підручні засоби. Львів'янин за допомогою онлайн-сервісу знаходив оголошення про продаж мобільних телефонів марки Apple. Домовлявся про купівлю мобільного та відправку поштового відправлення за допомогою кур'єрської служби, при цьому вказував вигадані анкетні дані одержувача. А його товариш, який працював менеджером на пошті та мав доступ до інформації про рух вантажів і посилок, за винагороду домовлявся з кур'єрами про доставку посилок без оформлення відповідних документів. Коли кур'єр доставляв посылку, чоловік отримував її та нібито оглядав справність телефону. Однак, насправді замінював гаджет на якісь підручні побутові речі, на кшталт шматка мила, пластиліну чи ложки, та заклеював коробку назад. Після чого повертав посылку цьому ж кур'єру для подальшого повернення продавцю з відміткою «отримувач не з'явився». Таким чином, обвинувачені незаконно заволоділи 8 айфонами на загальну суму майже 400 тис грн. [16].

Щодо кримінально протиправних наслідків у цьому складі (відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою) – це та ознака зловживань правом, яка робить зловживання правом кримінально караним діянням. І це пов'язано не лише з тим, що досліджуваний склад є злочином з матеріальним складом (тобто моментом закінчення злочину є момент настання суспільно небезпечних наслідків). Це, перш за все, пов'язано з тим, що безвідносно до конкретної статті закону діяння особи, наділеної певними правами та/або обов'язками, можна назвати зловживанням правом лише тоді, коли вони спричиняють шкоду або можливість заподіяння такої шкоди іншим учасникам суспільних відносин, тобто порушують їх права або охоронювані законом інтереси.

Відповідно до диспозицій ч. 1 ст. ст. 364-1 Кримінального кодексу України, такими наслідками є: спричинення істотної шкоди (тяжких наслідків) охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Законом України № 1261-VII викладено в новій редакції пункти 3 і 4 примітки до статті 364 КК, у яких містяться нормативні визначення для цього складу кримінального правопорушення, це «істотна шкода» та «тяжкі наслідки», що спричинило неоднакове розуміння поняття «істотна шкода» у науковій літературі та неоднакове застосування досліджуваної норми права та залишається на розсуд суду та суб'єктивне тлумачення цих оціночних понять [17, с. 169].

Аналізуючи різні трактування категорій «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» і їх змісту, розглянемо різні точки зору з цього приводу. Серед науковців є прихильники і противники (Н. О. Антошок, В. М. Бурдін, О. К. Марін, В. О. Навроцький, В. І. Тютюгін, Б. М. Харченко) віднесення до суспільно небезпечних наслідків службових правопорушень (в тому числі відповідно до ст. 364-1 КК України) шкоди матеріального (майнового) та не матеріального характеру. Так, істотна шкода й тяжкі наслідки повинні досягати певного розміру, який вимірюється у грошових одиницях (такі наслідки піддаються грошовому виміру тоді, коли вони мають матеріальний (майновий) характер. А наслідки нематеріального характеру – пов'язані із заподіянням шкоди соціального, політичного, морального, організаційного та іншого характеру – не мають грошової оцінки і складно визначити еквівалент такої шкоди в одиницях, кратних неоподатковуваним мінімумам доходів громадян. О. О. Дудоров та Г. М. Зеленев, звертають увагу на те, що у вироку суду має бути чітко визначено і доведено, що саме вчинення того чи іншого службового кримінального правопорушення стало причиною відповідних наслідків. При цьому обчислення їх розміру також має бути належним чином підтверджене та не викликати сумніву. Тобто, у вироку має міститися належне обґрунтування визнання тих чи інших наслідків, які, на перший погляд, мають не майновий, а, наприклад, фізичний характер, проявами істотної шкоди або тяжких наслідків. В інших випадках вести мову про кримінальну відповідальність можна лише тоді, коли відповідальність за окремі випадки зловживань (перевищень) встановлено у спеціальних нормах КК України, що не передбачають як криминоутворюючу ознаку настання майнових збитків [18, с. 77].

Кримінальний закон, поняття «істотна шкода» по-різному змістовно наповнює. Наприклад, у ст. ст. 182, 248, 226, 426 КК України законодавець розкриває змістове наповнення поняття «істотної шкоди» для цих складів кримінальних правопорушень, і з цих визначень зрозуміло, що істотна шкода може мати як матеріальний, так і нематеріальний характер. У ст. ст. 209, 231, 232, 244, 26, 249, 323, 359, 382, 410 зміст поняття «істотна шкода» не розкривається взагалі. Натомість підхід законодавця до змістового наповнення цього поняття у розділі XVII КК України відмінний від змістового наповнення цього поняття в інших розділах КК України [17, с. 169].

Частини 3 та ч. примітки до ст. 364 КК України вказують, що істотною шкодою у статті 364-1 вважається така шкода, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів

перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Таким чином, виходить, що тяжкими наслідками є матеріальна шкода, яка досягла відповідного кримінально караного розміру, визначеного у кримінальному законі, та будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру.

І остання обов'язкова і необхідна ознака, яку ми розглянемо, це причинно-наслідковий зв'язок між умисним, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використанням всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень та завданням істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб чи тяжких наслідків, відповідно.

Науковці вказують, що, виходячи з базових положень теорії необхідного спричинення, в разі вчинення зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права з наступним настанням істотної шкоди або тяжких наслідків треба встановити, що між ними існує необхідний причинний зв'язок, а ці наслідки є беззаперечним результатом діянь службової особи [19, с. 92].

Одним із проблемних питань є те, чи є причинний зв'язок між бездіяльністю та кримінально протиправними наслідками.

Для встановлення причинного зв'язку між бездіяльністю і шкідливими наслідками потрібно з'ясувати, чи могла б відповідна дія, якщо б обвинувачений її виконав, запобігти настанню шкідливого результату. Це не стосується випадків, коли навіть виконана дія не могла б запобігти настанню шкідливого результату.

Зазначають, що, враховуючи закономірності розвитку тих чи інших подій, службова особа своєю бездіяльністю може вплинути на причинність і тим самим досягти бажаного результату. А бездіяльність, відповідно, може проявлятися в умисному або необережному не перешкоджанні, що й призведе до потрібного для винного наслідку чи в умисному (або необережному) невчиненні певних дій, які повинні спричинити небажані для винного наслідки [20, с. 59].

На практиці належить встановлювати причинний зв'язок (як обов'язкову ознаку складу кримінального правопорушення досліджуваного зловживання), що суспільно небезпечні наслідки настали внаслідок зловживання суб'єктивним правом особи як службової особи, яка надає публічні послуги, чи внаслідок інших діянь, не пов'язаних із спеціальним статусом цих суб'єктів кримінального правопорушення.

Тісний та безумовний зв'язок між службовим становищем особи та вчиненими нею злочинними діяннями є не тільки характерною, але й необхідною, обов'язковою рисою посадового кримінального правопорушення. Якщо посадова особа вчиняє будь-яке кримінальне правопорушення поза зв'язком зі своїм службовим становищем, то це кримінальне правопорушення не буде посадовим. Дане теоретичне положення особливо важливо мати на увазі, коли яка-небудь службова особа одночасно виконує вузько професійні обов'язки, які не можна віднести до посадових. У випадку вчинення такою особою правопорушення, пов'язаного з роботою, неминуче виникає питання, чи буде таке правопорушення посадовим. Правильну відповідь можна отримати, якщо проаналізувати, у зв'язку із якою діяльністю особа вчинила кримінальне правопорушення – чи використовуючи своє службове становище, тоді кримінальне правопорушення буде посадовим, чи використовуючи суто професійні функції – тоді посадового кримінального правопорушення не буде [20, с. 10].

Підсумовуючи, зазначимо, що типовими ситуаціями зловживання владою або службовим становищем є: неправомірне сприяння призначенню на посаду особи; неправомірне втручання в діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування або посадових осіб; неправомірне надання переваги фізичним або юридичним особам під час підготовки проектів, видання нормативно-правових актів, прийняття рішень тощо; нецільове використання коштів; неправомірне звільнення осіб від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); створення надлишків товарів чи інших матеріальних цінностей задля наступного заволодіння ними тощо.

Ця робота є спробою окреслити проблему і визначити, які діяння можна і які не можна віднести до зловживання повноваженнями. Вирізнення зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми від інших діянь, не пов'язаних із спеціальним статусом цих суб'єктів кримінальних правопорушень. Тобто, такий посадовець, повинен усвідомлювати та мати намір, що він вчиняє кримінальне правопорушення користуючись своїм службовим становищем. А якщо не буде встановлено такого зв'язку, то це не буде вважатися посадовим злочином.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року №2341-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення 17.05.2023)
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : ЦУЛ, 2014. 944 с.
3. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник/ за ред. В. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
4. Полянський Т. Т. Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження). Львів : Галиц. друкар, 2012. 456 с.
5. Рогащ О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження : монографія. Ужгород : Ліра, 2011. 368 с.
6. Сисоев Д. О. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно правової форми: кримінально правова характеристика : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 268 с.
7. Гора Р. М. Кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 208 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
9. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
10. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник / ред. В. Б. Авер'янов. Київ : Юрид. думка, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 592 с.
11. Яциніна М.-М. Об'єктивна сторона складів злочинів, що передбачають відповідальність за службові зловживання: окремі аспекти. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2016. № 3. С. 185-190. URL : http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/3_2016.pdf (Дата звернення 17.05.2023)
12. Словник української мови : в 11 томах. URL : http://ukrht.org/slovnky/slovnky_ukrainskoi_movu_v_11_tomakh (Дата звернення 17.05.2023)
13. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (Дата звернення 17.05.2023)
14. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (Дата звернення 17.05.2023)
15. Настільна книга детектива, прокурора слідчого, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2016. 496 с.
16. У Львові поштарі придумали схему крадіжок айфонів: 8 поцупили. *DailyLviv.com. Щоденний Львів*. URL : <https://dailylviv.com/news/kryminal/u-lvovi-poshtari-prydumaly-skhemu-kradizhok-aiфонів-8-potsupyly-109591>
17. Яциніна М.-М. Істотна шкода й тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів, що передбачають відповідальність за службові зловживання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 167-169.
18. Дудоров О. А., Зеленов Г. М. Істотна шкода і тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності: проблеми тлумачення кримінального закону. *Право України*. 2015. № 12. С. 69-82.
19. Гора Р. М. Кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 208 с.
20. Светлов А. Я. Відповідальність за посадові злочини. Київ : Наукова думка, 1978. 393 с.

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.18>

ЖИЛІН А.Е.

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ
«ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНА ТЕХНІКА»
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ
БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ**

**FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE TACTICAL OPERATION
"ELECTRONIC COMPUTING EQUIPMENT" DURING THE INVESTIGATION
OF FRAUD IN THE FIELD OF THE USE OF BANKING ELECTRONIC PAYMENTS**

Актуальність статті полягає в тому, що тактичні операції мають важливе значення для розслідування будь-яких правопорушень. В кримінальних провадженнях за фактом вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів вказана криміналістична категорія також відіграє значну роль. Особливо така тактична операція як «Електронно-обчислювальна техніка», яка може забезпечити належне виявлення та вилучення як безпосередньо технічних засобів, так і відомостей та програмного забезпечення шляхом яких вчинювалися різноманітні протиправні дії. Адже в досліджуваній категорії кримінальних проваджень саме вказана сукупність слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів має найбільше значення на початковому етапі розслідування. Метою статті є дослідження особливостей реалізації тактичної операції «Електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Наукова стаття присвячена деяким аспектам розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Зазначено, що тактичні операції мають важливе значення для розслідування будь-яких правопорушень. В кримінальних провадженнях за фактом вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів вказана криміналістична категорія також відіграє значну роль. Особливо така тактична операція як «Електронно-обчислювальна техніка», яка може забезпечити належне виявлення та вилучення як безпосередньо технічних засобів, так і відомостей та програмного забезпечення шляхом яких вчинювалися різноманітні протиправні дії. Адже в досліджуваній категорії кримінальних проваджень саме вказана сукупність слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів має найбільше значення на початковому етапі розслідування. Визначено, що однією з першочергових та обов'язкових слідчих (розшукових) дій у визначеній тактичній операції буде обшук, а також такий процесуальний захід як тимчасовий доступ до речей і документів. З'ясовано, що існує потреба в залученні відповідних спеціалістів при проведенні обшуків в досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Наголошено на необхідності внесення змін до КПК України, які б давали право уповноваженій особі у ситуаціях, коли особа, у власності якої знаходиться комп'ютерна

техніка, не погодилася виконувати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до неї, відразу проводити обшук.

Ключові слова: *шахрайство, сфера використання банківських електронних платежів, розслідування, тактична операція, «Електронно-обчислювальна техніка», слідча (розшукова) дія.*

The relevance of the article lies in the fact that tactical operations are important for the investigation of any crimes. In criminal proceedings based on the fact of committing fraud in the field of using bank electronic payments, the specified forensic category also plays a significant role. Especially such a tactical operation as "Electronic computing equipment", which can ensure the proper detection and extraction of both directly technical means and information and software through which various illegal actions were committed. After all, in the investigated category of criminal proceedings, it is the set of investigative (search) actions, secret investigative (search) actions and other procedural measures that are of greatest importance at the initial stage of the investigation. The purpose of the article is to study the peculiarities of the implementation of the tactical operation "Electronic computing equipment" during the investigation of fraud in the field of the use of bank electronic payments. The scientific article is devoted to some aspects of fraud investigation in the field of using bank electronic payments. It is noted that tactical operations are important for the investigation of any crimes. In criminal proceedings based on the fact of committing fraud in the field of using bank electronic payments, the specified forensic category also plays a significant role. Especially such a tactical operation as «Electronic computing equipment», which can ensure the proper detection and extraction of both directly technical means and information and software through which various illegal actions were committed. After all, in the investigated category of criminal proceedings, it is the set of investigative (search) actions, secret investigative (search) actions and other procedural measures that are of greatest importance at the initial stage of the investigation. It was determined that one of the primary and mandatory investigative (search) actions in the specified tactical operation will be a search, as well as such a procedural measure as temporary access to things and documents. It was found that there is a need to involve relevant specialists when conducting searches in the studied category of criminal proceedings. It was emphasized the need to make changes to the Criminal Procedural Code of Ukraine, which would give the right to an authorized person in situations where the person who owns the computer equipment did not agree to comply with the decision of the investigating judge on temporary access to it, to immediately conduct a search.

Key words: *fraud, scope of use of bank electronic payments, investigation, tactical operation, «Electronic computing equipment», investigative (search) action.*

Постановка проблеми. Тактичні операції мають важливе значення для розслідування будь-яких правопорушень. В кримінальних провадженнях за фактом вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів вказана криміналістична категорія також відіграє значну роль. Особливо така тактична операція як «Електронно-обчислювальна техніка», яка може забезпечити належне виявлення та вилучення як безпосередньо технічних засобів, так і відомостей та програмного забезпечення шляхом яких вчинювалися різноманітні протиправні дії. Адже в досліджуваній категорії кримінальних проваджень саме вказана сукупність слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів має найбільше значення на початковому етапі розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Змістовний внесок загалом у розвиток наукових категорій криміналістичної тактики внесли такі науковці, як Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, І. Ф. Герасимов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов та інші. В той час, наше дослідження конкретизувало тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, зокрема, тактичну операцію «Електронно-обчислювальна техніка» з огляду на сучасну судово-слідчу практику та позиції науковців.

Метою даної статті є дослідження особливостей реалізації тактичної операції «Електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Виклад основного матеріалу. Починаючи розгляд визначеного питання, звернемося до думки Р. Л. Степанюка, який зазначав, що окремі проміжні завдання є настільки складними і специфічними, що вимагають організації цілого комплексу дій, що вміщує в себе слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові, організаційні та інші заходи, що в сукупності складають тактичну операцію. Автор вказує, що завданням особи, яка проводить дослідження, при побудові окремої методики розслідування є визначення типового кола таких проміжних завдань і розроблення відповідних рекомендацій щодо організації і проведення типових комплексів дій [12, с. 204]. Повністю підтримуючи наведену позицію, зазначимо, що тактична операція «Електронно-обчислювальна техніка» вирішує конкретне тактичне завдання якраз по виявленню та вилученню вказаних об'єктів з усіма можливими додатковими джерелами інформації.

В свою чергу, окрема група науковців (А. В. Лагутін, Г. А. Матусовський) вказували, що тактичну операцію необхідно відносити до категорій криміналістичної методики, назвавши її криміналістичною операцією [6; 7, с. 149-151]. З приводу зазначеного, відмітимо, що потреба в тому, щоб окремі положення криміналістичної тактики на практиці реалізовувалися через методику розслідування, набуваючи тих характерних властивостей, що відбивають їх адаптацію до обставин і завдань протидію певному виду кримінальних правопорушень, є беззаперечною. Адже тільки в розрізі реалізації конкретних кримінальних проваджень стане зрозумілим, чи є ефективними ті чи інші засоби криміналістичної тактики. В той же час, не можна заперечувати необхідність проведення конкретних досліджень по тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій, застосуванню деяких тактичних прийомів, виокремленню загальних тактичних операцій.

Зі свого боку, В. М. Шевчук доречно вказує на те, що тактичні операції мають бути максимально «прив'язані» не тільки до тактичних завдань, що постають перед уповноваженою особою, а й виходити із типових слідчих ситуацій. Автор робить висновок, що саме слідча ситуація зумовлює постановку того чи іншого тактичного завдання, а останнє визначає засоби його вирішення [13, с. 138]. Дане твердження також заслуговує на те, щоб визнати його вірним. Адже дійсно лише в певній ситуації можливе виникнення конкретного тактичного завдання, яке потребує вирішення завдяки реалізації тактичної операції.

Загалом, Н. В. Павлова акцентує увагу на тому, що ознаки шахрайства відсутні, якщо особа заздалегідь мала намір виконати зобов'язання відповідно до угоди, але потім, внаслідок певних обставин, що не залежали від її волі, виконати їх не вдалося. Вчена робить висновок, що для визначення наявності чи відсутності ознак шахрайства, необхідно точно знати, «...який був намір у особи під час заволодіння чужим майном чи правом на нього. Тільки у такому разі можна правильно розмежувати цивільно-правовий делікт від шахрайства» [9, с. 76].

Стосовно тактичної операції «Документ» Р. Л. Степанюк зазначає, що її зміст полягає передусім у комплексі заходів, спрямованих на забезпечення збереження документів, в яких відображено важливі для справи дані, а також дослідженні цих документів та використанні у доказуванні. Автор робить висновок, що тому у спеціальних методиках дана тактична операція може мати різні варіанти: пошук документів, збереження документів, дослідження документів, використання документів у доказуванні [12, с. 207]. В даному розрізі, тактична операція «Електронно-обчислювальна техніка» також орієнтована на вказані дії тільки відповідно по технічним засобам та інформації, яка на них знаходиться.

Отже, однією з першочергових та обов'язкових слідчих (розшукових) дій у визначеній тактичній операції буде обшук, а також такий процесуальний захід як тимчасовий доступ до речей і документів. З цього приводу, Д. А. Птушкін акцентує увагу на тому, що нерідко особи, у володінні яких знаходяться речі та документи, не зацікавлені у наданні до них доступу. За відомостями, які отримав вказаний автор в ході власного дослідження, «...у 12 % випадків такі особи відмовляли особі, яка зверталася із ухвалою про тимчасовий доступ до речей та документів. У випадку відмови особи, у володінні якої знаходяться речі та документи, видати останні, слідчий змушений переривати процес і звертатися знову до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. За таких обставин втрачається час, і поки слідчий отримає нову ухвалу, докази можуть бути знищені» [11, с. 121]. Тому ми вважаємо за доречне внести зміни до КПК України, які б давали право уповноваженій особі у ситуаціях, коли особа, у власності якої знаходиться комп'ютерна техніка, не погодилася виконувати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до неї, відразу проводити обшук.

Як зазначає Н. В. Павлова, «...основною метою обшуку є виявлення та вилучення різноманітних записів, документів (перелік вказаний вище), печаток та штампів, офіційних бланків, а також засобів їх виготовлення. Крім того, в ході обшуку можуть вилучатися документи фінансово-облікової звітності, чеки та інші платіжні документи, що підтверджують факт здійснення розрахунків між забудовником та інвестором; інвестиційні та інші договори, рішення, дозволи відповідних органів або їх копії; заяви у різні інстанції із проханням вирішити питання, що стосуються будівельної діяльності; матеріали перевірок та акти попередніх ревізій; чорнові записи, блокноти, записні книжки, фотографії, фотоальбоми із демонстраційним матеріалом; рекламна продукція компанії-збудовника; аудіо- та відеозаписи тощо. До того ж, під час обшуку необхідно вилучати і вільні зразки почерку, підпису та роздрукованих текстів, коли існує необхідність у їх подальшому експертному дослідженні» [9, с. 115].

В свою чергу, І. О. Коваленко наголошує на тому, що важливим заходом при проведенні обшуку до потрапляння в приміщення є відключення такого приміщення від електромережі. Автор вказує, що таким чином вказана дія з боку правоохоронних органів, які проводитимуть обшук, унеможливило швидке знищення інформації, яка знаходиться на електронних носіях. Адже шахраї за допомогою мікрохвильової печі можуть знищити будь-який електронний носій за лічені секунди [3, с. 118-119].

А вже І. М. Попова зазначає, що у випадках, коли планується вилучення документів, значення яких уповноважена особа самотійно визначити не може, для участі в цій процесуальній дії слід запрошувати фахівця відповідного профілю (бухгалтера, податківця, фахівця в галузі комп'ютерних технологій, експерта в галузі будівництва тощо). Вчена вказує, що здебільшого робота з документами потребує комплексного застосування криміналістичних засобів та економічних методів із залученням фахівців різного профілю [10, с. 84].

Зі свого боку, С. В. Князєв вказував на те, що матеріальна інформація відображається також на предметах: готівкові кошти; будівельні матеріали; комп'ютерне обладнання; безпосередньо самі будівлі (житло) [1, с. 25]. В розрізі зазначеного, вважаємо найбільш докладним твердження І. О. Коваленка, який зазначив, що особливу увагу на підготовчій стадії обшуку «...доцільно приділити питанням підготовки комп'ютерної техніки, яка використовується для зчитування і видалення комп'ютерної інформації. Для вирішення цього питання хотілося б запропонувати комплект науково-технічних засобів, до складу якого включити: Note Book (повинен бути оснащений максимальним набором контактів (1xLPT (EPP / ECP), 1xCOM, 1xPS / 2, 1xFIR (інфрачервоний порт), 1xMonitor port, 4xUSB 2.0, 1xFireWire, 1xRJ45 (LAN), 1xRJ11 (факс / модем), 1xTV-out (S-video), 1xVideo-in, 1x аудіо вихід, 1x вхід для мікрофона, 1xS / PDIF-out, мережевий роз'єм і т.д.) з можливістю підключення якнайбільшої кількості комп'ютерних засобів (жорсткого обладнання (зовнішніх модемів), PCMCIA BIOS-ом і DOS-ом (мережева карта), миша і клавіатура, принтер і сканер, зовнішній привід, медіа-фото, флеш-драйв тощо); спеціальні програмні засоби (наприклад, програмне забезпечення Vogen International, яке дозволяє створювати точні дублікати або образи жорстких дисків; Gen Tree – проводить складні контекстні пошуки і вивчення графічних і інших об'єктів, система Poook – забезпечує зняття і стиснення копії (образу) змісту досліджуваного носія для подальшого компактного зберігання і прямого доступу до даних досліджуваного носія і т.п.) для всебічного дослідження і аналізу інформації на місці проведення слідчої дії; кабелі, шнури, перехідники для підключення до ЕОМ (електронно-обчислюванні машини) додаткових пристроїв; набір носіїв інформації: жорсткий диск (вінчестер) з великою місткістю інформації, компакт-диски, флешкарти; набір електромонтажних інструментів; набір вимірювальних приладів; технічна бібліотека в електронному вигляді (може бути корисною для пошуку інформації, щодо якої у фахівця виникають певні сумніви). На відміну від інших, цей набір спеціалізованих засобів повинен постійно модернізуватися, поповнюватися новими програмами та даними, а технічні засоби – оновлюватися» [3, с. 119].

Також вважаємо досить актуальною думку К. О. Чаплінського, який зазначив, що «...зростання організованої злочинності, зрощування її з державним апаратом, підвищення технічної оснащеності членів ЗУ, ускладнення зв'язку між ними, використання різноманітних, особливо витончених способів учинення й приховання злочинів, застосування сучасного зв'язку, новітньої вогнепальної зброї та інші негативні чинники, безумовно, ускладнюють і без того непросту діяльність правоохоронних органів. Злочинці не можуть обійтися без надійної організаційно-технічної бази, що робить їх менш вразливими для правоохоронних органів, більш мобільними в одержанні необхідної для організованої злочинної діяльності інформації, що слід враховувати

під час підготовки та проведення обшуків» [14, с. 141]. І дійсно, кількість організованих груп, які вчинюють шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів досить велика.

В свою чергу, І. О. Коваленко вказує на необхідність залучення до обшуку у випадках його проведення в установі, організації або на підприємстві, де використовувалися кілька комп'ютерів, групи різнопрофільних спеціалістів. Серед них дослідник виокремлює наступних: «...спеціаліста-криміналіста і фахівця в області інформаційних (комп'ютерних) технологій. У разі необхідності може знадобитися і допомога більш вузьких фахівців – системного інженера, системного аналітика, фахівця-бухгалтера і ін.» [2, с. 386]. А вже М. Й. Кулик вказує, що під час проведення обшуків значну допомогу уповноваженій особі може надати відповідний спеціаліст. Автор зазначає, що «...така допомога полягає у: а) застосуванні пошукових приладів; б) виконанні доручень, що вимагають спеціальних знань і навичок (технік-будівельник, слюсар); в) наданні консультацій з питань дотримання правил безпеки; г) наданні рекомендацій щодо перевірки місць можливого зберігання предметів, що відшукуються; г) наданні порад щодо вилучення знайдених предметів і порядку поводження з ними» [5, с. 187]. Також окрема група вчених (В. М. Бутузов, В. Д. Гавловський, Л. П. Скалозуб) зазначає, що при огляді одного комп'ютера, що знаходиться у власності конкретної особи, уповноважена особа може обмежитися залученням до участі в просуальній дії фахівця-криміналіста, що має спеціальні знання у комп'ютерно-технічній сфері [8]. Як бачимо, вказані науковці однозначно визначають залучення відповідних спеціалістів при проведенні обшуків в досліджуваній категорії кримінальних проваджень.

Крім того, І. О. Коваленко відмічає окремі особливості, пов'язані з підтриманням активності уповноваженої особи під час проведення обшуку з метою виявлення та вилучення електронних носіїв і інформації на них, зокрема: «...організаційно-тактичні зусилля слідчого (розстановка учасників пошуку, координація дій пошукових груп і ін.); своєчасне реагування на будь-які зміни в поведінці присутніх під час обшуку осіб (наприклад, спроби вимикання електроенергії, пересування обшукуваних, відволікання уваги учасників слідчо-оперативної групи гучними вигуками, знищення документів і т.п.); при виникненні проблемної ситуації зміна тактичних прийомів обшуку, застосування заходів безпеки для учасників слідчої дії, а також способів збереження доказової інформації; обговорення з фахівцем ходу і напрямків обстеження об'єктів (вибір місця початку пошуку, визначення прийомів (методів) пошуку, фіксація окремих дій фахівця за допомогою фото або відеозйомки і т.п.)» [3, с. 119].

З приводу можливої конфліктності ситуації під час проведення обшуку доречною вбачаємо позицію О. Б. Комарницької, яка акцентує увагу на тому, що «...останнім часом конфліктність ситуації під час проведення обшуку пов'язана із залученням захисника до проведення цієї дії згідно з положенням ч. 1 ст. 236 КПК України. Це відбувається тому, що особа, житло якої обшукується, незалежно від того є вона у процесуальному статусі підозрюваного чи свідка, вимагає забезпечення їй права на захист. Безумовне забезпечення безстатусній особі права на захист вимагає зупинення розпочатої слідчої (розшукової) дії. У такій ситуації, враховуючи інтереси слідства, видається доцільним не зупиняти розпочату слідчу (розшукову) дію, а вжити заходів для забезпечення присутності захисника, а не забезпечення його участі. Специфічність й складність положення ч. 1 ст. 236 КПК полягає у його подвійній взаємовиключній правовій природі: примусовість слідчої (розшукової) дії та принцип забезпечення права на захист. На сьогодні мають місце випадки, коли присутні під час обшуку захисники відмовляються виконувати законні вимоги слідчого, мотивуючи це тим, що вони здійснюють реалізацію їхнього обов'язку шляхом надання правових консультацій особі, яка їх запросила, через це вони здійснюють телефонні дзвінки, оглядають вилучені слідчим прокурором речові докази тощо. Як наслідок суперечливого за призначенням положення ч. 1 ст. 236 КПК, знижується, а в деяких випадках не досягається не тільки мета обшуку, а й відбувається недотримання права на захист, штучне створення умов для протистояння сторін захисту й обвинувачення, що не сприяє встановленню дійсних обставин кримінального правопорушення» [4, с. 124].

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що тактична операція «Електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів може забезпечити належне виявлення та вилучення як безпосередньо технічних засобів, так і відомостей та програмного забезпечення шляхом яких вчинювалися різноманітні протиправні дії. Визначено, що однією з першочергових та обов'язкових слідчих (розшукових) дій у визначеній тактичній операції буде обшук, а також такий процесуальний захід як тимчасовий доступ до речей і документів. З'ясовано, що існує потреба в залученні відповідних спеціалістів при проведенні обшуків в досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Наголошено на

необхідності внесення змін до КПК України, які б давали право уповноваженій особі у ситуаціях, коли особа, у власності якої знаходиться комп'ютерна техніка, не погодилася виконувати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до неї, відразу проводити обшук.

Список використаних джерел:

1. Князєв С. В. Виявлення та перевірка оперативної інформації при протидії злочинам, що вчиняються на ринку житла. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 22–26.
2. Коваленко І. О. Деякі аспекти проведення обшуку при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 385–387.
3. Коваленко І. О. Організаційно-тактичне забезпечення проведення обшуку при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2019. № 6. С. 117–122.
4. Комарницька О. Б. Окремі питання обшуку житла стороною обвинувачення. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 4 (31). С. 118–129.
5. Кулик М. Й. Особливості проведення обшуку (при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем). *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 183–188.
6. Лагутин А. В. Тактические операции при расследовании преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып. 20. Киев: Вища школа, 1980. С. 14–21.
7. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 358 с.
8. Організаційно-правові та тактичні основи протидії злочинності у сфері високих інформаційних технологій: навч. посіб. / [В. М. Бутузов, В. Д. Гавловський, Л. П. Скалозуб та ін.]. Київ : Нац. акад. СБУ України, 2011. 404 с.
9. Павлова Н. В. Особливості розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням приватного житла: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2007. 223 с.
10. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ: Київ, 2011. 250 с.
11. Птушкін Д. А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна громадян: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпр. держ. ун-т внутр. справ: Дніпро, 2018. 240 с.
12. Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері. *Право і безпека*. 2012. № 1. С. 204–208.
13. Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 135–139.
14. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями : монограф. Дніпропетровськ : Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2004. 192 с.

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.19>

МІРКОВЕЦЬ Д.М.

**ПОВНОВАЖЕННЯ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ:
ПРОБЛЕМИ ТА ОКРЕМІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ**

**POWERS OF THE HEAD OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION BODY
DURING UNDERCOVER INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS:
PROBLEMS AND INDIVIDUAL WAYS OF IMPROVEMENT**

Метою статті є дослідження повноважень керівника органу досудового розслідування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій із урахуванням наукових підходів, сучасного нормативного регулювання та правозастосування. Досліджено шляхи удосконалення повноважень керівника органу досудового розслідування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Обґрунтовано доцільність внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою унормування порядку та механізму проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій. При погодженні відповідного рішення керівником органу досудового розслідування особливе увага має бути спрямована на: збереження у таємниці достовірних відомостей про особу, а також розробку відповідної легенди введення уповноваженої особи в організовану групу чи злочинну організацію (легенди прикриття); визначення та обґрунтування меж спеціального завдання; визначення та доцільності використання спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів; відповідність кваліфікації та обставин розслідуваного кримінального провадження меті застосування відповідного заходу – лише щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, вчинених організованою групою чи злочинною організацією. З однієї сторони нормами матеріального права передбачено, що не є кримінальним правопорушенням вимушене заподіяння шкоди правоохоронюванім інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності, з іншої – така особа, підлягає кримінальній відповідальності за злочин, вчинений умисно і поєднаний з насильством над потерпілим, або тяжкий злочину, вчинений умисно і пов'язаний з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків. Зроблено висновок, що незважаючи на позитивний досвід реалізації норм Кримінального процесуального кодексу України, окремі питання правової регламентації повноважень керівника органу досудового розслідування не до кінця вирішеними і потребують розроблення законодавчих норм з урахуванням необхідності забезпечення прав і свобод та підвищення ефективності кримінального провадження.

Ключові слова: керівник органу досудового розслідування, негласні слідчі (розшукові) дії, спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, ідентифіковані (помічені) та несправжні (імітаційні) засоби.

The purpose of the article is to study the powers of the head of the pre-trial investigation body during undercover investigative (detective) actions, taking into account scientific approaches, modern normative regulation and law enforcement. Ways of improving the powers of the head of the pre-trial investigation body during secret investigative (search) actions were studied. The expediency of making changes to the Criminal Procedure Code

of Ukraine with the aim of standardizing the order and mechanism of individual secret investigative (search) actions is substantiated. When approving the relevant decision by the head of the pre-trial investigation body, special attention should be paid to: keeping confidential information about the person, as well as developing the appropriate legend of the introduction of the authorized person into an organized group or criminal organization (cover-up legends); definition and justification of the limits of a special task; definition and expediency of using special fake (imitation) means; compliance of the qualification and circumstances of the investigated criminal proceedings with the purpose of applying the relevant measure – only in relation to serious or particularly serious crimes committed by an organized group or criminal organization. On the one hand, the norms of substantive law provide that it is not a criminal offense to cause harm to the interests of law enforcement by a person who, in accordance with the law, performed a special task by participating in an organized group or criminal organization with the aim of preventing or exposing their criminally illegal activities, on the other hand, such a person is subject to criminal liability for a crime committed intentionally and combined with violence against the victim, or a serious crime committed intentionally and associated with causing serious bodily injury to the victim or the occurrence of other serious or particularly serious consequences. It was concluded that despite the positive experience of implementing the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, certain issues of legal regulation of the powers of the head of the pre-trial investigation body are not fully resolved and require the development of legislative norms taking into account the need to ensure rights and freedoms and increase the effectiveness of criminal proceedings.

Key words: *head of the pre-trial investigation body, covert investigative (search) actions, special task on disclosure of criminal activity of an organized group or criminal organization, identified (noticed) and false (imitation) means.*

Постановка проблеми. В аспекті удосконалення повноважень керівника органу досудового розслідування заслуговують в першу чергу увагу питання організації «негласного» досудового розслідування.

Адже щорічно судами виправдовується понад 300–350 осіб, що у рази перевищує кількість виправданих до вступу в дію нового КПК України. Щорічно приблизно стосовно 4200–4300 вироків скасовуються судами апеляційних та касаційних інстанцій [1]. Аналіз виправдальних вироків свідчить, що причиною подібного є кардинальна зміна підходів до документування та розслідування кримінальних правопорушень. Так, якщо раніше (до вступу в дію нового КПК України) документування злочинної діяльності в основному здійснювалося в площині оперативно-розшукової діяльності, то на сьогодні вказана діяльність здійснюється насамперед і в ході «негласного» досудового розслідування. При цьому, саме результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій визнаються основними доказами вини.

Аналіз останніх наукових публікацій. Удосконалення процесуальних та організаційних форм реалізації повноважень керівником органу досудового розслідування були предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних учених-процесуалістів: В.П. Ашитка, Е.І. Вороніна, Ю.В. Деришева, В.В. Кальницького, П.І. Мінікова, М.А. Погорецького, В.А. Семенцова, О.Ю. Татарова, Л.Д. Удалової, В.І. Фаринника, М.М. Чернякова, Г.П. Хімічевої, що сприяло підготовці слушних пропозицій для удосконалення вітчизняного кримінального судочинства. Проте деякі питання і досі залишаються невирішеними.

Метою цієї роботи є дослідження повноважень керівника органу досудового розслідування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій із урахуванням наукових підходів, сучасного нормативного регулювання та правозастосування.

Виклад основного матеріалу. Варто погодитися з О.М. Сало, що реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій – це здійснення визначених кримінальними процесуальними нормами прав та обов'язків уповноваженого суб'єкта щодо контролю, організації, прийняття рішення та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, забезпечення своєчасного та повного їх проведення і використання у доказуванні [2, с. 79].

Разом з цим аналіз норм КПК України свідчить, що повноваження керівника органу досудового розслідування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій регламентовано досить частково.

Зокрема, на процесуальному рівні керівник органу досудового розслідування уповноважений лише:

1) погоджувати постанову слідчого про проведення негласної слідчої (розшукової) дії – виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 2 ст. 272 КПК України).

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації – це комплекс заходів, який проводиться відповідно до вимог ст. 272 КПК України і полягає у використанні штатних та позаштатних негласних працівників, які короткостроково (тактично) упроваджуються під легендою прикриття в організовані групи та злочинні організації, незаконні збройні формування.

Відповідно до п.п. 1.13 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способів і методів її злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, що вчиняються цими групами [4].

Виконання зазначеними особами такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі відповідного рішення (постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора) – із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу, обґрунтуванням меж спеціального завдання та використанням спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів.

У зв'язку з цим, при погодженні відповідного рішення керівником органу досудового розслідування особливе увага має бути спрямована на:

1. збереження у таємниці достовірних відомостей про особу, а також розробку відповідної легенди введення уповноваженої особи в організовану групу чи злочинну організацію (легенди прикриття);
2. визначення та обґрунтування меж спеціального завдання;
3. визначення та доцільність використання спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів;
4. відповідність кваліфікації та обставин розслідуваного кримінального провадження меті застосування відповідного заходу – лише щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, вчинених організованою групою чи злочинною організацією.

З однієї сторони нормами матеріального права передбачено, що не є кримінальним правопорушенням вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності, з іншої – така особа, підлягає кримінальній відповідальності за злочин, вчинений умисно і поєднаний з насильством над потерпілим, або тяжкий злочину, вчинений умисно і пов'язаний з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків.

До того ж негласний співробітник не несе відповідальності за завдані ним шкоду або збитки, якщо його дії були необхідними для виконання доручення, а шкода або збитки, завдані його діями – відшкодовуються за рахунок державного бюджету.

Саме тому виконання спеціального завдання потребує серйозної і ретельної підготовки, що передбачає проведення й таких організаційних заходів, як ретельний добір і підготовка кандидата, управління і контроль за його діяльністю, матеріальне й технічне забезпечення агентурної операції, адаптацію особи до життя у звичайних умовах після її завершення [5, с. 688].

Особливістю організації виконання спеціального завдання є й забезпечення комплексного використання сил і засобів із метою вирішення завдань, що зумовлюють застосування цього виду діяльності. Більшість окреслених заходів потребують попередньої підготовки із застосуванням кваліфікованих методів (оперативна установка, візуальне спостереження за особою, місцем, річчю, профілактично-пошукові заходи).

Таким чином, керівником органу досудового розслідування на етапі погодження рішення щодо виконання спеціального завдання мають бути вивчені та забезпечені як організаційні заходи реалізації (добір, підготовка, безпека та підтримання належних професійних і психологічних якостей, реабілітація та адаптація виконавців, залучення можливостей оперативної та

оперативно-технічної служби; матеріальне і технічне забезпечення; використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів), так і процесуальні з визначенням чітких меж виконання спеціального завдання з обов'язковим урахуванням наступних чинників: а) мінімізації можливої шкоди правоохоронюваним інтересам; б) найбільш ефективного виконання завдань кримінального провадження; в) збереження у таємниці достовірних відомостей про особу.

2) продовжувати строк проведення до шести місяців негласної слідчої (розшукової) дії, яка проводиться за його або слідчого рішенням (ч. 5 ст. 246 КПК України).

В даному випадку варто відмітити, що за рішенням слідчого на даний час можуть проводитися наступні негласні слідчі (розшукові) дії лише: а) спостереження за місцем або річчю (ст. 269 КПК); б) здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК).

В свою чергу, строк проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які проводяться на підставі рішення слідчого (на відміну від тих, які проводяться на підставі ухвали слідчого судді) нормами КПК України не регламентується. Зважаючи на викладене ми вважаємо, що такий строк має визначатися нормами КПК України, становити не більше 2 місяців і продовжуватися керівником органу досудового розслідування.

У зв'язку з цим пропонуємо викласти ч. 5 ст. 246 КПК України у наступній редакції: «У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення, який не може перевищувати два місяці».

Випадків, за яких негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням керівника органу досудового розслідування, КПК України взагалі не передбачено. Крім того відповідно до ч. 4 ст. 272 КПК України виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації продовжується саме слідчим, хоч і за погодженням з керівником органу досудового розслідування.

Саме тому з метою відповідності повноваженням керівника органу досудового розслідування, визначеним у ст. 246 КПК України пропонуємо викласти ч. 4 ст. 272 КПК України у наступній редакції: «Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування».

У даному аспекті слід відмітити, що оформлення слідчим клопотання про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, його погодження з прокурором, звернення з ним до суду, розгляд слідчим суддею цього клопотання й оформлення відповідної ухвали потребують суттєвих затрат процесуального часу. У низці випадків це може негативно позначитися на результатах досудового розслідування, призвести до неможливості врятування життя людей і запобігання вчиненню злочину. Ця процедура також передбачає ознайомлення широкого кола осіб з інформацією щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що підвищує ймовірність витіку інформації, а отже, розширює можливості протидії досудовому розслідуванню з боку зацікавлених осіб.

Аналіз практики засвідчує, що під час досудового розслідування досить часто виникають ситуації, коли з метою запобігання вчиненню тяжкого чи особливо тяжкого злочину, його припинення постає необхідність негайно зняти інформацію з транспортних телекомунікаційних мереж, обстежити публічно недоступне місце, житло чи інше володіння особи, провести аудіо-, відеоконтроль місця тощо.

Комплексний аналіз норм глави 21 КПК України дає підстави стверджувати: можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді передбачена лише спостереження за особою, річчю або місцем та для установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (проводиться з використанням пересувних комплексів радіомоніторингу рухомого (мобільного) зв'язку або використанням установлених на транспортних телекомунікаційних мережах операторів зв'язку систем перехоплення телекомунікацій без реєстрації змісту повідомлень або віддалених терміналів доступу до інформаційних систем операторів зв'язку).

У ч. 1 ст. 250 КПК України законодавець наголошує, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій до постановлення ухвали слідчого судді можливе лише у випадках, передбачених цим Кодексом. Вказівка ж на можливість використання положень ст. 250 КПК України міститься лише в статтях 268 і 269. Тому аргументовано видається позиція О.І. Полюховича, який доводить, що за сучасного нормативно-правового регулювання застосування норм ст. 250

КПК України для негайного початку проведення всіх інших негласних слідчих (розшукових) дій (окрім установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та спостереження за особою, річчю або місцем) є неправомірним. Тому докази, одержані в такий спосіб, мають бути визнані недопустимими [3, с. 106–113].

В свою чергу з метою упередження можливих порушень кримінального процесуального законодавства при прийнятті слідчим рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі у виняткових невідкладних випадках, визначених статтею 250 КПК України: спостереження за місцем або річчю, а у невідкладних випадках – за особою (ст. 269 КПК України); здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), убачаємо правильною практику погодження таких рішень керівником органу досудового розслідування.

До того ж згідно Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні залежно від злочину, який розслідується, та статусу особи, щодо якої проводиться негласна слідча (розшукова) дія, інших чинників керівник органу досудового розслідування уповноважений погоджувати доручення слідчого щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівнику іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої необхідності.

Разом з тим, відповідні повноваження передбачені лише на нормативному рівні. Проте зважаючи на позитивну практику, вони повинні знайти своє відображення й у нормах КПК України, у зв'язку з чим пропонується доповнити ч. 6 ст. 246 КПК України наступним положенням: «З метою ефективності досудового розслідування слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, може доручати за погодженням з керівником органу досудового розслідування проведення негласних слідчих (розшукових) дій, уповноваженим оперативним підрозділом іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої необхідності».

3) приймати рішення про використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ч. 1 ст. 273 КПК України).

Слід погодитися з О.В. Соколовим, що в даному аспекті заслуговує на увагу неоднозначність термінів, які використовуються у главі 21 КПК України. Так, окрім понять, закріплених у ст. 273 КПК («заздалегідь ідентифіковані (помічені) засоби та несправжні (імітаційні) засоби»), наявні ще два різні формулювання засобів, які використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій:

а) у п. 2 ч. 7 ст. 271 КПК України зазначається, що прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, зобов'язаний зазначити про застосування «спеціальних імітаційних засобів»;

б) у ч. 2, п. 2 ч. 3 ст. 272 КПК передбачено, що у постанові про виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК України, зазначається використання «спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів».

Крім того, у вказаних вище випадках рішення про застосування таких засобів від органу досудового розслідування приймаються різними суб'єктами правозастосування: а) згідно ч. 3 ст. 272 КПК України рішення про застосування спеціальних несправжніх (імітаційних) засобів приймає слідчий за погодженням із керівником органу досудового розслідування; б) згідно ч. 1 ст. 273 КПК України таке право має керівник органу досудового розслідування [6, с. 88–89].

Зважаючи на викладене доцільним є внесення змін до КПК України шляхом викладення у наступних редакціях:

- п. 2 ч. 7 ст. 271 КПК України – «зазначити про застосування заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів та несправжніх (імітаційних) засобів, у разі прийняття відповідного рішення у порядку, передбаченому ч. 1 ст. 273 КПК України, керівником органу досудового розслідування, прокурором»;

- п. 2 ч. 3 ст. 272 КПК України – «використання несправжніх (імітаційних) засобів, у разі прийняття відповідного рішення у порядку, передбаченому ч. 1 ст. 273 КПК України, керівником органу досудового розслідування, прокурором».

4) приймати рішення про розкриття справжніх відомостей про особу, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації (ч. 3 ст. 273 КПК України);

Аналогічне рішення також має право прийняти прокурор. Проте на законодавчому рівні не закріплено жодних критеріїв і вимог, за яких саме підстав (умов) відповідне процесуальне рішення може прийняти керівник органу досудового розслідування, а за яких прокурор. Тож, наведені законодавчі прогалини потребують свого вирішення шляхом внесення відповідних змін і доповнень до КПК.

Висновок. Таким чином, незважаючи на позитивний досвід реалізації норм КПК України, окремі питання правової регламентації повноважень керівника органу досудового розслідування не до кінця вирішеними і потребують розроблення законодавчих норм з урахуванням необхідності забезпечення прав і свобод та підвищення ефективності кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
2. Сало О.М. Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь. 2018. 241 с.
3. Полохович О. І. До питання негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть бути розпочаті до постановлення ухвали слідчого судді. *Публічне право*. 2017. № 1. С. 106–113.
4. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ ГПУ, МВС, СБУ, АДПСУ, Мінфіну, Мінюсту від 16.11.2012. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text/>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: [у 2 т. Т. 1] / Бандурка О. М., Блажківський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 688 с.
6. Соколов О.В. Виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2019. 231 с.

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.20>

ТАРАСЕНКО О.С., ЄРМАКОВ Ю.О.

ФОРМИ ТА СТАДІЇ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНОЇ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

FORMS AND STAGES OF OPERATIONAL SEARCH, AS AN ORGANIZATIONAL AND TACTICAL FORM OF ACTIVITY OF OPERATIONAL UNITS

У статті розглянуто напрямки, форми та стадії оперативного пошуку, як організаційно-тактичної форми діяльності оперативних підрозділів. Зазначено, що оперативний пошук фактичних даних про злочини здійснюється у таких формах: пошук первинної інформації про ознаки ще невідомої протиправної діяльності; організація пошуку невідомої інформації про ознаки вже відомих злочинів; аналітичний пошук. До стадій оперативного пошуку, як організаційно тактичної форми діяльності оперативних підрозділів віднесено: ініціативний пошук; виявлення ознак злочину; підтвердження вчинення злочину; встановлення елементів складу злочину. Зроблено висновок, що виокремлення аналітичної форми оперативного пошуку дозволяє визначити його напрямку, що реалізується за принципом «від ознак злочинної діяльності до особи, яка готується до вчинення, вчинює або вчинила злочин» і «відповідає» індуктивному напрямку, та зміст цього напрямку – встановлення осіб, які становлять оперативний інтерес, фактів підготовки та вчинення злочинів на підставі непрямих ознак.

Ключові слова: виявлення злочинів, діяльність оперативних підрозділів, організаційно-тактична форма, оперативний пошук, напрямки, форми, стадії.

The article examines directions, forms and stages of operational search as an organizational and tactical form of activity of operational units. It is noted that the operational search for factual data about crimes is carried out in the following forms: search for primary information about signs of yet unknown illegal activity; organizing the search for unknown information about the signs of already known crimes; analytical search. The stages of operational search, as an organizational tactical form of activity of operational units, include: proactive search; detection of signs of a crime; confirmation of the commission of a crime; establishing the elements of the crime. It was concluded that the isolation of the analytical form of operational search allows to determine its direction, which is implemented according to the principle "from signs of criminal activity to a person who is preparing to commit, commits or has committed a crime" and "corresponds" to the inductive direction, and the content of this direction is the identification of persons, which are of operational interest, facts of preparation and commission of crimes on the basis of indirect signs.

Key words: detection of crimes, activity of operational units, organizational and tactical form, operational search, directions, forms, stages.

Постановка проблеми. Злочини вчинюються в умовах таємності, оскільки особи, які їх вчинюють, намагаються уникнути покарання шляхом тримання у таємниці максимально більше фактів, відсутність обізнаності про які власне і складає уявлення про латентність певного виду

© ТАРАСЕНКО О.С. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України професор кафедри оперативно-розшукової діяльності (Національна академія внутрішніх справ) <https://orcid.org/0000-0002-3179-0143>

© ЄРМАКОВ Ю.О. – доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник (Науково-дослідний інститут публічного права) <https://orcid.org/0000-0002-9400-0604>

злочинів, а саме: факт вчинення певних дій (які можуть бути кваліфіковані як злочинні), факт вчинення конкретного виду злочину, факт вчинення навмисного злочину, факт настання злочинного результату, факт вчинення злочинних дій певною особою, факт обізнаності особи про злочинний характер своїх дій тощо. У підсумку злочинність як соціальне явище характеризується високим ступенем латентності, про фактичні масштаби невідомо ні правоохоронним органам, ні суспільству та громадськості, хоча публікації у ЗМІ, громадська думка свідчать про збільшення кількості фактів кримінальних правопорушень, офіційна статистика не показує цього [1, с. 118]. Тому відносно невелика кількість зафіксованих фактів злочинів не може слугувати підставою для категоричного висновку про незначну поширеність досліджуваного явища. Практично, статистика відображає лише невелику частину фактично вчинюваних кримінальних правопорушень – і це твердження може бути підкріплено великою кількістю факторів та чинників різного ступеня значимості, що відносяться як до показників розвитку країни в цілому, рівня життя більшості громадян, стану правоохоронної системи, так і до експертних оцінок розмірів злочинності (що ґрунтуються на вивченні фактичного матеріалу, досвіду респондентів). Латентний (прихований) характер злочинної діяльності зумовлює необхідність активної діяльності правоохоронних органів щодо їх виявлення [1, с. 92]. Практично, виявлення зазначених фактів може відбуватися не залежно а ні від суб'єкта (та його відношення до правоохоронних органів), місця, де відбуваються злочинні дії, наявності початого кримінального провадження (і відповідно проведення певних слідчих розшукових дій) або здійснення пошукових дій спеціалізованими суб'єктами (оперативними підрозділами або конфідентами). Тобто, важко чітко окреслити межі пошукової діяльності, відокремити процес виявлення злочинних дій на загальному рівні від повсякденної правоохоронної діяльності. Натомість, є можливість виокремити певний механізм, систему дій, яка у загальному вигляді регламентована на рівні законів (шляхом встановлення повноважень для правоохоронних органів щодо виявлення злочинів), а деталізована на рівні підзаконних нормативних актів як організаційно-тактична форма діяльності оперативних підрозділів. Оскільки кожний правоохоронний орган, враховуючи «свої» завдання, нормативно врегульовує пошукову діяльність шляхом створення підзаконного нормативного акта (наказу, інструкції, розпорядження тощо), дія якого розповсюджується виключно на працівників цього органу, то відповідно механізми, системи, назви пошукового процесу дещо різняться. Але враховуючи, що механізм виявлення латентних злочинів, має в основі загальну для всіх правоохоронних органів систему кримінальної юстиції, яка, у свою чергу регламентується одними (для всіх) законами та нормативними актами, ми розглядаємо зазначений механізм, який у теорії оперативно-розшукової діяльності отримав назву – оперативний пошук. Тривалий час механізм оперативного пошуку, функціонування у цьому напрямку оперативних підрозділів, було надбанням виключно теорії ОРД, яка розвивалася у закритому (таємному) режимі, і відповідно наукові розробки здійснювалися за тих же умов. Цей фактор значно знижував ефективність наукових дискусій, унеможлилював посилення на нормативні акти у «відкритих» працях, що створювало певну незбалансованість у побудові теоретичного підґрунтя для пошукової роботи. Ситуація дещо змінилася, коли ряд оперативно-розшукових заходів були уведений у кримінальний процес, створюючи собою інститут негласних слідчих розшукових дій. Відповідно з'явилося значна кількість наукових розробок у цій сфері, що дозволило розглядати окремі сили та засоби, методи оперативно-розшукової діяльності у тому числі і ті, що використовуються у процесі оперативного пошуку. Відповідно на широкий загальний рівень винесено ряд дискусійних питань реалізації механізму пошукової діяльності оперативних підрозділів, що обумовлює необхідність теоретичного обґрунтування стадій оперативного пошуку, його напрямків та форм.

Стан наукових досліджень. До існування окремого інституту пошукової діяльності науковці відносяться по-різному. Практично наукові розробки можна поділити на два умовних блоки: до уведення інституту НСРД та після цього. Існує думка, що ознаки кримінальних правопорушень можуть бути виявлені трьома шляхами (шляхом проведення оперативного-розшукових заходів, які передують початку кримінального провадження; громадянами, а також представниками державних організацій під час проведення перевірок і контрольних заходів та ін.; безпосередньо слідчим, прокурором і судом) [2, с. 391]; Т.І. Савчук вважає, що доцільно розрізняти два види діяльності, спрямованої на виявлення ознак кримінальних правопорушень: пошукову діяльність (діяльність оперативних підрозділів та діяльність контролюючих органів, у процесі якої виявляються ознаки кримінальних правопорушень); кримінально-процесуальну діяльність (діяльність з перевірки заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та безпосереднє виявлення їх ознак слідчим під час розслідування) [3, с. 94]; В.П. Корж зазначає, що ознаки

кримінальних правопорушень можуть бути виявлені в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, розгляду заяв та повідомлень громадян або юридичних осіб, під час розслідування інших кримінальних правопорушень [4, с. 283]; В.Г. Петросян [5, с. 117] вважає, що виявлення кримінальних правопорушень є цілеспрямованою діяльністю оперативних та слідчих підрозділів для встановлення, фіксації фактів, обставин їх учинення та осіб, які причетні до учинення кримінального правопорушення та отримання інформації, що може бути використана як докази в перебігу досудового розслідування.

Інший контекст наукові дослідження отримали після 2012 року, коли, у зв'язку зі уведенням чинного КПК, було докорінно змінено підхід до використання сил та засобів оперативно-розшукової діяльності, як до початку досудового розслідування, так і у рамках кримінального провадження, що «потягло» за собою зміни положень підзаконних нормативних актів, які регламентували негласну роботу оперативних підрозділів, у тому числі і процедуру оперативного пошуку, а саме: О.О. Шаповалов (у період 2015–2019 р.р.) здійснив фундаментальне дослідження поняття, основних термінів, складових та системи оперативного пошуку; М.Б. Борчаковский (у період 2017–2021 р.р.) розглядав систему виявлення злочинів, як одне з завдань правоохоронних органів, позиціонує оперативний пошук як елемент зазначеної системи; поняття та окремі складові оперативного пошуку досліджено М.О. Волошиною (у період 2018–2020 р.р.); М.В. Сташак досліджував складові елементи та алгоритмізацію оперативного пошуку як організаційно-тактичної форми оперативно-розшукової діяльності (2015–2020 р.р.). Ряд науковців досліджували особливості реалізації елементів оперативного пошуку під час протидії окремим видам злочинів в інтересах власних досліджень (С.В. Албул, В.В. Малюк, С.О. Павленко, Ю.О. Пархоменко, В.Г. Севрук, О.В. Ткаленко, Д.М. Цехан).

Зазначені науковці, досліджуючи проблемні питання пошукової діяльності оперативних підрозділів, внесли свій вклад в теоретичне підґрунтя оперативного пошуку, але не відобразили цілісної системи послідовно вирішуваних пошукових завдань, які і є власне механізмом оперативного пошуку.

Мета статті – виокремити форми та стадії оперативного пошуку, як організаційно-тактичної форми діяльності оперативних підрозділів.

Основний зміст. Виявлення кримінальних правопорушень є процесом, який можна розглядати не лише як спеціальну діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів, оскільки така діяльність може бути складовою ходу досудового розслідування та здійснюватися як безпосередньо слідчим, так і спільними діями співробітників як слідчих, так оперативних підрозділів. Але під час виконання завдання протидії злочинам мета досягається шляхом вирішення конкретних завдань різного змісту і першим етапом такої діяльності є саме пошук ознак вчиненого (або такого що на разі вчинюється) злочину [6, с. 93]. Оскільки цей процес має окреме нормативне регулювання, визначених суб'єктів, виокремленні нормативні заходи, які застосовуються під час вирішення пошукових завдань, межі (початок та закінчення), то відповідно, у теорії оперативно-розшукової діяльності він отримав назву – оперативний пошук, як система виявлення осіб та фактів, що становлять оперативний інтерес. Слід відмітити, що співвідношення понять виявлення злочинів та оперативний пошук злочинів – спірне і чіткого критерію виокремлення не мають. На нашу думку, зміст такого відмежування полягає у термінології, яка використовується різними галузями права, зокрема оперативний пошук більш притаманний теорії ОРД, а виявлення злочинів – криміналістичній теорії, теорії кримінального процесу. Наукові розробки у галузях зазначених теорій носять спірні висновки, оскільки дослідники, оперуючи термінами «своїх» теорій роблять практично однакові висновки, але прив'язують їх до термінології, що притаманна різним (спорідненим) галузям права. Наприклад, науковці вважають, що виявлення злочинів відбувається шляхом використання наступних джерел: дані офіційної статистики НП України та Офісу Генерального прокурора України; інформації, отримана з конфіденційних джерел; інформаційно-аналітичних та довідкових матеріалів; матеріалів судової практики; відкриті та анонімні листи, скарги, звернення громадян; матеріалів засобів масової інформації, мережі Інтернет; матеріалів наукових досліджень та практики правоохоронної діяльності [1, с. 82-83; 7, с. 93-94]. Формально, пошукова робота оперативних підрозділів повинна регламентуватися виключно нормативним актами, і джерелом інформації про їх вчинення, що водночас є підставою для початку досудового розслідування (або оперативно-розшукової діяльності) відповідно до вимог ч. 1. ст. 214 КПК України, а також п. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» є: заява; повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення; повідомлення, про вчинення кримінального правопорушення, опубліковані в засобах масової інформації; самостійне виявлення

слідчим, прокурором обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (може мати місце лише під час виконання ними покладених на них обов'язків із здійснення відповідного розслідування злочинів або прокурорського нагляду за дотримання законів). На нашу думку, роблячи такі висновки, науковці випускають з поля зору («пропускають») значний етап діяльності правоохоронних органів (зокрема оперативних підрозділів) і одразу переходять до стадії використання його результатів. О.О. Шаповалов доводить, що виявлення злочину та оперативний пошук не тотожні поняття, як, і саме тому процес активного здобування інформації про осіб та факти, які становлять оперативний інтерес, в теорії ОРД отримав назву – оперативний пошук [8, с. 149-159]. На думку інших науковців співвідношення цих понять полягає в тому, що початковою стадією будь-якого процесу виявлення будь-чого(кого) є пошук, здійснення якого в ОРД утворює особливий вид (форму), що позиціонується як оперативний пошук, який виступає у двох складових: елемент (стадія) будь-якої пізнавальної діяльності; система організації, що має свою особливу правову природу, підстави та принципи організації [1, с. 118].

Як система організації оперативний пошук має свої особливі ознаки, до яких можна віднести наступні: початковий етап процесу пізнання (оперативного пошуку), викликаний невідомим характером місцезнаходження фактичних даних про злочини; метою є виявлення ще невідомих фактів злочинів та осіб, які їх вчинили, зниження (або усунення) ентропії вихідної ситуації; підставами для початку пошуку слугує припущення (версія) відносно підготовки чи вчинення злочину за наявністю окремих ознак, що вказують на такі діяння або на осіб, які готують злочин, вчиняють його або вчинили та вимога законодавця щодо вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів; проводиться за певними пошуковими ознаками у місцях де криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності проявів у часі та просторі [8, с. 152].

Пошукові заходи не є однорідними, оскільки можуть проводитися як до початку оперативної розробки, так і під час її проведення, як поза межами досудового розслідування так і після його початку. Мета пошукових заходів теж відрізняється, оскільки залежить від виду та об'єму вже отриманої інформації, або взагалі тільки передбачуваної можливості її отримання. Так само неможливо відмежувати пошукові заходи за суб'єктами, оскільки заздалегідь не відомо яка саме інформація буде отримана у результаті їх проведення, і відповідно які саме підрозділи будуть здійснювати подальші заходи щодо її перевірки (або реалізації іншим способом).

Але будь яке явище (процес), для осмислення його суті, змісту – повинно бути систематизовано, тобто «знайти» своє місце у системі інших явищ, які є наближеними за метою, видом, суб'єктами тощо. З огляду на цю вимогу, ми знаходимо у системі пошукових заходів певні повторювані тенденції, точки «зіткнення», на підставі яких вибудовуємо систему оперативного пошуку.

Пошук фактичних даних про злочини здійснюється у таких формах: організація пошуку первинної інформації про ознаки ще невідомої протиправної діяльності (оперативний пошук у «чистому» вигляді); організація пошуку невідомої інформації про ознаки вже відомих злочинів (встановлення осіб та конкретних фактів злочинів); аналітичний пошук, що визначається також як «аналітична розвідка». Щодо цієї форми пошуку, то на відміну від ініціативного оперативного пошуку, процес добування оперативно значимої інформації аналітичними методами (аналітичний пошук) начебто «відчужений» від первинних джерел і в указаному сенсі може розглядатися як вторинний щодо першої форми пошукової роботи.

На нашу думку не має значення шляхом застосування яких методів отримана первинна інформація – чи то шляхом спостереження або опитування осіб, чи то використання уявних процесів людини, тобто аналітичне поєднання інформації (вже існуючої у свідомості людини), і відповідно отримання у результаті нового знання, тобто такої інформації, яка не була відома раніш. Аналізуючи раніш проведені дослідження можна дійти висновку, що виявлення ознак латентних злочинів припускає отримання і перевірку первинної інформації про осіб та факти, що становлять інтерес для правоохоронних органів, поза зв'язком з конкретними фактами з наступним виділенням останніх із загальної маси (така форма застосовується для виявлення злочинів за принципом «від злочинця до злочину»), а виявлення злочинів – «інцидентів» (тобто тих, факт вчинення яких став відомим) припускає отримання та перевірку первинної інформації про осіб та факти, що становлять інтерес поза зв'язком з конкретною особою з наступним виокремленням підозрюваної особи з широкого кола осіб, які потрапили у поле зору оперативних підрозділів в процесі розкриття такого злочину (така форма застосовується для виявлення злочинів за принципом «від злочину до злочинця») [9, с. 137-138]. Але серед зазначених принципів відсутній той,

який би «відповідав» аналітичному виявленню злочинів. Можливість застосування аналітичного пошуку виявляється там і тоді, коли криміногенні процеси в певних умовах мають тенденцію до повторюваності, регулярності виявлення в часі та просторі масових факторів. Ці закономірності мають складний статистичний характер, тому основані на них передбачення здійснюються лише на базі вже існуючих знань оперативних працівників про попередньо вчинювані злочини певного виду. Науковці відмічають, що виявлення осіб та фактів, що становлять оперативний інтерес, відбувається за невстановленими і наперед індивідуально невизначеними ознаками. Оперативні працівники не мають певної, заздалегідь визначеної інформації щодо об'єкта оперативного пошуку. Пошук об'єкта здійснюється за ознаками, які задані не матеріалами конкретного кримінального провадження, а на основі загальних уявлень про нього. В цьому випадку розпізнавання досягається шляхом порівняння ознак, властивих тому або іншому об'єкту, з ознаками окремих видів злочинів. В результаті пошуку надходить орієнтуюча інформація і робиться певне припущення, що виявлені об'єкти мають відношення до якого-небудь злочину, тобто встановлюється формальна тотожність отриманих відомостей з абстрактною моделлю протиправного діяння, що існує в свідомості оперативного працівника [10, с. 158-159]. Тобто, все рівно суб'єкт пошуку порівнює певні кластери інформації, тієї, що вже раніш була отримана та зберігається у свідомості у вже обробленому (проаналізованому) вигляді та тієї, яка тільки надійшла, як ззовні так і у результаті аналітичних розумових процесів. Можлива ситуація, коли певним чином систематизовані відомості, можуть виступати як вихідні дані, що орієнтують суб'єкта на конкретних осіб та події, пов'язані зі сферою та інфраструктурою соціально-аномального середовища. Тобто суб'єкт може і не усвідомлювати, що він здійснює аналітичний пошук. Оперативний працівник, маючи певний досвід пошукової діяльності, може підсвідомо порівнювати інформацію, що надходить, з тією, що виходячи з його досвіду у минулому, свідчила про ознаки злочинної діяльності. Тобто оперативний пошук (у фізичному середовищі) поєднується з аналітичним: первинні дані, зібрані під час оперативного пошуку, систематизуються, доповнюються наявними оперативними матеріалами, порівнюються з ними, узагальнюються і можуть потім реалізовуватися, наприклад при підготовці й проведенні оперативно-розшукових та інших заходів з метою виявлення осіб та фактів їх злочинної поведінки.

Отже, основну роль у реалізації цієї форми пошуку мають не факти злочинів, а саме ознаки злочинної діяльності (або такі, що тільки можуть свідчити про наявність злочинної діяльності), які містяться у свідомості суб'єкта пошуку. При пошуку початковий образ особи, матеріального об'єкта, сліду виявляється у свідомості суб'єкта (слідчого, оперативного працівника) у вигляді вірогідної моделі його образу, навичок, властивостей та стану. Для ефективного пошуку необхідні знання демаскуючих ознак певного класу (виду) злочинців, матеріальних об'єктів, слідів у навколишньому середовищі або у середовищі, яке сприяє приховуванню. Пошук спрямований на виявлення (знайдення) серед великої кількості однорідних об'єктів саме того, що має ознаки певного кримінального правопорушення, передбаченого КК України. Враховуючи зазначене, ми виокремлюємо аналітичну форму оперативного пошуку, що реалізується за принципом «від ознак злочинної діяльності до особи, яка готується до вчинення, вчинює або вчинила злочин» і «відповідає» індуктивному напрямку, а змістом цього напрямку є встановлення осіб, які становлять оперативний інтерес, фактів підготовки та вчинення злочинів на підставі непрямих ознак.

Ще одним проблемним питанням, яке не знайшло чіткого відображення у нормативних актах та у наукових розробках є неврегульованість часового проміжку, у який пошукові заходи з виявлення злочинів є саме оперативним пошуком.

За умов сучасного законодавства чітко визначено порядок дій при отриманні інформації з офіційних джерел про факт вчинення злочину з реєстрацією в ЄРДР та початком кримінального провадження. Але, розглядаючи зміст терміну «факт злочину» зрозуміло, що для його використання необхідна наявність всіх елементів складу злочину (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона), без чого неможливо вести мову про факт вчинення злочину, а тільки про його окремі ознаки. Тому діючим кримінально-процесуальним законодавством передбачено, що кримінальне провадження відкривається при наявності в матеріалах достатніх ознак злочину. Більш точний орієнтир законодавець не називає, та й навряд чи подібний орієнтир можливий. У кожному конкретному випадку суб'єкт на основі свого внутрішнього переконання повинен вирішити, чи починати кримінальне провадження. Однією з підстав для реєстрації в ЄРДР інформації про вчинення злочину є виявлення його ознак оперативними підрозділами. Оперативні працівники отримують первинну інформацію, у якій не міститься ознак усіх елементів складу злочину, тобто може йтися про суб'єктивну думку оперативного працівника про можливу наявність

ознак злочину, а не власне ознак злочину. Зрозуміло, що за таких умов перш ніж вносити дані до ЄРДР, необхідно провести певну перевірку, необхідність проведення якої диктує логіка, але прямо не вказує жодний нормативний акт. Так само чітко не вказано, що під час (а у деяких випадках – у межах досудового розслідування) оперативні працівники проводять ряд пошукових заходів, які формально не є НСРД (і здійснюються без доручення уповноважених осіб), оскільки виконуються ініціативно у процесі виявлення інших злочинів, які вчинені особами, які вже є підозрюваними, але жодні матеріали у кримінальному провадженні відносно цих злочинів відсутні. Ця, та ряд інших ланок пошукової роботи практично не регулюються нормативно, що обумовлює необхідність теоретичного визначення етапів оперативного пошуку, тобто певної «прив'язки» поняття «пошук» до виду або етапу інформаційно-пізнавальної діяльності, яка здійснюється в процесі виявлення та розслідування злочинів. Науковці, які розглядали стадії оперативного пошуку виділяють наступні стадії: визначення місць де криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності проявів у часі та просторі, а також ознак, притаманними об'єктам пошуку; встановлення осіб, предметів та явищ, що становлять оперативний інтерес, на підставі розпізнавання за пошуковими ознаками, виявлення первинної інформації про ознаки протиправного діяння; перевірка первинної інформації про ознаки протиправного діяння; оцінка результатів перевірки та висновки про наявність або відсутність ознак злочину; прийняття рішення про використання результатів пошуку [8, с. 158].

Але, ми маємо на увазі не стадії процесу оперативного пошуку, а часові проміжки до початку досудового розслідування та під час його проведення. На нашу думку оперативний пошук може здійснюватися незалежно від стадії досудового розслідування (кримінального процесу), не кажучи про його проведення з метою виявлення латентних злочинів. У такому контексті ми виокремлюємо стадії оперативного пошуку як організаційно тактичної форми діяльності оперативних підрозділів щодо виявлення злочинів:

- стадія ініціативного пошуку передбачає проведення заходів, спрямованих на отримання первинної інформації. Правовою підставою для проведення пошукових заходів на цій стадії є ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у якій зазначено, що оперативні підрозділи у межах своїх повноважень зобов'язані вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин й умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень;

- стадія виявлення ознак злочину передбачає проведення заходів спрямованих на перевірку первинної інформації з метою прийняття рішення, або проведення оперативної розробки, або передачі отриманих матеріалів до органів досудового розслідування для реєстрації у ЄРДР та початку кримінального провадження. У випадку отримання інформації про окремі ознаки злочину, що готується (або відсутності впевненості у вчиненні саме злочинних дій) оперативні підрозділи здійснюють ряд пошукових та аналітичних заходів спрямованих на перевірку отриманої інформації;

- на початку кримінального провадження реалізується стадія підтвердження вчинення злочину. Оскільки у ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [11] зазначено, що в разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює ОРД, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України, то, аналізуючи логіку законодавця, стає зрозумілим, що в разі, коли оперативним підрозділом виявлено саме фактичні дані (підтверджені) про вчинення кримінального правопорушення (а не окремі ознаки злочину), то здійснюється передача до відповідного органу досудового розслідування. Тому пошукові заходи на цій стадії спрямовані на отримання даних, які дозволять визначити наявність елементів складу конкретного злочину у діях певної особи;

- під час досудового розслідування паралельно кримінальному провадженню (або з метою його супроводження, або ініціативно) здійснюються заходи оперативного пошуку (встановлення елементів складу злочину). Такий висновок можна зробити, порівнюючи норми КПК [12] (які регламентують проведення НСРД) та норми ЗУ Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [11] (зокрема ст. 8, що регламентує права оперативних підрозділів). Аналізуючи норми зазначеного Закону, можна дійти логічного висновку, що права, зазначені в пунктах, у яких присутнє посилання на конкретну статтю КПК України [12], можуть бути реалізовані виключно шляхом проведення НСРД (а отже, у процесі оперативного супроводження кримінального

провадження). Оскільки інші права (як то: опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу; відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка; отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави; створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи тощо) та заходи шляхом проведення яких вони реалізуються – не знаходять відображення у КПК України, то відповідно можна зробити висновок, що вони продовжують реалізовуватися у ході проведення оперативного пошуку (оскільки проведення оперативно-розшукових заходів, як засобів забезпечення кримінального провадження – заборонено, оскільки всі вони повинні проводитися у рамках НСРД), який здійснюється не залежно від процесу досудового розслідування, але результати якого можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Висновки. Оперативний пошук фактичних даних про кримінальні правопорушення здійснюється у таких формах: пошук первинної інформації про ознаки ще невідомої протиправної діяльності; організація пошуку невідомої інформації про ознаки вже відомих злочинів; аналітичний пошук. Стадіями оперативного пошуку як організаційно тактичної форми діяльності оперативних підрозділів є: ініціативний пошук; виявлення ознак злочину; підтвердження вчинення злочину; встановлення елементів складу злочину. Виокремлення аналітичної форми оперативного пошуку дозволяє визначити його напрямки, що реалізується за принципом «від ознак злочинної діяльності до особи, яка готується до вчинення, вчинює або вчинила злочин» і «відповідає» індуктивному напрямку, та зміст цього напрямку – встановлення осіб, які становлять оперативний інтерес, фактів підготовки та вчинення злочинів на підставі непрямих ознак.

Список використаних джерел:

1. Дарага Р.Д. Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України злочинам, що пов'язані з виготовленням та розповсюдженням фальсифікованої продукції: дис..канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2013. 250 с.
2. Белкін Р.С. Курс криміналістики. Криміналістичні засоби, прийоми та рекомендації. Т. 3. *Юрист*, 1997. 480 с.
3. Савчук Т. І. Про виявлення економічних злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1 (48). С. 93–99.
4. Корж В.П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями у сфері економічної діяльності: *моногр.* Х.: НУВС, 2002. 412 с.
5. Петросян В. Г. Криміналістичне та оперативно-розшукове забезпечення виявлення злочинів, вчинених суб'єктами господарювання з ознаками фіктивності: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Ірпінь, 2012. 221 с.
6. Хірсін А.В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насиленницької організованої злочинної діяльності: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2006. 291 с.
7. Шишкін А. О. Теоретичні та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності щодо боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2014. 230 с.
8. Шаповалов О.О. Поняття та сутність оперативного пошуку. *Наук. вісник НАВС*. 2017. № 2. С. 149–159.
9. Шаповалов О. О. Проблеми правового забезпечення проведення оперативного пошуку. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 9–10 грудня 2016 р.)*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 136–138.
10. Бех О.В. Протидія оперативними підрозділами Національної поліції України злочинам у сфері службової діяльності: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. К., 2018. 305 с
11. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №22. ст. 303.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітн. 2012 р. *Голос України*. № 90-91 від 19.05.2012.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.56:35

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.21>

БОЙКО В.П.

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

**INTERNATIONAL LEGAL PRINCIPLES OF ENSURING JUSTICE
AT THE CURRENT STAGE OF UKRAINE'S DEVELOPMENT**

В статті з'ясовані міжнародно-правові засади забезпечення правосуддя на сучасному етапі розвитку України. Актуалізовано, що первиною проблемою на яку звертає увага суддівська міжнародна спільнота це забезпечення незалежності суддів від будь-яких впливів крім права та власної правосвідомості. Саме забезпеченню цим засадам найбільше приділяється увага в міжнародних джерелах права, як правило м'якої дії. На жаль, цей виклик в Україні ще не вирішений. Намагання впливових чиновників впливати на суддів залишається. Другим засадничим викликом є засади (стандарти) етичної поведінки суддів, без дотримання яких неможливо забезпечити їх незалежність. Такими чеснотами є: об'єктивність, чесність, непідкупність, публічне дотримання етичних норм, забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового процесу, компетентність та старанність. Розвиваючи вище наведене, обґрунтовано, що рішення суду (судді) мають бути ретельно обґрунтовані, а хороші вчинки суддів мають публічно висвітлюватися, в тому числі за ініціативою суб'єктів судової гілки влади. Засади системи правосуддя мають бути спрямовані на людей в умовах повномасштабного вторгнення російських терористичних військ в Україні мають бути вирішені наступні виклики щодо забезпечення прав, свобод та законних інтересів в системі правосуддя: героїв війни, які стали інвалідами, з питань інклюзивної безбар'єрності, належного медичного забезпечення тощо; громадян України, які опинилися на тимчасово окупованих територіях; громадян України в населених пунктах в яких вони проживають, однак в них внаслідок постійних обстрілів суди не працюють; громадян України, які опинилися за кордоном; військовослужбовців Збройних сил України та інших сил безпеки оборони, що не можуть залишити місце несення служби, коли важлива для них юридична суперечка вимагає невідкладного врегулювання.

Ключові слова: етична поведінка, забезпечення, міжнародно-правові засади, міжнародно-правові нормативні акти, незалежність, стандарт, суд, суддя, чесність.

The article clarifies the international legal principles of ensuring justice at the current stage of Ukraine's development. It has been updated that the primary problem that the international community of judges is paying attention to is ensuring the independence of judges from any influences other than the law and their own legal awareness. It is the provision of these principles that is given the most attention in international

sources of law, as a rule of soft action. Unfortunately, this challenge has not yet been resolved in Ukraine. Attempts by influential officials to influence judges remain. The second fundamental challenge is the principles (standards) of ethical behavior of judges, without compliance with which it is impossible to ensure their independence. Such virtues are objectivity, honesty, incorruptibility, public observance of ethical standards, ensuring equal treatment of all parties to the judicial process, competence and diligence. Developing the above, it is justified that the decisions of the court (judges) should be carefully substantiated, and the good deeds of judges should be publicly highlighted, including at the initiative of subjects of the judicial branch of government. The principles of the justice system should be aimed at people in the conditions of a full-scale invasion of Russian terrorist forces in Ukraine, the following challenges should be resolved in terms of ensuring the rights, freedoms and legitimate interests in the justice system: war heroes who have become disabled, issues of inclusive accessibility, proper medical security, etc.; citizens of Ukraine who found themselves in the temporarily occupied territories; citizens of Ukraine in the settlements where they live, but due to constant shelling, the courts do not work in them; citizens of Ukraine who are abroad; servicemen of the Armed Forces of Ukraine and other defense security forces who cannot leave the place of duty when a legal dispute important to them requires urgent settlement.

Key words: *court, ethical behavior, honesty, independence, international legal principles, international legal regulations, judge, software, standard.*

Актуальність дослідження. Безумовним чинником, що є характерним для усіх дійсно правових держав є верховенство права. Завдяки цьому у Західному світі є спільне осмислення права, як такої категорії, без якої сучасне людство існувати апіорі не може. Що стосується України, то в нашій державі є як успіхи так й прорахунки щодо ефективного забезпечення правосуддя. Розходження, а точніше вихолодження в цілому досконалих засад міжнародного права, яке утверджує справедливості та ефективності правосуддя. Зокрема, міжнародним правовим товариством опрацьовано та проаналізовано численну кількість нормативно-правових актів, що зокрема стосуються судової сфери загалом. Відповідно проаналізувати їх в аспекті забезпечення правосуддя.

Отже, міжнародно-правового забезпечення судової гілки влади викликає по-справжньому науковий інтерес для виявлення та вдосконалення засад адміністративно-правового забезпечення правосуддя.

Огляд останніх досліджень і публікацій. До міжнародно-правових засади забезпечення правосуддя на сучасному етапі розвитку України звертали свою увагу такі вчені-юристи В. Бевзенко, С. Бондар, А. Борко, І. Бенедисюк, Р. Голобутовський, О. Гумін, О. Дручек, Р. Ігонін, І. Іерусалімова, О. Клименко, С. Кічмаренко, Я. Лазур, Н. Литвин, А. Олійник, І. Прошута, К. Степаненко, К. Толкачев та інші. Проте, до аналізованих нами питань вони зверталися лише побічно, досліджуючи інші більш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права та діючого законодавства з'ясувати міжнародно-правові засади забезпечення правосуддя на сучасному етапі розвитку України.

Виклад основних положень. Згідно зі статтею 10 Загальної декларації прав людини, кожна людина для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута прилюдно й з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом [1]. При цьому ми підкреслюємо, що будь-які питання міжнародно-правових засад які стосуються Україні не можна умовах сьогодення розглядати без чинника НАТО. Так як український народ та вітчизняна політична еліта не бачать себе навіть у середні перспективі поза межами цього найбільш поважного та ефективного міжнародного клубу. У повсякденному житті безпека є ключовою для нашого добробуту. НАТО має на меті гарантувати свободу і безпеку його членам політичними і військовими засобами [2].

Повертаючись до аналізу міжнародно-правових актів які визначають засади забезпечення правосуддя. Ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права засвідчує, що всі особи є рівними перед судами і трибуналами, кожен має право під час розгляду будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [3].

На думку автора, основне завдання яке стоїть перед органами публічної та судової гілки влади є забезпечення основоположних прав, свобод та законних інтересів громадян як у відповідності до чинного так і згідно з міжнародним законодавством. Так, ефективні, законні гарантії основного чинника – незалежності судової влади закріплені і в основних міжнародних законодавчих актах ратифікованих Верховною радою України.

У відповідності до ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, всі особи є рівними перед судами і трибуналами, кожен має право під час розгляду будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [3].

Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя визначила, що: судді як особи є вільними та зобов'язані приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права, без будь-яких обмежень, впливів, примусів, загроз або втручання, прямих або непрямих, з будь-якого боку і з будь-яких причин; у процесі прийняття рішень судді є незалежними від своїх колег по суду та вищих посадових осіб, жодна ієрархічна структура суддівства і жодна різниця в ранзі чи класі суддів жодним чином не можуть ставати на перешкоді праву судді на вільне винесення вироку [4].

Отже, незалежність суддів від будь-яких впливів крім права та власної правосвідомості є провідною проблемою та головним чинником який намагається врегулювати суддівська світова засобами міжнародного права (як правило м'якої дії), заради забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в правових державах.

Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р., мали на меті встановлення стандартів етичної поведінки суддів. Вони адресовані суддям як інструкції, а судовим органам – як базові принципи регламентації поведінки суддів [5].

Отже, міжнародна спільнота на рівні ООН визначила стандартами етичної поведінки суддів засади незалежності, об'єктивності, чесності та непідкупності, демонстрація дотримання етичних норм, забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового процесу, компетентність та старанність. В цьому аспекті стандартів етичної поведінки суддів на авторський погляд слід підкреслити засаду публічної демонстрації дотримання етичних норм. Це зокрема означає, що рішення суду (судді) мають бути ретельно обґрунтовані, а хороші вчинки суддів мають публічно висвітлюватися, в тому числі за ініціативою суб'єктів судової гілки влади. Тому ми вважаємо, наприклад, доречним висвітлення на офіційному сайті Верховної Суду інформації про суддю професора В. Беззенко, який добровільно змінив мантию на однострій, бо вважає, що захищати країну зі зброєю – це його особистий громадянський обов'язок. Він прийняв таке рішення відразу, як розпочалося повномасштабне російсько-терористичне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. [6].

Особливо важливим документом, також являється Загальна (Універсальна) хартія судді, ухвалена 17 листопада 1999 р. Центральною Радою Міжнародної асоціації суддів у Тайпеї (Тайвань), визначила, що судді у своїй роботі мають забезпечувати права кожного на чесний і справедливий розгляд справи в судді, вони мають підтримувати право осіб, які хочуть установити свої цивільні права та обов'язки, чи в разі висунення проти них будь-якого кримінального звинувачення – на чесне та відкрите слухання, яке має відбутися в розумний строк і має проводитися незалежним і неупередженим судом [7].

Висновки. Отже все вище викладене дає можливість сформулювати наступні узагальнення щодо актуальних міжнародно-правових засад забезпечення правосуддя на сучасному етапі розвитку України:

- первиною проблемою на яку звертає увага суддівська міжнародна спільнота це забезпечення незалежності суддів від будь-яких впливів крім права та власної правосвідомості, саме забезпеченням її засад найбільше приділяється увага в міжнародних джерелах права, хоча, як правило м'якої дії;

- другим засадничим викликом є засади (стандартів) етичної поведінки суддів, без дотримання яких неможливо забезпечити їх незалежність. Такими чеснотами є: об'єктивність, чесність, непідкупність, публічне дотримання етичних норм, забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового процесу, компетентність та старанність;

- розвиваючи вище наведене, обґрунтовано, що рішення суду (судді) мають бути ретельно обґрунтовані, а хороші вчинки суддів мають публічно висвітлюватися, в тому числі за ініціативою суб'єктів судової гілки влади;

- засади системи правосуддя мають бути спрямовані на людей в умовах повномасштабного вторгнення російських терористичних військ в Україну має вирішитися наступні виклики щодо забезпечення прав, свобод та законних інтересів в системі правосуддя: 1) героїв війни, які стали інвалідами, питань без інклюзивної безбар'єрності, належного медичного забезпечення тощо; 2) громадян України опинилися на тимчасово окупованих територіях; 3) громадян України в населених пунктах в яких вони проживають, однак в них внаслідок постійних обстрілів суди не працюють; 4) громадян України, які опинилися за кордоном; 5) військовослужбовців Збройних сил України та інших сил безпеки оборони, що не можуть залишити місце несення служби, коли важлива для них юридична суперечка вимагає невідкладного врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.
2. Зеленський В. Успішна реформа судів є каталізатором інтеграції в ЄС і НАТО. Ukrinform. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3199566-uspisna-reforma-sudiv-e-katalizatorom-integracii-v-es-i-nato-zelenskij.html>
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. 2000. URI: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя : перша світова конференція по незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 р. Міжнародні стандарти незалежності суддів: збірка документів. Київ. *Поліграф-Експрес*. 2008. С. 22–27.
5. Багалорські принципи поведінки суддів : схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р. Офіційний веб-сайт. Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. 2013. URL: http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article?jsessionid=FDBFB35CEA772BBA6DDE038AA3B87E38?art_id=48076&cat_id=46352
6. Бевзенко В. На нашій стороні правда. Верховний Суд. 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1266139/>
7. Загальна (універсальна) хартія суддів: схвалена Міжнародною Асоціацією Суддів 17 листопада 1999 р., Тайпей (Тайвань). Міжнародні стандарти незалежності суддів: збірка документів. Київ. *Поліграф-Експрес*. 2008. С. 35–84.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

INSTITUTIONAL DIMENSION OF THE INTERNATIONAL LEGAL ORDER

Інститути міжнародного правопорядку визначають норми та принципи, які спрямовані на забезпечення миру, стабільності, безпеки та розвитку у міжнародному співтоваристві. Вони здатні впливати на вирішення глобальних проблем, відповідати на виклики транснаціонального характеру та забезпечувати захист прав людини. Тому, розуміння їх сутності, складових компонентів та ролі має велике значення для вивчення міжнародного права.

В статті пропонується розглядати «інститут правопорядку» як систему організаційних, правових, інституційних та процедурних механізмів, що включаються для забезпечення стабільності, захисту прав та свобод людини, збереження громадського порядку та дотримання правових норм у суспільстві.

В світлі даного наукового підходу, «інститут правопорядку» включає різні складові елементи: правові норми, правоохоронні органи, судові установи, правозастосовні процедури, системи контролю та нагляду, а також інші правові, адміністративні та політичні інституції, що сприяють дотриманню та зміцненню правопорядку.

Ключовими елементами інституту міжнародного правопорядку є: наявність правових норм (як твердого так і м'якого права) які регулюють конкретну предметну сферу; сукупність відносин що виникають у сфері міжнародної комунікації; особливі суб'єкти; взаємозв'язок між національним, регіональним та глобальним рівнями правового регулювання; право на суверенітет; антропоцентризм; особливі механізми забезпечення виконання норм та відновлення правовідповідності правопорядку.

Усвідомлення необхідності зміцнення інститутів міжнародного правопорядку, зокрема міжнародних організацій, розробки нових міжнародних договорів та ефективної роботи міжнародних судових установ, є вирішальним фактором для побудови стійкого глобального правопорядку, що відповідає потребам сучасного світу.

Ключові слова: антропоцентризм, міжнародні відносини, міжнародне право, міжнародний правопорядок, правове регулювання, суб'єкти міжнародних відносин.

Institutions of the international legal order define norms and principles aimed at ensuring peace, stability, security and development in the international community. They are able to influence the solution of global problems, respond to challenges of a transnational nature and ensure the protection of human rights. Therefore, understanding their essence, components and role is of great importance for the study of international law.

The article proposes to consider the "institute of law and order" as a system of organizational, legal, institutional and procedural mechanisms included to ensure stability, protection of human rights and freedoms, preservation of public order and compliance with legal norms in society.

In the light of this scientific approach, the "institute of law and order" includes various constituent elements: legal norms, law enforcement agencies, judicial institutions, law enforcement procedures, systems of control and supervision, as well as other legal, administrative and political institutions that contribute to the observance and strengthening of law and order.

The key elements of the institution of the international legal order are: the presence of legal norms (both hard and soft law) that regulate a specific subject area; set of relations arising in the field of international communication; special subjects; relationship between national, regional and global levels of legal regulation; the right to sovereignty; anthropocentrism; special mechanisms for ensuring compliance with norms and restoring legal compliance with the law and order.

Awareness of the need to strengthen the institutions of the international legal order, in particular international organizations, the development of new international treaties and the effective work of international judicial institutions, is a decisive factor for building a sustainable global legal order that meets the needs of the modern world.

Key words: *anthropocentrism, international relations, international law, international legal order, legal regulation, subjects of international relations.*

Актуальність. Міжнародний правопорядок є основою стабільності та розвитку у міжнародних відносинах й глобального світового порядку. Він визначає правила та принципи, якими керуються держави та інші суб'єкти міжнародного права у своїх взаєминах. У зв'язку зі зростанням глобалізації, швидкими змінами в політичній ситуації та викликами, що ставляться перед міжнародним співтовариством, розуміння та вивчення інститутів міжнародного правопорядку стає особливо важливим.

Інститути міжнародного правопорядку визначають норми та принципи, які спрямовані на забезпечення миру, стабільності, безпеки та розвитку у міжнародному співтоваристві. Вони здатні впливати на вирішення глобальних проблем, відповідати на виклики транснаціонального характеру та забезпечувати захист прав людини. Тому, розуміння їх сутності, складових компонентів та ролі має велике значення для вивчення міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Багатоманітність думок та підходів щодо інститутів міжнародного правопорядку є складною проблемою, оскільки відображає різноманітність інтересів, цінностей та політичних доктрин. Дана обставина постає своєрідним викликом, що викликає потребу в подальшому аналізі та узагальненні набутих знань.

Єдиного підходу до визначення поняття «інститут правопорядку» не існує. Багато років теоретики з різних країн світу досліджували дану категорію в світлі протилежних правових теорій, що призвело до багатогранності та справжнього різноманіття теоретичних поглядів у політичній науці та юридичній дисципліні.

Відомий французький вчений-політолог Моріс Дюверже визначає інститут правопорядку як «сукупність правил, які забезпечують реалізацію законності та контролюють поведінку індивідів та груп, що знаходяться під юрисдикцією даного правопорядку» [5, с. 101].

Норберт Еліас частково підтримує дану правову позицію, розглядаючи інститут правопорядку як «сукупність норм, правил і способів контролю, які регулюють поведінку людей та забезпечують стабільність та безпеку в суспільстві» [10, с. 232].

Головна схожість поглядів Дюверже та Еліаса в тому, що вони покладали в основу «інституту правопорядку» загальноприйнятне розуміння «інституту права», тобто певну норму, правило, що має на меті врегулювати певні суспільні відносини та, як наслідок, встановити правопорядок.

З ними не погоджувався американський філософ Френсіс Фукуяма, що визначав «інститут правопорядку» як «систему політичних, правових та соціальних установ, що забезпечують регулювання конфліктів та забезпечення прав та обов'язків у суспільстві» [6, с. 199].

В розумінні Фукуяма «інститут правопорядку» не має спільних рис з дотичною, але несхожою категорією «інститут права», відповідно не може розглядатися як сукупність правил, оскільки правопорядок за своєю суттю є наслідком, результатом дії таких правил. Таким чином, в світлі «правапорядку», категорія «інститут» повинна розглядатися як «система установ», тобто сукупність певних органів, що мають на меті забезпечити права та обов'язки людини й громадянина у суспільстві, врегулювання ймовірних конфліктів.

На нашу думку, наведені вище підходи до визначення поняття «інститут правопорядку» не є повними, та потребують певної конкретизації в науково-правовому полі. Пропонуємо розглядати «інститут правопорядку» як систему організаційних, правових, інституційних та процедурних механізмів, що включаються для забезпечення стабільності, захисту прав та свобод людини, збереження громадського порядку та дотримання правових норм у суспільстві.

В світлі даного наукового підходу, «інститут правопорядку» включає різні складові елементи: правові норми, правоохоронні органи, судові установи, правозастосовні процедури, системи контролю та нагляду, а також інші правові, адміністративні та політичні інституції, що сприяють дотриманню та зміцненню правопорядку.

Категорія «інститути міжнародного правопорядку» також набула дискусійного значення в науковому співтоваристві. Переймаючи аналогічну багатоманітність думок, дане поняття так і не набуло єдиного визначення, хоча науковці так чи інакше в своїх наукових працях намагаються розкрити наведений вище термін та надати йому визначення.

Террі Нардін в своїй статті на тему: «Міжнародний правопорядок 1919–2019 років» зазначає, що інститути міжнародного правопорядку – це певні практики, в які доктрини закріплюються та вбудовуються [9, с. 157]. При чому, під цими практиками він розуміє діяльність певних органів, приміром ООН, та результат такої діяльності.

Філіп Алстон як провідний експерт у галузі міжнародного права та прав людини розглядає інститут міжнародного правопорядку як «систему правил, процедур, механізмів та установ, які регулюють поведінку держав та інших акторів у міжнародних відносинах та сприяють виконанню міжнародного права» [3, с. 12].

Бенедикт Кінгсбері зазначає, що оскільки визначення «права» відрізняється залежно від теорії, в світлі якої надається вказане розуміння, то і «правапорядок», і «міжнародний правопорядок», і «інститути міжнародного правопорядку» як концепції будуть мати зовсім різне тлумачення. Кінгсбері зазначає, що всі вони по-своєму будуть правдиві, але ніколи не розкриють в повній мірі зміст вказаних категорій [7, с. 131].

Погоджуючись з Кінгсбері щодо різноманіття науково-правових поглядів, пропонуємо, на нашу думку, універсальне визначення категорії «інститути міжнародного правопорядку» як комплексної системи правових норм, механізмів та установ, що регулюють міжнародні відносини і сприяють стабільності, порядку та справедливості на міжнародній арені. В такому розумінні дана система охоплює правила і принципи, які визначають поведінку держав та інших міжнародних акторів, а також механізми контролю, врегулювання конфліктів та виконання міжнародного права.

Якщо співвідносити запропоновані поняття «інституту правопорядку» та «інституту міжнародного правопорядку», варто звернутись до науковця Матея Савича, який слушно зазначав, що в процесі державотворення та розвитку людства як виду, правопорядок виник набагато раніше міжнародного правопорядку [11, с. 182], і, відповідно, його інститути формувались першими в історичному вимірі та стали свого роду базисом, основою для подальшого виникнення інститутів міжнародного правопорядку.

Так, «інститут правопорядку» зосереджується на регулюванні правопорядку на внутрішньому рівні в рамках конкретної держави або суспільства, включає в себе правові норми, правоохоронні органи, судові установи, процедури правозастосування, системи контролю та нагляду, а також інші правові, адміністративні та політичні інституції в межах конкретної держави.

«Інститут міжнародного правопорядку» базується на принципах державного суверенітету, рівноправності, взаємовигідності та взаємодії міжнародних акторів. Він включає в себе різні складові, такі як міжнародні договори, міжнародні організації, суди та арбітражні установи, дипломатичні механізми, правоохоронні органи та інші інституції, що сприяють дотриманню правил і принципів міжнародного права. Цей інститут має на меті забезпечити стійкий міжнародний порядок, запобігти конфліктам, врегулювати спори, захищати права та свободи людини, забезпечувати безпеку та сприяти співробітництву між державами. Відіграє важливу роль у зміцненні міжнародної спільноти та забезпеченні мирного співіснування та прогресу.

Таким чином, дані категорії хоч і мають спільні риси, проте відрізняються за цілою сукупністю критеріїв, як сферою застосування, складовими компонентами та масштабом.

Як вже зазначалося раніше, міжнародний правопорядок та його інститути відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності, порядку та справедливості в міжнародних відносинах. Розуміння особливостей цих понять має велике значення для вивчення та аналізу функціонування міжнародного правопорядку та ролі різних інститутів у ньому.

Враховуючи різні наукові підходи до визначення поняття «міжнародний правопорядок» та «інститути правопорядку», варто звернути увагу на те, що особливості даних категорій відрізняються залежно від тих правових теорій, в світлі яких проводиться наукове дослідження та аналіз. Деякі ключові елементи мають властивість перетинатись та бути безспірними в науковій спільноті, а деякі є авторськими пропозиціями, що поки не знайшли глобальної підтримки.

Аналізуючи дві кардинально різні системи особливостей «міжнародного правопорядку» та «інститутів міжнародного правопорядку», можна дійти до висновку, що базисом міжнародного правопорядку є міжнародні правовідносини. Якщо ставити за мету розробити універсальну концепцію, яка б була найбільше наближена до актуальної правової реальності, враховувала всі аспекти та класифікаційні критерії в їх багатоманітності, включно з національним, регіональним та глобальним фактором міжнародного правопорядку, що за своєю суттю є взаємопов'язаними, можна дійти до висновку, що національний правопорядок має фактор впливу та частково виступає основою для формування регіонального міжнародного правопорядку, який в сукупності з іншими дотичними формами найбільш об'ємну та всеохоплюючу понятійну категорію, що і є предметом наукового дослідження більшості теоретиків та правознавців – глобальний міжнародний або світовий правопорядок.

Саме ця ідея лягла в основу авторської системи особливостей «інститутів міжнародного правопорядку», та, керуючись нею, пропонуємо до розгляду наступні ключові компоненти:

наявність правових норм (як твердого, так і м'якого права), які регулюють конкретну предметну сферу;

сукупність відносин що виникають у сфері міжнародної комунікації. Міжнародний правопорядок базується на міжнародних відносинах, що регулюються відповідними правилами поведінки, в тому числі, але не виключно нормами *jus cogens*;

особливі суб'єкти. Існування міжнародних акторів, які мають різний правовий статус, але суттєво впливають на стан міжнародного правопорядку та порядок його формування;

взаємозв'язок між національним, регіональним та глобальним рівнями правового регулювання. Національні суб'єкти здійснюють вплив на регіональних міжнародних акторів, які, в свою чергу, є частиною формування міжнародного правопорядку в його глобальному вимірі;

право на суверенітет. Міжнародний правопорядок визнає суверенітет держав і створює умови для їхньої незалежності та рівноправності. Він забезпечує дотримання територіальної цілісності держав та невтручання у їхні внутрішні справи, якщо інше не передбачено окремими угодами, або загальними принципами міжнародного права;

антропоцентризм. Однією з особливостей міжнародного правопорядку є зосередженість на правах людини. Інститути правопорядку створюють норми та механізми для захисту прав людини на міжнародному рівні;

особливі механізми забезпечення виконання норм та відновлення правовідповідності правопорядку. У разі порушення правил міжнародного правопорядку, можуть бути застосовані санкції та інші заходи для забезпечення виконання норм та відновлення стабільності міжнародних відносин із урахуванням системоутворюючих принципів права.

Таким чином, дана система особливостей, хоч і не є досконалою, виступає найбільш наближеним комплексом ключових елементів до правової реальності в умовах її швидкого розвитку.

Продовжуючи дослідження інститутів міжнародного правопорядку, неможливо не розглянути такий об'єкт науково-правового дослідження як функції, тобто основні напрями впливу на правовідносини та поведінку суб'єктів з метою їх упорядкування, охорони та захисту [1, с. 154].

Варто зазначити, що в науковій спільноті досі не має чіткого переліку функцій інститутів міжнародного правопорядку, хоча спроби торкнутися цієї теми продовжуються ще з 20 ст. Так, Герш Лаутерпахт в своїй роботі «Функція права в міжнародному співтоваристві» (*The Function of Law in the International Community*) побічно торкається даної теми, досліджуючи вплив судової функції на міжнародну спільноту. Він зазначає, що міжнародні спори та конфлікти є суттєвою перешкодою, одним з головних викликів міжнародного правопорядку, відтак міжнародне право повинно здійснювати судовий вплив: забезпечувати створення та функціонування міжнародних судових органів, сприяти розв'язанню міжнародних спорів, що за своєю природою є специфічними, та, як наслідок перешкоджати їх виникненню з метою встановлення світового правопорядку [8, с. 101].

Елісон Бріск в «Глобалізація та права людини» (*Globalization and Human Rights*) досліджує сучасні виклики, які постають перед міжнародним правопорядком, що за своєю суттю є антропоцентричним. Науковець прямо не розглядає функції даної понятійної категорії та це не було предметом її наукового дослідження, проте з роботи чітко вбачаються такі напрями впливу міжнародного правопорядку як регуляторний, встановлюючий та кооперативний (напрямок співпраці та кооперації міжнародних акторів) [4, с. 64].

Дані роботи побічно дають відповідь на поставлене перед науковою спільнотою питання, проте не розкривають його в повній мірі. Акцентуючи увагу на сучасних викликах та проблемах

міжнародного правопорядку в умовах глобалізації, враховуючи поняття категорії «інститут міжнародного правопорядку» та його ключові елементи, пропонуємо виокремити наступні функції, напрями впливу на суспільні відносини:

1. Впорядкування: встановлення, забезпечення та зміцнення структури та регламентування діяльності різних інститутів з метою ефективного функціонування міжнародного правопорядку. Ця функція дозволяє створити систему, в якій різні інститути мають визначені ролі, повноваження та взаємодіють один з одним, сприяючи спільній меті – забезпеченню правопорядку в міжнародних відносинах.

2. Стабілізаційна: спрямована на забезпечення сталості, прогнозованості та безпеки в міжнародних відносинах. Ця функція сприяє зниженню напруги, збереженню миру, забезпеченню узгодженості дій міжнародних суб'єктів та врегулюванню конфліктів згідно з нормами та принципами міжнародного права.

3. Комунікаційна: передача та обмін інформації між різними міжнародними суб'єктами, інститутами та організаціями з метою сприяння вирішенню спільних питань, координації дій та досягнення спільних цілей; забезпечення прозорості та доступності інформації про діяльність інститутів міжнародного правопорядку.

4. Регуляторна: спрямована на встановлення норм та правил поведінки для різних міжнародних суб'єктів і держав з метою регулювання їх діяльності в міжнародних відносинах та забезпечення дотримання прав та обов'язків відповідно до визначених принципів міжнародного права. Один із аспектів – створення міжнародних договорів та конвенцій, що встановлюють правові стандарти та норми поведінки для міжнародних суб'єктів.

5. Розв'язання спорів: вирішення конфліктів та суперечок, що виникають між державами та міжнародними суб'єктами, з метою досягнення мирного та законного розв'язання проблем і сприяння відновленню стабільності в міжнародних відносинах. Важливим є те, що міжнародні спори вирішуються не тільки в судовому порядку, а шляхом переговорів, миротворчих місій та посередництва. Відтак, розв'язання спорів охоплює різні шляхи вирішення міжнародних конфліктів лише з однією метою – забезпечення міжнародного правопорядку.

6. Санкцій та примусу: змушення держав або інших міжнародних суб'єктів дотримуватися міжнародних правових норм та додержуватися зобов'язань, що випливають із міжнародних договорів та узгоджених міжнародних стандартів. забезпеченні виконання міжнародних рішень, вироків та рекомендацій шляхом залучення силових заходів або інших механізмів впливу на країни або міжнародні суб'єкти.

Функції інститутів міжнародного правопорядку є невід'ємною складовою механізму підтримки стабільності, безпеки та співпраці в міжнародному співтоваристві. Розглянувши різноманітні аспекти цих функцій, можемо зробити висновок, що інститути міжнародного правопорядку виконують широкий спектр завдань, спрямованих на розв'язання конфліктів, встановлення спільних правил поведінки та забезпечення здійснення міжнародного права.

Варто зазначити, що інститути міжнародного правопорядку є ключовими структурами, що забезпечують впорядкованість та стабільність у міжнародних відносинах. Вони базуються на системі правових норм, принципів та механізмів, які регулюють поведінку держав та інших міжнародних суб'єктів у глобальному співтоваристві. Розуміння складових компонентів інститутів міжнародного правопорядку, а також їх факторів впливу, є важливим завданням для забезпечення ефективності цих структур та підтримки міжнародного миру та безпеки.

В рамках даного наукового дослідження, пропонуємо опиратися на наведене нами вище визначення понятійної категорії «інститут міжнародного правопорядку», з якого вбачається, що складовими компонентами вказаної концепції виступають міжнародне право, держави, міжнародні організації, міжнародні судові установи, неурядові міжнародні організації, фізичні особи (індивіди) та нетипові юридичні особи (транснаціональні корпорації). Саме ці компоненти і постають «субінституціональною сутністю» сучасного міжнародного правопорядку, в своїй сукупності виконують основні функції вказаної концепції та виступають своєрідними факторами впливу, багатокомпонентним базисом глобального світового порядку з метою його встановлення, забезпечення та підтримання.

В умовах стрімкої глобалізації суб'єкти міжнародних правовідносин починають не тільки контактувати між собою, а здійснювати взаємовплив на різні аспекти суспільної діяльності. Обмін досвідом, поглинання, злиття та запозичення внутрішньодержавних правових систем буквально створюють ситуація, коли міжнародна спільнота балансує між двома абсолютами «хаосом» та «порядком». Дані категорії розглядаються переважно у філософському вимірі, однак,

якщо розглядати їх виключно у правовому полі, під «хаосом» варто розуміти той світовий порядок, коли агресія застосовується як основний засіб вирішення конфлікту та встановлення істини. Під «порядком» в правовому полі, варто розуміти наявність збалансованих, врегульованих міжнародних відносин, в ідеалі – відсутність міжнародних суперечок та збройних конфліктів, або стрімке та ефективне їх вирішення за допомогою попередньо створених для цього інститутів.

Якщо попередні інститути міжнародного правопорядку як міжнародне право, держави, міжнародні та неурядові міжнародні організації переймали на себе функції впорядкування, стабілізації, комунікації та регулювання, то саме міжнародні установи є тими механізмами, які забезпечують розв'язання міжнародних спорів в судовому порядку. Частково останні мають ознаки примусових інституцій, оскільки, як вже зазначалось раніше, ухваленні судові рішення носять характер обов'язковості, відтак, за їх невиконання сторін чекає передбачена відповідальність. Концептуально, така природа міжнародних судових установ наділяє їх важливою роллю в сучасному світі в умовах нескінченних викликів та мінливих ризиків для міжнародного правопорядку.

Подібну правову позицію підтримує Наливайко Л.Р., яка зазначає, що сучасне міжнародне право спирається на існування ефективних інституцій, що відповідають за створення, реалізацію та захист правових норм. Однією з найважливіших складових системи міжнародних органів є міжнародні суди, які мають особливий статус, оскільки їм делеговано повноваження розглядати і вирішувати конфлікти між суб'єктами міжнародних відносин. Такі суди, як Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини та інші, складають окрему систему, що забезпечує збалансований підхід до розгляду спорів та конфліктів. Вони гарантують рівність всіх суб'єктів міжнародного правопорядку та принцип рівноправності сторін, що є ключовим для встановлення гармонії та порядку у міжнародних відносинах [2, с. 32].

Міжнародні судові установи виступають незалежними арбітрами, які приймають об'єктивні та справедливі рішення на основі міжнародних правових норм. Які мають авторитет у міжнародній спільноті і сприяють підтриманню стабільності та розвитку світового правопорядку. У цій ситуації міжнародні судові установи відіграють роль ключових акторів, забезпечуючи законність, справедливість та рівність у міжнародних відносинах. Їх праця спрямована на підтримку правопорядку та виконання прав та зобов'язань, зазначених у міжнародних договорах. Правова стабільність та динамічність, які забезпечуються міжнародними судовими установами, є невід'ємною частиною впровадження концепції глобального правопорядку та його взаємодії з іншими інститутами міжнародного права.

Інститут міжнародного правопорядку як понятійна категорія хоч і не має єдиного визначення в науковому полі, незважаючи на безліч науково-правових теорій, в світлі яких проводяться різні наукові дослідження, має єдине призначення, головну мету – встановлення, забезпечення та підтримання стабільності міжнародних відносин. Така діяльність проводиться в будь-яких сучасних умовах, в епоху глобалізації і фрагментації, протипостає непередбачуваним викликам та загартується в динамічності правовідносин.

Висновки. З урахуванням складних викликів сучасного глобального світового порядку, розвиток і забезпечення ефективності інститутів міжнародного правопорядку є вирішальною у міжнародних відносинах. Інститути міжнародного правопорядку виступають як важливий елемент глобального правового ландшафту, що визначається геополітичними, економічними, соціокультурними та екологічними чинниками. Вони спрямовані на забезпечення стабільності та передбачуваності у міжнародних відносинах, збереження світового порядку та захист загальних інтересів людства.

Понятійна категорія інститутів міжнародного правопорядку включає в себе міжнародне право, держави, міжнародні і неурядові міжнародні організації та міжнародні судові установи, які взаємодіють між собою для забезпечення реалізації міжнародного права та підтримки глобальної стабільності. Ці інститути створюють нормативну основу для співпраці держав, а також забезпечують контроль за дотриманням правових норм та вирішенням спорів у міжнародних відносинах.

Застосування концепції глобального правопорядку вимагає від інститутів міжнародного правопорядку постійного аналізу та адаптації до змін у світових відносинах. Динамічний розвиток та еволюція цих інститутів є важливими аспектами для підтримки глобальної стабільності та сприяння миру та безпеці.

Усвідомлення необхідності зміцнення інститутів міжнародного правопорядку, зокрема міжнародних організацій, розробки нових міжнародних договорів та ефективної роботи міжнародних судових установ, є вирішальним фактором для побудови стійкого глобального

правопорядку, що відповідає потребам сучасного світу. Забезпечення міжнародного правопорядку відбувається завдяки співпраці всіх міжнародних суб'єктів, що забезпечує реалізацію прав та обов'язків відповідно до міжнародного права та допомагає підтримувати гармонію та стабільність у міжнародних відносинах.

Проте, забезпечення глобальної стабільності та динамічності у міжнародних відносинах вимагає постійних зусиль та адаптації до нових викликів та змін у світі. Розвиток інститутів міжнародного правопорядку має ґрунтуватися на наукових дослідженнях, враховувати глобалізаційні процеси та сприяти зміцненню глобального світового порядку відповідно до вимог сучасності. Тільки такий підхід дозволить забезпечити ефективний та стабільний механізм функціонування міжнародного правопорядку в сучасному глобалізованому світі.

Список використаних джерел:

1. Функції права // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6 : Т – Я. С. 154.
2. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародне судочинство : навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 32–52 URL: <http://surl.li/jkzgl>
3. Alston Philip. Non-state Actors and Human Rights. Великобританія, Oxford University Press, 2005. P. 12–17.
4. Brysk Alison. Globalization and Human Rights. University of California Press, 2002. P. 64–87.
5. Duverger Maurice. Sociologie de la politique: Éléments de science politique. N.p., Presses universitaires de France (réédition numérique FeniXX), 1988. P. 101–122.
6. Fukuyama Francis. The End of History and the Last Man. P. 199–211. URL: https://books.google.com.ua/books?id=NdFpQwKfX2IC&pg=PA7&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false
7. Kingsbury Benedict. The International Legal Order // International Law and Justice. Working Papers // IILJ Working Paper 2003/1 History and Theory of International Law Series. New York University. P. 131–137.
8. Lauterpacht Hersch. The Function of Law in the International Community. UK, OUP Oxford, 2011. P. 101–146.
9. Nardin T. The international legal order 1919–2019. International Relations, 33(2), P. 157–171. URL: <https://doi.org/10.1177/0047117819834661>
10. Norbert Elias. The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations. Wiley, 2000. P. 232–235.
11. Savic Matej. International Legal Order and the Problems of State Sovereignty in the 21st Century // Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina – Republic of Srpska // 2017. P. 182–187. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/International_Legal_Order_and_the_Proble.pdf

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.2.23>

ФАРИННИК В.І.

**ОСОБЛИВОСТІ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ,
ЩО ЗНАХОДИТЬСЯ В ОПЕРАТОРІВ ТА ПРОВАЙДЕРІВ
ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ**

**FEATURES OF TEMPORARY ACCESS TO INFORMATION HOLDING OPERATORS
AND PROVIDERS OF TELECOMMUNICATION SERVICES**

У статті обґрунтовано ряд змін до норм права, які регламентують тимчасовий доступ до речей та документів, які містять інформацію, що знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. Зазначено, що метою підвищення оперативності здобуття інформації про зв'язок доцільно у ст. 159 КПК передбачити, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із розслідуванням чи запобіганням тяжкому або особливо тяжкому злочину, із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, тимчасовий доступ до речей і документів, що містять інформацію, визначену у п.п. 5,7,8 ч.1 ст. 162 КПК, може бути здійснений за постановою прокурора або слідчого. Обґрунтовано думку, що зазначена інформація може (на підставі ухвали слідчого судді) може надаватися володільцями інформації уповноваженим органам у реальному часі шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Визначено, що під час підготовки клопотання про надання тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо, в резолютивній частині клопотання повинно бути вказано кому саме повинен надаватися тимчасовий доступ (як безпосередньому виконавцеві чи за його дорученням іншому працівнику). Наголошено, що особа, яка безпосередньо не вказана в ухвалі слідчого судді (працівник оперативного підрозділу, який отримав доручення слідчого) - вважається некомпетентним суб'єктом. Як свідчить практика, непоодинокими є випадки відмови володільця інформації надавати її, з посиланням на те, що особа (яка безпосередньо здійснює тимчасовий доступ до речей і документів) не вказана в ухвалі про надання їй тимчасового доступу до речей та документів. Це питання можливо вирішити наступним чином – під час підготовки клопотання про надання тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо, в резолютивній частині клопотання повинно бути вказано кому саме повинен надаватися тимчасовий доступ (як безпосередньому виконавцеві чи за його дорученням іншому працівнику).

Ключові слова: кримінальне провадження, засоби забезпечення, тимчасовий доступ, телекомунікаційні послуги, інформація, оператори та провайдери.

The article substantiates a number of changes to the legal norms that regulate temporary access to things and documents that contain information held by telecommunications

operators and providers. It is noted that in order to improve the efficiency of obtaining information about communication, it is expedient in Art. 159 of the Criminal Procedure Code to provide that in exceptional urgent cases related to the investigation or prevention of a serious or particularly serious crime, saving lives and property or direct prosecution of persons suspected of committing a crime, temporary access to things and documents containing the information specified in para. 5,7,8 h.1 art. 162 of the Criminal Procedure Code, may be carried out by the resolution of the prosecutor or investigator. The opinion is well-founded that the specified information can (on the basis of the decision of the investigating judge) be provided by the owners of the information to the authorized bodies in real time through remote access through automated workplaces using information and telecommunication systems. It was determined that during the preparation of the request for granting temporary access to information held by telecommunications operators and providers about the connection, the subscriber, the provision of telecommunication services, including the receipt of services, their duration, content, transmission routes, etc., in the resolution part of the request should indicate who exactly should be granted temporary access (as a direct executor or another employee on his behalf). It is emphasized that a person who is not directly indicated in the decision of the investigating judge (an employee of the operative unit who received the investigator's mandate) is considered an incompetent subject. As practice shows, there are not rare cases of the owner of information refusing to provide it, with reference to the fact that the person (who directly provides temporary access to things and documents) is not specified in the decision granting him temporary access to things and documents. This issue can be resolved as follows - during the preparation of a request for granting temporary access to information held by telecommunications operators and providers about the connection, the subscriber, the provision of telecommunication services, including the receipt of services, their duration, content, transmission routes etc., in the operative part of the petition, it should be indicated to whom temporary access should be granted (as a direct executor or another employee on his behalf).

Key words: *criminal proceedings, security measures, temporary access, telecommunications services, information, operators and providers.*

Вступ. Кримінальний процесуальний кодекс докорінно змінив процесуальну форму – визначений законом порядок кримінального провадження, процедуру виконання окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [1]. Процесуальні засоби збирання доказової інформації під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження передбачають надання тимчасового доступу до речей і документів [2], який практично є одним із найпоширеніших заходів такого забезпечення. Серед переваг тимчасового доступу до речей та документів можна назвати те, що такий захід може здійснюватися як на досудовому розслідуванні, так і при судовому розгляді. Не менш прогресивними є й положення ст. 160 КПК, що стосуються потреби обґрунтовувати у клопотанні необхідність і наявність підстав для застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження, необхідність доведення, що в майбутньому ці відомості можна буде розглядати саме як докази для підтвердження наявності або відсутності певних обставин [3, с.501]. Тимчасовий доступ до речей і документів є важливим засобом збирання доказової бази, являє собою безперечно основний інструмент формування та закріплення доказової інформації, яка в подальшому під час проведення досудового розслідування буде слугувати юридичним підґрунтям для винесення слідчим або прокурором обґрунтованого процесуального рішення [4]. Одним з предметів тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження - є доступ до інформації, що зберігається в операторів і провайдерів телекомунікацій. Увагу привертає механізм реалізації такого заходу саме у зв'язку з специфікою його предмета та не розробленістю процедур отримання такої інформації, що обумовлює необхідність відповідного наукового розроблення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями розглянуто ряд окремих аспектів стосовно отримання та використання у кримінальному провадженні інформації яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. С.С. Чернявський, В. О. Фінагеев визначили проблеми доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій [5, с. 179-185]; М. П. Климчук, розглядаючи процедури тимчасового доступу до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, наголосив на проблематиці дотримання

окремих вимог кримінального процесу стосовно участі представника оператора та провайдерів телекомунікацій в судовому засіданні [6, с.185-189]; ряд інших науковців дослідили механізм використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів [4]. Тобто, можна констатувати, що це питання у комплексі не досліджувалося і становить науковий інтерес.

Постановка завдання. У статті поставлено завдання визначити проблеми, які виникають у процесі тимчасового доступу до інформації, яка що зберігається в операторів і провайдерів телекомунікацій та запропонувати варіанти їх вирішення.

Основний зміст. Враховуючи сучасний розвиток телекомунікаційних технологій, можливість їх використання як для вчинення злочину так і для його розкриття - отримання інформації, яка що зберігається в операторів і провайдерів телекомунікацій з метою використання у кримінальному провадженні становить значний інтерес для сторони обвинувачення. Що стосується отримання цієї інформації, найчастіше слідчі звертаються саме з клопотаннями про отримання доступу до вказаної інформації. Тому процедура отримання інформації, що зберігається в операторів і провайдерів телекомунікацій – відомостей, що виникають під час експлуатації систем мобільного зв'язку як безпосередньо користувачем, а також в операційно-інформаційних системах і центрах комутації операторів мобільного зв'язку привертає особливу увагу [5, с.180]. Але отримання тимчасового доступу, як у процесі отримання відповідної ухвали слідчого судді та і після, містить ряд проблемних питань для практичних працівників.

Необхідно відзначити, що за нормами КПК отримати інформацію, яка знаходиться в оператора, провайдера телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (далі – інформація про зв'язок) можливо лише шляхом процедур, передбачених главою 15 КПК щодо тимчасового доступу до речей і документів. Зокрема, необхідно звернутись з відповідним клопотанням до слідчого судді, який викликає володільця інформації, розглядає клопотання та виносить ухвалу про доступ до речей і документів. З ухвалою суду потрібно звернутися до оператора телекомунікацій, який систематизує відповідну інформацію і з перебігом часу від 1 до 30 днів надає її. Іншої процедури здобуття зазначених відомостей КПК не передбачає навіть для випадків невідкладності її отримання (терористичний акт, вбивство, запобігання вчиненню тяжкого та особливо тяжкого злочину тощо). Також необхідно врахувати, що участь представника оператора в судовому засіданні не може бути забезпечено через відсутність у більшості регіонів представництв оператора [6, с.185-189], що вже складає суттєву проблему для отримання такої ухвали.

У подальшому зазначену ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів (а саме до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо) працівникам правоохоронних органів - необхідно направити або ж самостійно завести таку ухвалу до представництва оператора мобільного зв'язку. Разом з тим, направлення ухвал оператору мобільного зв'язку, що не має представництв у регіоні, де здійснюється розслідування, є досить проблематичним та пов'язане як із процедурою виїзду (оформлення відрядження працівника), так і з часовими затратами - тобто, за такої процедури витрачається значний час на доставку ухвали до відповідного представництва оператора мобільного зв'язку. При цьому, за практикою, що склалася, строк дії ухвали вже «відраховується» навіть до того часу як вона доставлена до володільця інформацією (з моменту винесення ухвали слідчим суддею).

Таким чином, передбачена чинним КПК процедура отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів не сприяє принципу процесуальної економії та якнайшвидшому виконанню завдань кримінального провадження. Можна стверджувати, що такі витрати часу, необхідні на отримання дозволу слідчого судді для тимчасового доступу до речей і документів, суттєво ускладнюють виконання передбачених ст.2 КПК завдань кримінального провадження, а також унеможливають прийняття рішень у розумні строки. Ураховуючи потребу в оперативності отримання таких даних, передбачена процедура їх здобуття є громіздкою та перешкоджає виконанню завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування, у тому числі в інтересах підозрюваного [7].

З метою підвищення оперативності здобуття інформації про зв'язок доцільно у ст. 159 КПК передбачити, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із розслідуванням чи запобіганням тяжкому або особливо тяжкому злочину, із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, тимчасовий доступ до речей і документів, що містять інформацію, визначену у п.п. 5,7,8 ч.1 ст. 162 КПК, може бути

здійснений за постановою прокурора або слідчого. Така постанова повинна містити відомості про: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким проводиться тимчасовий доступ до речей і документів; правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України; підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи, які мають надати речі та документи; назва, опис, інші відомості, що дають можливість визначити речі і документи, які повинні бути надані (вилучені); значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; обґрунтування необхідності вилучення речей і документів; відомості про особу (осіб), яка здійснюватиме тимчасовий доступ до речей і документів; дата прийняття постанови; положення закону, на підставі якого прийнято постанову; розпорядження надати речі і документи зазначеній в постанові особі та, у разі необхідності, надати їй можливість вилучити вказані речі і документи; строк виконання постанови, який не може перевищувати одного місяця; положення закону, які передбачають наслідки невиконання постанови слідчого, прокурора.

Для здійснення контролю за законністю такого рішення, а також для захисту прав громадян необхідно передбачити, що прокурор або слідчий зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій повинні звернутися з клопотанням про здійснення тимчасового доступу до речей і документів до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 163 КПК, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для здійснення тимчасового доступу до речей і документів без ухвали слідчого судді. Якщо слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, встановлені внаслідок такої процесуальної дії докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК.

Крім того, з метою підвищення оперативності здобуття інформації про зв'язок пропонується запровадити механізми автоматизованого отримання такої інформації на підставі ухвали слідчого судді через уповноважених підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки з використанням технічних засобів, установлених операторами телекомунікацій на своїх телекомунікаційних мережах згідно з вимогами частини четвертої ст. 39 Закону України «Про телекомунікації». Надання таких прав уповноваженим підрозділам органів Національної поліції та органів безпеки узгоджується з ч. 4 ст. 263 КПК [7]. З цією метою необхідно передбачити, що тимчасовий доступ до речей та документів, які містять інформацію, визначену в п.п. 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК, що знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, на підставі ухвали слідчого судді може надаватися володільцями інформації уповноваженим органам у реальному часі шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Своєю чергою, слідчий суддя, суд в ухвалі про тимчасовий доступ до речей і документів одночасно може дозволити здійснити тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, за визначений період часу у межах дії технічних засобів телекомунікацій (базові станції), які забезпечували надання телекомунікаційних послуг, та/або щодо визначених за ідентифікаційними ознаками абонента (споживача), телекомунікаційної мережі, кінцевого обладнання, засобів для замовлення послуг, попередньої оплати послуг, поповнення особового рахунку абонента тощо. Ухвалою про надання тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, про з'єднання кінцевого обладнання абонентів може надаватися дозвіл на доступ до такої інформації про з'єднання, що виникатимуть у майбутньому, на строк до двох місяців.

Перед здійсненням тимчасового доступу до речей і документів зазначена в ухвалі слідчого судді, суду чи постанові слідчого, прокурора особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі, постанові як володільець речей і документів, її оригінал та вручити копію. Доступ до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (дані про рух інформації), та інформації про абонента (інформація про користувача послуг) у порядку, передбаченому частиною першою ст. 159 КПК, повинен здійснюватися з наданням володільцю інформації автоматизованими засобами передачі даних копії ухвали слідчого судді, суду чи постанови слідчого, прокурора (з метою регламентації відповідних питань автором розроблено законопроект «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо порядку тимчасового доступу до речей і документів)»).

Отримавши ухвалу слідчого судді про доступ до вказаної інформації, яка є у володінні операторів телекомунікаційного зв'язку, в резолютивній частині ухвали зазначається слідчий, якому необхідно надати інформацію, що знаходиться у операторів телекомунікаційних послуг (вимога п. 1 ч. 1 ст. 164 КПК). Але у подальшому слідчий (на підставі ст. 41 КПК [2]) надає доручення до оперативних підрозділів для виконання цієї ухвали, після чого працівник оперативного підрозділу, який не вказаний в ухвалі слідчого судді про надання йому тимчасового доступу, звертається до володільця з її отриманням на підставі доручення, яке попередньо йому надане слідчим, і безпосередньо здійснює виконання ухвали про тимчасовий доступ.

Проблемою є те, що особа, яка безпосередньо не вказана в ухвалі слідчого судді (працівник оперативного підрозділу, який отримав доручення слідчого) - вважається некомпетентним суб'єктом. Як свідчить практика, непоодинокими є випадки відмови володільця інформації надавати її, з посиланням на те, що особа (яка безпосередньо здійснює тимчасовий доступ до речей і документів) не вказана в ухвалі про надання їй тимчасового доступу до речей та документів. Це питання можливо вирішити наступним чином – під час підготовки клопотання про надання тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо, в резолютивній частині клопотання повинно бути вказано кому саме повинен надаватися тимчасовий доступ (як безпосередньому виконавцеві чи за його дорученням іншому працівнику). У випадку звернення з клопотанням сторони захисту в ньому має бути вказаний конкретний підрозділ правоохоронного органу, якому повинно бути доручено здійснення тимчасового доступу.

Висновок. З метою підвищення оперативності здобуття інформації про зв'язок доцільно:

- у ст. 159 КПК передбачити, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із розслідуванням чи запобіганням тяжкому або особливо тяжкому злочину, із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, тимчасовий доступ до речей і документів, що містять інформацію, визначену у п.п. 5,7,8 ч.1 ст. 162 КПК, може бути здійснений за постановою прокурора або слідчого;

- передбачити, що тимчасовий доступ до речей та документів, які містять інформацію, визначену в п.п.5,7,8 ч. 1 ст. 162 КПК, що знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, на підставі ухвали слідчого судді може надаватися володільцями інформації уповноваженим органам у реальному часі шляхом віддаленого доступу через автоматизовані робочі місця з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем;

- під час підготовки клопотання про надання тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо, в резолютивній частині клопотання повинно бути вказано кому саме повинен надаватися тимчасовий доступ (як безпосередньому виконавцеві чи за його дорученням іншому працівнику).

Список використаних джерел:

1. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. К.: Істина, 2014. 432 с. URL: <http://pidruchniki.com/1340012855908/pravo/peredmovakriminalniyprotses>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Голос України. 2012. №№ 90–91.

3. Філіп Д. Проблемні аспекти тимчасового доступу до речей та документів як заходу забезпечення кримінального провадження. URL: http://law.univ.kiev.ua/images/abook_file/conf2014_krimprotses_filip.pdf. - С. 501

4. Фаринник В.І. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів: метод рек. [С.С. Чернявський, О.Ю.Татаров, В.І. Фаринник та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 70 с.

5. Чернявський С. С., Фінагеев В. О. Проблеми тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 179-185.

6. Климчук М. П. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 185-189.

7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих процесуальних дій та оптимізації діяльності органів досудового розслідування» (реєстраційний номер 4444-1 від 25.03.2014). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50390.

ЗМІСТ

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

АНОХІН А.М., ПУСТОВИЙ О. О. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ДТП ЯК ОБ'ЄКТУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	3
БАШТОВА О.Г. МЕТОДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ: ДО ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ	11
ВИХРИСТЮК А.М. ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВИХ БІРЖ В УКРАЇНІ.....	16
ГОРБАЛІНСЬКИЙ В.В. ПРЕВЕНТИВНІ СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ.....	24
ДЕМЕНКО О.Є. ЗМІСТ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ ДЕРЖАВНОЮ ПОДАТКОВОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ.....	29
КАРПЕНКО С.Р. ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ СПЕЦИФІКИ ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В КОСМІЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	35
КОНСТАНТИНОВ Д.В. КЛАСИФІКАЦІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ.....	43
ЛИТВИНОВ Є.В. ОРГАНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ.....	49
ПЕТРИЧЕНКО В.В. ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ.....	53
РАГІМОВ ФАІГ ВАГІФ ОГЛИ. НОВЕ РОЗУМІННЯ ТА ПОШУК ЕФЕКТИВНИХ ПРОГРАМ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З НАСЕЛЕННЯМ.....	58
СИРОМЯТНІКОВА М.С. СУТНІСТЬ І ПРИРОДА ПОДАТКОВОГО КОМПРОМІСУ.....	63
СКАКУН І.В. ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОКРЕМИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....	68
ЧЕКРИГІН О.М. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ НАДЗВИЧАЙНИМ СИТУАЦІЯМ ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	75
ШЕВЧУК С.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ: СЬОГОЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА.....	80

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

БОГАТИРЬОВ І.Г. СУЧАСНА В'ЯЗНИЦЯ В УКРАЇНІ: ІНОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ.....	85
ДЕМ'ЯНОВ В.В. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ (ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ).....	92

МОНІН І.В. ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНОГО ЗІ ЗЛОВЖИВАННЯМ ПОВНОВАЖЕННЯМИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА НЕЗАЛЕЖНО ВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ.....	100
---	-----

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

ЖИЛІН А.Е. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ «ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНА ТЕХНІКА» ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ.....	108
---	-----

МІРКОВЕЦЬ Д.М. ПОВНОВАЖЕННЯ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ОКРЕМІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ	114
---	-----

ТАРАСЕНКО О.С., ЄРМАКОВ Ю.О. ФОРМИ ТА СТАДІЇ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНОЇ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ.....	120
--	-----

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

БОЙКО В.П. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	127
---	-----

ПАСЕЧНИК О.В. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ.....	131
--	-----

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

ФАРИННИК В.І. ОСОБЛИВОСТІ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ЗНАХОДИТЬСЯ В ОПЕРАТОРІВ ТА ПРОВАЙДЕРІВ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ.....	138
---	-----

CONTENTS

**ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE;
FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW**

ANOKHIN A.M., PUSTOVYI O.O. HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE PROBLEMS OF ROAD TRAFFIC ACCIDENTS AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION.....	3
BASHTOVA O.H. METHODS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF CIVIL FIREARMS CIRCULATION: TO THE ISSUE OF CONTROL	11
VYKHRYSTIUK A.M. FEATURES OF REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF FUNCTIONING OF STOCK EXCHANGES IN UKRAINE.....	16
HORBALINSKYI V.V. PREVENTIVE METHODS OF LEGAL PROTECTION IN ADMINISTRATIVE JURISDICTION: ISSUES OF THEORY AND LAW APPLICATION.....	24
DEMENKO O.YE. CONTENT OF REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF TAX ADMINISTRATION STATE TAX SERVICE OF UKRAINE.....	29
KARPENKO S.R. PECULIARITIES OF CONSIDERATION THE SPECIFIC FEATURES OF THE LEGAL COMPOSITION OF ADMINISTRATIVE OFFENSES IN THE DOMESTIC SPHERE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SPACE INDUSTRY.....	35
KONSTANTYNOV D.V. CLASSIFICATION OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES AS SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS.....	43
LYTVYNOV YE.V. BODIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF COMBATING ORGANIZED CRIME.....	49
PETRYCHENKO V.V. GENDER INTEGRATION IN THE SYSTEM OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE.....	53
RAHIMOV FAIH VAHIF OHLY. NEW UNDERSTANDING AND SEARCH FOR EFFECTIVE COMMUNITY POLICING PROGRAMMES.....	58
SYROMIATNIKOVA M.S. ESSENCE AND NATURE OF TAX COMPROMISE.....	63
SKAKUN I.V. PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND JURISDICTION ACTIVITIES OF CERTAIN UNITS OF THE NATIONAL POLICE REGARDING COMBATING DOMESTIC VIOLENCE.....	68
CHEKRYHIN O.M. REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES OF PREVENTION OF EMERGENCY SITUATIONS BY THE STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE.....	75
SHEVCHUK S.M. THE EFFECTIVENESS OF THE FUNCTIONING OF ADMINISTRATIVE JUSTICE IN UKRAINE: CURRENT ISSUES.....	80

**CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY;
CRIMINAL EXECUTIVE LAW**

BOHATYROV I.H. MODERN PRISON IN UKRAINE: AN INNOVATIVE MODEL.....	85
--	----

DEMIANOV V.V. PROBLEMS OF CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF ENVIRONMENTAL SAFETY RULES (DURING MARTIAL LAW).....	92
MONIN I.V. REGARDING THE SPECIFICS OF THE OBJECTIVE SIDE OF THE COMPOSITION OF A CRIMINAL OFFENSE RELATED TO THE ABUSE OF AUTHORITY BY AN OFFICIAL OF A LEGAL ENTITY OF PRIVATE LAW, REGARDLESS OF THE ORGANIZATIONAL FORM.....	100
 <i>CRIMINAL PROCEDURE AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC ANALYSIS; OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY</i>	
ZHYLIN A.E. FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE TACTICAL OPERATION "ELECTRONIC COMPUTING EQUIPMENT" DURING THE INVESTIGATION OF FRAUD IN THE FIELD OF THE USE OF BANKING ELECTRONIC PAYMENTS.....	108
MIRKOVETS D.M. POWERS OF THE HEAD OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION BODY DURING UNDERCOVER INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS: PROBLEMS AND INDIVIDUAL WAYS OF IMPROVEMENT.....	114
TARASENKO O.S., YERMAKOV YU.O. FORMS AND STAGES OF OPERATIONAL SEARCH, AS AN ORGANIZATIONAL AND TACTICAL FORM OF ACTIVITY OF OPERATIONAL UNITS.....	120
 <i>INTERNATIONAL LAW</i>	
BOIKO V.P. INTERNATIONAL LEGAL PRINCIPLES OF ENSURING JUSTICE AT THE CURRENT STAGE OF UKRAINE'S DEVELOPMENT.....	127
PASECHNYK O.V. INSTITUTIONAL DIMENSION OF THE INTERNATIONAL LEGAL ORDER.....	131
 <i>CURRENT ISSUES OF LEGAL SCIENCE</i>	
FARYNNYK V.I. FEATURES OF TEMPORARY ACCESS TO INFORMATION HOLDING OPERATORS AND PROVIDERS OF TELECOMMUNICATION SERVICES.....	138

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Випуск 2, 2023

Відповідальний за випуск – В.В. Галуцько

Науковий редактор – О.Ю. Дрозд

Коректори: Я.І. Вишнякова, Н.В. Славогородська

Комп'ютерне верстання – Ю.В. Ковальчук

Підписано до друку 07.04.2023. Формат 70х100/16.

Обл.-вид. арк. 14,58. Ум. друк. арк. 11,54.

Наклад 300 прим. Зам. № 0923/557.

Надруковано: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Україна, 65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua